

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Alina Pajėdienė

**Ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimas šiuolaikinėmis informacinėmis
technologijomis ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizika**

Magistro darbas

Klinikinės psichologijos studijų programa

Darbo vadovė: prof. dr. Roma Jusienė

Vilnius, 2018

TURINYS

SANTRAUKA	5
SUMMARY	6
SVARBIAUSIOS SĄVOKOS	7
PRATARMĖ	8
1. ĮVADAS.....	9
1.1. Mažų vaikų medijos naudojimo tyrinėjimų aktualumas.....	9
1.2. Tiesioginis ir foninis IT naudojimas	10
1.3. Buvimo prie ekrano trukmė ir turinys.....	12
1.4. Ikimokyklinio amžiaus vaikų IT naudojimas ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizika	13
1.5. Veiksniai, lemiantys vaiko buvimo prie ekranų trukmę	16
1.6. Mergaičių ir berniukų IT naudojimas ir emociniai bei elgesio sutrikimai.....	17
1.7. Buvimo prie IT ekranų sąsajos su vaikų amžiumi	18
1.8. Vaikų buvimo prie įjungto ekrano ir emocinių bei elgesio sutrikimų sąsajos su tėvų išsilavinimu	19
1.9. Buvimas prie ekranų ir tėvų – vaikų tarpusavio sąveika	20
1.10. Šeimos patiriamas stresas, vaikų elgesio bei emocinių sutrikimų rizika ir buvimas prie ekranų.....	23
1.11. Tyrimo tikslas ir uždaviniai.....	25
2. TYRIMO METODIKA.....	26
2.1. Tyrimo dalyviai.....	26
2.2. Tyrimo instrumentai	27
2.3. Tyrimo eiga.....	30
2.4. Rezultatų analizė.....	31
3. REZULTATAI.....	33

3.1. Vaikų tiesioginio ir foninio IT naudojimo trukmės sąsajos su emocinių ir elgesio sutrikimų rizika	33
3.2. Skirtingų medijos priemonių naudojimo trukmės sąsajos su vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika	36
3.3. Tėvų išsilavinimo, vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos bei buvimo prie įjungto ekrano trukmės sąsajos	39
3.4. Vaikų laiko, praleidžiamo prie IT, ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos su lytimi ir amžiumi	42
3.5. Situacijos, kuriose tėvai siūlo arba leidžia vaikui naudotis IT prietaisais, vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų rizika bei tėvų išsilavinimas	44
3.6. Per pastaruosius metus stiprų stresą patyrusių ir nepatyrusių šeimų vaikų buvimo prie ekranų trukmė ir elgesio bei emocinių sutrikimų rizika	46
3.7. Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos prognostiniai veiksniai ..	48
4. REZULTATŲ APTARIMAS	51
4.1. Tyrimo ribotumai ir gairės ateities tyrimams	55
4.2. Rekomendacijos specialistams ir mažus vaikus auginantiems tėvams.....	56
IŠVADOS.....	58
LITERATŪRA.....	59
PRIEDAI	67
1 priedas. <i>Vaikų grupių, per dieną prie ekranų praleidžiančių iki 1 val. ir virš 1 val., emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos palyginimas</i>	67
2 priedas. <i>Vaikų grupių, per dieną prie ekranų praleidžiančių iki 2 val. ir virš 2 val., emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos palyginimas</i>	68
3 priedas. <i>Mamos laiko, praleidžiamo prie TV ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	69

4 priedas. <i>Mamos laiko, praleidžiamo prie išmaniojo telefono, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	70
5 priedas. <i>Mamos laiko, praleidžiamo prie planšetės, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	71
6 priedas. <i>Mamos laiko, praleidžiamo prie kompiuterio ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	72
7 priedas. <i>Tėvo laiko, praleidžiamo prie TV ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	73
8 priedas. <i>Tėvo laiko, praleidžiamo prie išmaniojo telefono, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	74
9 priedas. <i>Tėvo laiko, praleidžiamo prie planšetės, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	75
10 priedas. <i>Tėvo laiko, praleidžiamo prie kompiuterio ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos</i>	76
11 priedas. <i>Informuoto sutikimo forma</i>	77
12 priedas. <i>Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketa</i>	81

SANTRAUKA

Ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimas šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizika, Alina Pajėdienė, Vilnius, Vilniaus universitetas, 2018, 93 psl.

Šiuolaikinėms informacinėms technologijoms (IT) skverbiantis į mažų vaikų kasdienybę taip pat didėja ir jų emocinių bei elgesio sunkumų ar net sutrikimų rizika. Šiuo tyrimu siekiama nustatyti pusantrų – penkerių metų amžiaus vaikų tiesioginio ir foninio informacinių technologijų (televizoriaus, išmaniojo telefono, planšetės, kompiuterio) naudojimo sąsajas su šių vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika, kartu įvertinant ir kitus tarpininkaujančius veiksnius. Darbe analizuojami 796 ikimokyklinio amžiaus mergaičių ir berniukų duomenys, surinkti pirmojo tęstinio tyrimo „Šiuolaikinės informacinės technologijos ir mažų vaikų sveikata“ etapo metu. Duomenys buvo renkami naudojant popierinę ir elektroninę *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketos* formas bei *Vaiko elgesio aprašą*. Nustatyta, kad emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos grupės vaikai prie IT praleidžia daugiau laiko nei ne rizikos grupės vaikai. Tėvų išsilavinimas siejasi su vaikų buvimo prie ekranų trukme. Mamos išsilavinimas susijęs su vaiko elgesio sutrikimų rizika. Šeimų, patyrusių stiprų stresą, vaikai dažniau patenka į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupes bei praleidžia daugiau laiko prie ekranų. Vaikų emocinių sutrikimų riziką prognozuoja šeimos patirtas stresas, o elgesio sutrikimų riziką prognozuoja vaiko ilgesnė nei 30 min. per dieną buvimo prie išmaniojo telefono trukmė, mamos išsilavinimas, tėvų IT naudojimas siekiant vaiką nuraminti ar pralinksinti ir šeimos stresas.

Raktiniai žodžiai: laikas, praleistas prie įjungto ekrano, tiesioginis buvimas prie ekrano, foninis buvimas prie ekrano, emocinių sutrikimų rizika, elgesio sutrikimų rizika.

SUMMARY

Screen Time and the Risk of Emotional and Behavioural Disorders in Preschool Children, Alina Pajėdienė, Vilnius, Vilnius University, 2018, p. 93

The spread of modern information technology to the routine of young children also increases the risk of their emotional and behavioural problems or even disorders. The aim of this research is to evaluate the connections between the time spent by one and a half - five years old children using foreground and background information technology (TV, smartphone, tablet, computer) and the risk of their emotional and behavioural disorders by also evaluating other intermediating factors. The present study investigates the data of 796 preschool age girls and boys, collected during the first stage of the continuous research "Electronic media use and young children's health". The data was collected using paper and electronic forms of the *Child's Use of IT Devices, Development and Social Environment Questionnaire* and *Child Behaviour Checklist*. The data analysis revealed that children at risk for emotional and behavioural disorders spend more screen time than non-at-risk children. Parental education is associated with children's screen time. Maternal education is associated with the risk of child's behavioural disorders. Children from families, who have experienced severe stress, are more likely to be at risk of behavioural and emotional disorders and spend more screen time. The risk of children's emotional disorders is predicted by family stress, and the risk of behavioural disorders is predicted by a child's use of a smartphone for more than 30 min. per day, maternal education, parental IT usage in order to calm or exhilarate the child and family stress.

Key words: screen time, foreground screen time, background screen time, risk of emotional disorders, risk of behavioural disorders.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

Laikas, praleistas prie įjungto ekrano (angl. *screen time*) – vidutinė laiko, praleidžiamo prie įvairių elektroninių medijos prietaisų (televizoriaus, planšetės, kompiuterio, išmaniojo telefono) ekranų, trukmė.

Tiesioginis buvimas prie ekrano (angl. *foreground screen time*) – tai animacinių filmukų žiūrėjimas per TV ar kompiuterius, planšetes, žaidimai išmaniaisiais telefonais, planšetėmis, kompiuteriais ir pan. Tiesioginis informacinių technologijų naudojimas pasireiškia aiškiu žiūrovo dėmesiu, sutelktu į ekraną (Anderson & Pempek, 2005; Jusienė ir kt., 2017).

Foninis buvimas prie ekrano (angl. *background screen time*) – tai buvimas šalia asmenų, naudojančių informacines technologijas, miegojimas tame pačiame kambaryje su įjungtais IT prietaisais ir pan. Foninis informacinių technologijų naudojimas veikia kaip fonas (t. y. šeimos nariai užsiima savomis veiklomis, bet visi nors truputį girdi, mato transliuojamus garsus, vaizdus) (Anderson & Pempek, 2005; Jusienė ir kt., 2017).

Emocinių sutrikimų rizikos grupė – vaikų, kurie pagal tarpkultūrinės normas (Achenbach & Rescorla, 2010) *Vaiko elgesio aprašo* (Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5) emocinių sunkumų skalėje viršijo 19 balų ribą, grupė. Vaikai, surinkę mažiau nei 19 balų, priskiriami emocinių sutrikimų ne rizikos grupei (Achenbach & Rescorla, 2010).

Elgesio sutrikimų rizikos grupė – vaikų, kurie pagal tarpkultūrinės normas (Achenbach & Rescorla, 2010) *Vaiko elgesio aprašo* (Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5) elgesio sunkumų skalėje viršijo 23 balų ribą, grupė. Vaikai, surinkę mažiau nei 23 balus, priskiriami elgesio sutrikimų ne rizikos grupei (Achenbach & Rescorla, 2010).

PRATARMĖ

Elektroninių prietaisų naudojimas yra itin populiarus sėdima veikla šiuolaikinėje visuomenėje (Maras et al., 2015). Šiuolaikinės informacinės technologijos vis labiau skverbiasi į mažų vaikų gyvenimą ir tampa jų kasdienybės dalimi (Paudel et al., 2016), tačiau nesaikingas jų naudojimas kelia grėsmę emociniam, fiziniam ir socialiniam funkcionavimui. Informacinėms technologijoms sparčiai vystantis ne tik lengvinamos gyvenimo sąlygos, bet taip pat daugėja ir psichologinių problemų (Tomopoulos, Dreyer & Valdez, 2007; Radesky et al., 2014; Maras et al., 2015). Spartėjant mobiliųjų ir kitų medijos prietaisų naudojimui, keičiasi žmonių elgsenos ypatumai ir sveikatos praktikos. Nors šie pokyčiai neišvengiamai paliečia visas visuomenės grupes, rimčiausias pasekmes jie gali turėti būtent mažiems vaikams, nes šiame amžiuje vyksta itin intensyvi fizinė, kognityvinė ir emocinė raida, todėl bet koks tęstinis poveikis gali turėti reikšmingų ilgalaikių padarinių (Jusienė ir kt., 2017).

Buvimas prie ekranų siejamas su vaikų probleminiu elgesiu, agresyvumu ir dėmesio sunkumais (Tomopoulos, Dreyer & Valdez, 2007; Maras et al., 2015). Informacinėms technologijoms skverbiantis į vaikų kasdienybę tyrėjai jau kurį laiką domisi jų naudojimo poveikiu vaikų sveikatai, tačiau iki šiol atlikta nedaug tyrimų, kuriuose būtų tiriamos psichikos sutrikimų rizikos sąsajos tiek su tiesioginiu, tiek su foniniu buvimu prie ekranų (Jusienė ir kt., 2017). Naujų tyrimų rezultatai rodo, kad trūksta tęstinių tyrimų, kuriuose būtų analizuojamas laikas prie įvairių IT prietaisų ekranų (Poitras et al., 2017). Kadangi medijos naudojimas vaikystėje siejasi su vėlesnėmis psichologinėmis problemomis (Rosen et al., 2014; Maras et al., 2015), technologijų įtakos mažų vaikų būklei tyrinėjimas yra neabejotinai svarbus. Kol kas yra mažai žinoma apie tai, ar IT naudojimas gali būti laikomas vaikų psichikos (ypač – emocinių) sutrikimų rizikos veiksniu (Jusienė ir kt., 2017). Daugelis tyrimų atlikta su vaikais, kurių sunkumai nebūtinai siekia klinikinį lygį, tuo tarpu šiame darbe analizuojamas vaikų buvimas prie ekranų ryšys su jų klinikinėmis emocinėmis ir elgesio sutrikimų rizika.

Šiame darbe naudojami projekto „Šiuolaikinės informacinės technologijos ir mažų vaikų sveikata“ duomenys, surinkti pirmojo projekto etapo, vykdomo 2017 01 – 2018 01, metu. Tyrimo atlikimui gautas Vilniaus regioninio bioetikos komiteto leidimas (2017-04-11 Nr. 158200-17-906-417). Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-006/2017). Darbo autorė dėkoja mažus vaikus auginantiems tėvams, kurie skyrė savo laiką atsakydami į anketoje pateiktus klausimus, bei mokslininkų grupei (dr. Romai Jusienei, dr. Ilonai Laurinaitytei, dr. Rūtai Praninskienei, dr. Laurynai Rakickienei ir dr. Vaidotui Urbonui) už galimybę būti tyrėjų komandos dalimi.

1. ĮVADAS

1.1. Mažų vaikų medijos naudojimo tyrinėjimų aktualumas

Informacinių technologijų (arba trumpiau - IT; šiame darbe informacinėmis technologijomis bus vadinami įvairūs elektroninės medijos prietaisai: televizoriai, išmanieji telefonai, planšetės, kompiuteriai) naudojimas yra itin populiarus veikla šiuolaikinėje visuomenėje (Maras et al., 2015). Tyrimai rodo, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų laikas, praleidžiamas prie TV ekrano, auga, o jų susidomėjimas vaikams skirtoms programoms didėja (Anderson & Pempek, 2005). Taip pat vis dažnėja ir mobiliųjų prietaisų naudojimas mažus vaikus auginančių šeimų tarpe (Rideout, 2013; Roy & Paradis, 2015). Nors Amerikos pediatrijos asociacija rekomenduoja visai neleisti vaikams iki 2 metų amžiaus naudotis IT prietaisais (*American Academy of Pediatrics* [AAP], 2001), tyrimų duomenys atskleidžia, kad šių rekomendacijų dažniausiai nėra laikomasi (Thompson, Adair & Bentley, 2013; Radesky et al., 2014). Pastebima, kad vis daugiau mažų vaikų naudojami įvairiomis IT priemonėmis ir daro tai vis jaunesniame amžiuje (Vanderwater & Lee, 2009; Kabali et al., 2015). Vis dėlto, dažnas naudojimas informacinėmis technologijomis ankstyvojoje vaikystėje gali būti siejami su neigiamomis psichikos sveikatos ir raidos pasekmėmis (Anderson et al., 2001; Tomopoulos et al., 2010). Ilgesnis buvimas prie įjungto ekrano leidžia prognozuoti įvairias psichikos sveikatos problemas (Rosen et al., 2014). Daugiau laiko prie medijos ekranų praleidžiantys vaikai būna dažniau linkę į agresyvų elgesį (Manganello & Taylor, 2009), dėmesio sutrikimus (Landhuis, Poulton, Welch & Hancox, 2007; Schmidt & Vanderwater, 2008; Radesky et al., 2014), dažniau turi miego sutrikimų (Bathory & Tomopoulos, 2017), pasižymi didesniu emocionalumu ir prastesniais savireguliacijos (savo emocijų, elgesio ir dėmesio kontrolės) gebėjimais (Radesky et al., 2014; Jusienė ir Syrnickytė, 2017, September).

Mažų vaikų psichikos sutrikimų rizikos veiksnių tyrimų rezultatai rodo, kad ankstyvas medijos naudojimas gali turėti neigiamos įtakos raidai dėl hiperstimuliuojančio pramoginių televizijos laidų, kompiuterinių ir mobiliųjų žaidimų pobūdžio (Mistry, Minkovitz, Strobino & Borzekowski, 2007; Gentile, Swing, Lim & Khoo, 2012). Didelė sensorinė stimuliacija ankstyvoje vaikystėje susijusi su dėmesio sutrikimais, prastesniais savireguliacijos gebėjimais (Radesky et al., 2014). Atlikta nemažai studijų, kurios randa reikšmingas buvimo prie įjungtų ekranų (ypač - TV) sąsajas su vaikų elgesio (kitais – eksternaliomis) problemomis (Gentile et al., 2012; Rosen et al., 2014). Deja, kol kas yra mažai tyrinėtose mažų vaikų emocijų (arba internalių) sutrikimų sąsajos su jų buvimu prie ekranų (Jusienė ir kt., 2017).

Daugelis tyrimų apie IT naudojimo ypatumus atliekama su mokyklinio (bet ne jaunesnio) amžiaus vaikais (Christakis, Zimmerman, DiGuseppe & McCarty, 2004; Manganello & Taylor, 2009), tačiau būtent ikimokykliniame amžiuje vyksta intensyvi vaiko raida ir medijos poveikis gali turėti reikšmingų ilgalaikių padarinių. Iki šiol Lietuvoje nėra atlikta reprezentatyvių ikimokyklinio amžiaus vaikų IT naudojimo paplitimo ir poveikio jų psichikos sveikatai tyrimų (Jusienė ir kt., 2017). Galiausiai, atlikta itin nedaug tyrimų, kuriuose būtų tyrinėjamos psichikos sveikatos problemų sąsajos tiek su vaikų tiesioginiu, tiek su foniniu buvimu prie įvairių (ne tik TV ar kompiuterio, kitaip vadinamų „tradicinių“ medijos priemonių), bet ir prie šiuolaikinių ekranų (išmaniųjų telefonų, planšetinių kompiuterių ir pan.) (Chassiakos, Radesky, Christakis, Moreno & Cross, 2016).

Pastaruoju metu dažnai diskutuojama apie žalingą elektroninės medijos poveikį vaikų psichikos sveikatai, tačiau iki šiol nėra tiksliai žinoma, kaip skirtingų IT prietaisų naudojimas susijęs su vaikų emocinėmis ar elgesio problemomis (Mundy, Canterford, Olds, Allen & Patton, 2017). Neseniai atlikti moksliniai tyrimai patvirtina, kad skirtingos medijos priemonės daro nevienodą įtaką vaikų raidai (pavyzdžiui, vaizdo žaidimai siejami su emociniais ir elgesio sunkumais, o TV žiūrėjimas – su psichologiniu distresu ir dėmesio problemomis) (Mundy et al., 2017). Studijos atskleidžia prieštarigus duomenis ir apie tai, ar tėvų išsilavinimas gali būti svarbus veiksnys, paaiškinantis vaikų buvimą prie ekranų bei jo ryšį su vaikų elgesio ir emocinių sunkumų simptomatika (Duch, Fisher, Ensari & Harrington, 2013; Paudel et al., 2017). Dėl tyrimų rezultatų prieštaravimo ir augančio medijos priemonių populiarumo svarbu analizuoti, kokią įtaką mažų vaikų raidai daro informacinių technologijų naudojimas ir pateikti rekomendacijas apie tai, kaip išvengti žalingo išmaniųjų technologijų poveikio.

1.2. Tiesioginis ir foninis IT naudojimas

Atliekant tyrimus vaikų buvimas prie įjungto ekrano turėtų būti apskaičiuojamas įvertinus ne tik tiesioginį (angl. *foreground*), bet ir foninį (angl. *background*) laiką, praleidžiamą prie elektroninės medijos prietaisų (Anderson & Pempek, 2005; Roy & Paradis, 2015). Tiesioginis IT naudojimas pasireiškia aiškiu žiūrovo dėmesiu, sutelktu į ekraną, tuo tarpu foninis veikia kaip fonas (t. y. šeimos nariai užsiima savomis veiklomis, bet visi nors truputį girdi, mato transliuojamus garsus, vaizdus) (Jusienė ir kt., 2017). Manoma, kad foninis IT naudojimas (pavyzdžiui, buvimas šalia TV žiūrinčių tėvų) gali turėti netgi daugiau žalos mažų vaikų psichikos sveikatai nei tiesioginis (Lauricella et al., 2015). Vadinasi, atliekant tyrimus būtina vertinti ne tik tiesioginį vaikų buvimą prie ekranų (tai yra, kai

jie patys žiūri jiems tinkamo turinio animacinius filmukus, vaizdo įrašus, žaidžia žaidimus ar pan.), bet ir foninį buvimą prie ekranų (kai IT prietaisais naudojami kiti šeimos nariai toje pačioje patalpoje ir vaikas bet kada gali stebėti tai, kas vyksta ekrane) (Jusienė ir kt., 2017). Šiuo požiūriu yra itin reikšmingas vieno populiariausių prietaisų – televizoriaus - kaip fono naudojimas (TV kaip fonas veikia kuomet tėvai ar kiti šeimos nariai žiūri TV vaikui esant šalia). Kadangi labai maži vaikai dar negeba atsirinkti, kas jiems įdomu, o kas ne, taip pat, greitai besikeičiantys, ryškūs vaizdai bei garsai prikausto jų dėmesį, kai kurių tyrimų duomenimis, būtent foninis IT naudojimas (vaiko buvimas šalia IT naudojančių ar TV žiūrinčių tėvų) gali turėti netgi daugiau žalos mažiems vaikams nei tiesioginis (Lauricella et al., 2015). Kai kurių tyrimų duomenimis, foninis buvimas prie ekranų išblaško ir atitraukia vaiko dėmesį nuo žaidimų ir sutrumpina žaidimo trukmę (Roy & Paradis, 2015). Tai svarbu, kadangi dėmesio sutelkimo į žaidimo procesą metu vaikas apdoroja informaciją apie žaislus ir kitus aplinkoje esančius objektus bei mokosi apie jų funkcijas ir kitus ypatumus.

Deja, kai kuriuose tyrimuose tiesioginio ir foninio medijų naudojimo diferenciacija nėra naudojama. Neretai tėvų klausama, kiek laiko jų atžalos praleidžia prie įjungtų ekranų per tam tikrą laiko tarpą, tačiau tai nėra tikslu, kadangi tyrimo dalyviai gali skirtingai interpretuoti pateiktą klausimą. Vieni gali įvardinti laiką, kurio metu mažieji žiūrovai naudojami informacinėmis technologijomis, tačiau nekreipia aiškaus dėmesio į rodomą turinį, tuo tarpu kiti gali pateikti laikotarpio, kurio metu vaikai atidžiai stebi einančias programas, trukmę (Anderson & Pempek, 2005). Vadinas, rezultatai tyrimų, kuriais vertinamas ikimokyklinukų laikas, praleidžiamas prie ekranų, dažnai priklauso nuo tėvų pateikiamų atsakymų, kuriuos gali lemti klausimo pobūdis, todėl renkant informaciją apie vaiko laiką prie IT, svarbu diferencijuoti tiesioginį ir foninį medijos priemonių naudojimą.

Mažų vaikų buvimas prie ekranų skiriasi nuo vyresnių vaikų elektroninės medijos naudojimo. Jaunesnių mažylių buvimas prie ekranų labiau priklauso ne nuo jų pačių, bet nuo tėvų, vyresnių brolių, seserų ar kitų šeimos narių IT naudojimo trukmės ar stebimo turinio. Pasekmės mažam vaikui taip pat gali skirtis atitinkamai nuo to, ar stebimos programos yra skirtos suaugusiems, ar vaikams (Tomopoulos et al., 2007). Manoma, kad vaiko amžiaus neatitinkančio IT programų turinio stebėjimas gali vesti prie emocinių ir elgesio problemų (Hill, Ameenuddin & Chassiakos, 2016), todėl šeimos nariai, besinaudojantys IT prietaisais vaikui esant toje pačioje aplinkoje, turėtų rūpestingai atsirinkti stebimas programas, kurių turinys yra tinkamas mažiesiems žiūrovams. Mažų vaikų tėvai turėtų ne tik stebėti savo atžalų naudojamų programų turinį, bet ir aktyviai įsitraukti arba tarpininkauti medijos naudojimo procese - aiškinti vaikams medijos turinio reikšmę.

1.3. Buvimo prie ekrano trukmė ir turinys

Analizuojant IT naudojimo poveikį vaikų sveikatai svarbu atkreipti dėmesį ne tik į buvimo prie įjungto ekrano trukmę (kiekybės aspektą), bet ir žiniasklaidoje pateikiamos informacijos pobūdį (kokybės aspektą arba kitaip - turinį). Foster ir Watkins (2010) tyrimo rezultatai atskleidžia, kad televizijos daroma įtaka vaiko raidai priklauso nuo programų turinio (t. y. kokio pobūdžio informacija yra pateikiama). Kadangi žiūrėdami TV maži vaikai supranta ne viską, kas yra rodoma, labai svarbus yra suaugusiojo buvimas šalia ir stebimo turinio paaiškinimas (Yang, Chen, Wang & Zhu, 2017). Manoma, kad šie paaiškinimai gali keisti televizijos (tikėtina, ir kitų medijos priemonių) daromą poveikį vaiko stebimos medžiagos supratimui (Cole & Cole, 1993; Yang et al., 2017). Kai kurių tyrimų duomenimis, programų kokybės veiksniai (arba turinys) yra tiek pat svarbūs, kiek ir kiekybė – laikas, praleidžiamas naudojantis informacinėmis technologijomis (Mendelsohn et al., 2008; Yang et al., 2017). Anderson ir kolegų (2001) teigimu, specifinis televizijos programų turinys vaikystėje negali tiesiogiai paveikti individo elgesio ateityje. Galutinis rezultatas sukuriamas veikiant įvairiems tarpininkaujantiems veiksniams, kuriems ankstyvoji medijos patirtis daro įtaką (Anderson et al., 2001). Autorių teigimu, TV programų kokybė lemia, kaip – teigiamai ar neigiamai – bus paveiktas vaiko elgesys. Pavyzdžiui, edukacinės laidos gali skatinti prosocialaus, o smurtinės laidos – agresyvaus elgesio pasireiškimą (Anderson et al., 2001). Manoma, kad smurtinio pobūdžio turinio stebėjimas per IT ekranus mažina vaiko jautrumą smurtui, taigi, pamažu vaikas pradeda į smurtinį elgesį vertinti kaip normalų (Manganello & Taylor, 2009). Vis dėlto, kai kurie tyrimai (pvz., Schmidt & Vanderwater, 2008) rodo, kad nepaisant stebimo turinio pobūdžio, ilgesnis buvimas prie ekrano pats savaime gali būti vaiko agresyvumo rizikos veiksnys, kadangi daugiau prie IT būnantys mažyliai rečiau įsitraukia į žaidimus, trumpiau žaidžia, mažiau bendrauja, o tai gali neigiamai paveikti jų raidą.

Kai kurių tyrimų duomenimis, tėvams ir vaikams kartu žiūrint edukacinio pobūdžio programas pastebimos dažnesnės jų tarpusavio sąveikos negu stebint kitokio pobūdžio programas (Mendelsohn et al., 2008), todėl galima svarstyti, kas labiau prisideda prie prosocialaus vaikų elgesio po edukacinių programų žiūrėjimo - švietėjiško pobūdžio programų turinys pats savaime ar jų metu vykstanti komunikacija su tėvais. Svarbu pridurti, kad vis dėlto daugelis mokslinių studijų neranda sąsajų tarp mažų vaikų IT naudojimo ir pozityvių psichikos sveikatos pasekmių. Daugelis tyrimų patvirtina, kad smurtinio pobūdžio medijos turinys prisideda prie probleminio, agresyvaus vaikų elgesio (Kappos, 2007; Manganello & Taylor, 2009), padidėjusio nerimo (Rosen et al., 2014) ir dėmesio bei hiperaktyvumo simptomatikos (Tomopoulos et al., 2007; Christakis et al., 2004; Foster & Watkins,

2010). Kai kurie tyrimai laiko, praleidžiamo prie įjungto ekrano, trukmę apskritai sieja su vaikų agresyviu elgesiu ir socialine izoliacija (Rosen et al., 2014). Kitose studijose ilgesnė buvimo prie televizoriaus ekrano trukmė siejama ne tik su vėlesniu vaiko agresyvumu (nepriklausomai nuo to, ar programų turinys yra smurtinio pobūdžio, ar nesmurtinio), bet taip pat ir su didesniu dėmesio problemų kiekiu (Tomopoulos et al., 2007). Pastaraisiais metais atliktose vaikų laiko prie ekranų tyrimų apžvalgose pastebima, kad tiesioginio buvimo prie TV laikas mažėja, tačiau auga mobilių įrenginių populiarumas, dažnėja buvimas prie planšetinių kompiuterių ir išmaniųjų telefonų ekranų, todėl bendra vaikų buvimo prie ekranų trukmė vis didėja (Rideout, 2011; Paudel et al., 2016), todėl šiame darbe bus susitelkiama ties mažų vaikų medijos naudojimo trukme kaip aktualia šiandienos problema ir galimu emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos veiksniu, kadangi naudojimosi medijos priemonėmis poveikis vaikų psichikos sveikatai, remiantis mokslinių tyrimų duomenimis, dažnai apibūdinamas kaip neigiamas būtent dėl ilgos buvimo prie ekranų trukmės (Zimmerman & Christakis, 2007; Radesky et al., 2015). Vis dėlto, Lietuvoje dar nėra aiškiai įvardinta, kokia būtent IT naudojimo trukmė mažiems vaikams yra „saugi“. Amerikos pediatrų asociacija jau nuo 1999 metų griežtai rekomenduoja neleisti vaikams iki 2 metų amžiaus būti prie jokių elektroninių medijų ekranų (AAP, 2001), Kanados pediatrų asociacija neseniai paskelbė, kad vaikų iki 5 metų amžiaus buvimo prie medijos ekranų trukmė neturėtų viršyti valandos per dieną (*Canadian Paediatric Society [CPS]*, 2017). Kadangi iki šiol Lietuvoje nebuvo atlikta reprezentatyvių ikimokyklinio amžiaus vaikų IT naudojimo poveikio jų psichikos sveikatai tyrimų (Jusienė ir kt., 2017), vis dar neaišku, kokia būtent buvimo prie ekranų trukmė mažiems vaikams yra rizikinga.

1.4. Ikimokyklinio amžiaus vaikų IT naudojimas ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizika

Rosen ir kolegės (2014) atlikę tyrimą nustatė sąsajas tarp buvimo prie įjungto ekrano ir vaikų nerimo bei socialinės fobijos. Tyrėjai nustatė paauglių ir suaugusiųjų IT naudojimo ir depresijos sąsajas, tačiau tokių ryšių mažų vaikų grupėje studija neatskleidė. Shiue (2015) tyrime buvo rastos reikšmingos TV žiūrėjimo ir elgesio sutrikimų, nerimo, dėmesio ir net autizmo spektro sutrikimų sąsajos paauglių ir suaugusiųjų tarpe (Shiue, 2015). Kitų tyrimų (Murray et al., 2006; Waldman, Nicholson & Adilov, 2006) rezultatai taip pat leidžia kelti prielaidas apie tai, kad ilgesnis buvimas prie IT ekranų didina autizmo spektro sutrikimų riziką. Tokie tyrimų rezultatai skatina svarstyti apie tai, kad ilgesnė naudojimosi IT prietaisais trukmė gali būti viena iš priežasčių, kodėl vis daugėja vaikų su autizmo spektro problematika. Užsienio studijų randamos sąsajos tarp medijos naudojimo ir autizmo

spektro sutrikimų mažų vaikų tarpe taip pat skatina domėtis, ar IT naudojimas nėra susijęs ir su kitų vaikų sutrikimų rizika.

Tyrimų duomenimis (Tomopoulos et al., 2007; Jusienė ir kt., 2013; Radesky et al., 2014; Maras et al., 2015), ilgesnis buvimas prie ekranų dažniausiai yra susijęs su vaikų eksternaliomis problemomis, tačiau medijos naudojimo ryšys su internaliais sunkumais skirtingose studijose yra prieštaringas. Pavyzdžiui, Maras ir kolegės (2015) tyrimas atskleidė reikšmingas naudojimosi kompiuteriu ir depresijos bei nerimo sąsajas paauglių, bet ne mažų vaikų tarpe. Tuo tarpu Griffiths ir kolegų (2010) studijoje nebuvo rasta sąsajų tarp laiko, praleidžiamo prie įjungto ekrano, ir ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių problemų (Griffiths, Dowda, Deateux & Pate, 2010). Taigi, kol kas lieka neaišku, ar buvimas prie įjungto ekrano mažų vaikų tarpe nesisieja su internaliomis problemomis, ar šioje srityje trūksta išsamesnės analizės.

Radesky ir kolegės (2014) apklausė beveik 7500 dvimečių tėvus apie vaikų savireguliacijos gebėjimus bei buvimą prie televizoriaus, kompiuterių ir kitų medijos prietaisų ekranų. Šie tyrėjai rado, kad kuo vaikai yra prastesnės savireguliacijos, tuo ilgiau jie būna prie ekranų (Radesky et al., 2014). Autorių teigimu, tiems mažyliams, kurie jau kūdikystėje buvo neramesni, emocingesni, sunkiau užmiegantys ar dažniau prabundantys, jų tėvai leidžia daugiau naudotis įvairiais elektroniniais prietaisais. Manoma, kad mažyliams su aktyvumo ir dėmesio problemomis, dažnas naudojimas IT prietaisais dar labiau paskatina elgesio, dėmesio ir savireguliacijos sunkumus (Charmaine et al., 2015). Kituose tyrimuose taip pat randama sąsajų tarp ilgesnės mažylių buvimo prie TV trukmės ir vėlesnių dėmesio sutrikimų (Courage & Howe, 2010). Kadangi vaikai, turintys labiau išreikštą elgesio sunkumų, neretai patiria ir socialinės izoliacijos bei kitas tarpasmeninių santykių problemas, reikšmingai paveikiančias jų funkcionavimą, galima kelti prielaidą, kad ilgesnis buvimas prie ekranų prisideda prie eksternalių sunkumų ar net sutrikimų raidos.

Tyrimas, atliktas Lietuvoje, taip pat buvo atskleidė, kad emocingesni, sunkiau sutelkiantys dėmesį, reiklesni ir verksmingesni dvimečiai bei trimečiai praleisdavo daugiau laiko prie ekranų (Jusienė, Breidokienė ir Kalvis, 2013). Remdamasi šio tyrimo duomenimis, šio darbo autorė savo bakalauro darbe taip pat nustatė, kad daugiau prie ekranų laiko praleidžiančių mažylių savireguliacijos gebėjimai atliekant testavimo užduotis (ypač gebėjimas išlaukti, susivaldyti, valinga kontrolė) po metų buvo mažesni nei tų keturmečių, kurie prie ekranų praleisdavo mažiau laiko (Syrnickytė, 2016). Matome, kad tiek Radesky ir kolegų, tiek Jusienės ir bendraautorių tyrimuose stebima abipusė savireguliacijos ir buvimo prie ekranų sąveika. Gali būti, kad prasčiau savo elgesį, dėmesį ir emocijas

gebančius kontroliuoti vaikus tėvai dažniau „sodina“ prie IT ekranų siekdami ramybės. Vis dėlto, tyrimai rodo, kad ilgesnis buvimas prie ekranų ne gerina, o tik blogina vaiko savireguliacijos gebėjimus - leisdami daugiau laiko prie medijos ekranų, galiausiai vaikai tampa dar emocingesni, sunkiau kontroliuojantys savo emocijas, elgesį bei dėmesį (Jusienė ir Surnickytė, 2017, September). Jusienės, Breidokienės ir Kalvio (2013) teigimu, jau dvejų metų mažyliai turi daugiau elgesio problemų (agresyvaus elgesio ir dėmesio problemų), jei prie IT ekranų leidžia daugiau laiko. Nors kai kurie užsienio autoriai atlikdami panašaus pobūdžio tyrimus svarsto, kad daugiau elgesio problemų turintiems vaikams tėvai leidžia ilgiau būti prie ekranų, šio Lietuvoje atlikto tyrimo rezultatai to nepatvirtina. Tokie vaiko temperamento bruožai kaip jautrumas, emocionalumas gali skatinti tėvus leisti savo atžalai ilgiau būti prie IT ekranų, tačiau elgesio problemų turėjimas, kai vaikui dveji metai, nepaaiškina ilgesnės buvimo prie medijos prietaisų trukmės, kai vaikui yra treji. Labiau tikėtina, kad prie ekranų leidžiamas laikas ateityje gali paskatinti didesnes elgesio problemas (Jusienė, Breidokienė ir Kalvis, 2013).

Tomopoulos ir kolegų (2007) tyrime buvo nustatytos sąsajos tarp ikimokyklinio amžiaus vaikų medijos naudojimo ir eksternalių (hiperaktyvumo, dėmesio ir opozicinio elgesio) problemų. Tyrėjai pabrėžia, kad sąsajų tarp IT naudojimo ir elgesio sunkumų stiprumas priklauso nuo programų turinio – stipriausias ryšys pastebimas tarp ne edukacinio pobūdžio programų ir eksternalių sutrikimų. Vadinasi, pramogines, smurtinio turinio ar kitokio ne švietėjiško tipo programas žiūrintys mažyliai dažniau turi elgesio problemų. Vis dėlto, tyrime buvo nustatytos ir bendrai buvimo prie IT ir eksternalių sunkumų sąsajos vaikams esant 21 mėnesio amžiaus (Tomopoulos et al., 2007). Autoriai pabrėžia, kad buvimo prie ekranų ir elgesio problemų sąsajos randamos analizuojant ne tik programų turinio ypatumus, bet ir medijos naudojimo trukmę – t. y. ilgesnė buvimo prie TV ekrano trukmė siejama su vėlesniu vaiko agresyvumu (nepriklausomai nuo medijos turinio) ir didesniu dėmesio problemų kiekiu (Tomopoulos et al., 2007). Kiti tyrimai taip pat randa, kad ir tiesioginis, ir foninis buvimas prie televizoriaus ekrano yra susijęs su didesniu vaikų agresyvumu (Manganello & Taylor, 2009). Poitras ir kolegų (2017) duomenimis, laikas, praleistas vaikui žaidžiant vaizdo žaidimus, nebuvo susijęs su hiperaktyvumo ir dėmesio simptomatika, tačiau TV žiūrėjimas siejosi su aktyvumo ir dėmesio sutrikimo simptomais ikimokyklinio amžiaus vaikų tarpe (Poitras et al., 2017). Vis dėlto, aptartuose tyrimuose nebuvo nustatyta, kokia būtent IT prietaisų naudojimo trukmė tampa rizikinga mažiems vaikams. Taip pat, kadangi koreliacinio pobūdžio rezultatai neatskleidžia priežastinio ryšio, lieka neaišku, ar elgesio

problemų ar sutrikimų turintys vaikai dažniau renkasi ne edukacinio pobūdžio programas, ar tokios programos prisideda prie eksternalių mažų vaikų sunkumų raidos.

1.5. Veiksniai, lemiantys vaiko buvimo prie ekranų trukmę

Remiantis atliktų tyrimų duomenimis, kompiuteriniai vaizdo žaidimai nedelsiamai suteikia grįžtamąjį ryšį (nuolatinius išorinius apdovanojimus), kuris labai motyvuoja vaikus su aktyvumo ir dėmesio problemomis (Schmidt & Vanderwater, 2008). Deja, kompiuteriniai žaidimai neretai turi neigiamos įtakos motyvacijai užsiimti kita veikla – žaidimai pakeičia kitas, labiau adaptyvias, socialines veiklas (Mundy et al., 2017). Daugelyje žaidimų keliami nesudėtingi tikslai, užtikrinamas lengviau pasiekiamas rezultatas nei realiame gyvenime, todėl vaikui realybė gali tapti nuobodi ir jis mieliau rinksis praleisti laisvalaikį prie kompiuterio. Remiantis tėvų teigimu, TV žiūrėjimas yra viena iš vos kelių veiklų, pritraukiančių ir tam tikrą laiką išlaikančių vaikų su aktyvumo ir dėmesio sutrikimu dėmesį (Schmidt & Vanderwater, 2008). Gali būti, kad tai skatina tėvus naudoti televiziją kaip priemonę, padedančią nuraminti labai judrius, aktyvius vaikus. Deja, esant pakankamai dideliame susidomėjimui sąsajomis tarp naudojimosi medija bei aktyvumo ir dėmesio sutrikimo, tyrėjų žinios apie šį ryšį vis dar nėra gausios (Schmidt & Vanderwater, 2008; Christakis et al., 2004). Galbūt buvimas prie įjungto ekrano yra vienas iš veiksnių, prisidedančių prie eksternalių sunkumų ar net sutrikimų raidos? Christakis ir kolegos (2004) taip pat analizavo ankstyvojo televizijos žiūrėjimo ir vėlesnių dėmesio sutrikimo simptomų sąsajas. Atlikus tyrimą, buvo pastebėtas ryšys tarp TV žiūrėjimo 1,5 ir 3,5 metų amžiuje ir vėlesnių klinikinių dėmesio problemų (Christakis et al., 2004). Kadangi Christakis ir kolegų (2004) tyrimas yra koreliacinio pobūdžio, rezultatai lieka atviri interpretacijoms ir neleidžia kalbėti apie priežastinius ryšius. Tikėtina, kad ankstyvas TV žiūrėjimas gali skatinti dėmesio sutrikimų raidą, tačiau negalima atmesti ir tikimybės, kad vaikai, turintys klinikinių dėmesio sunkumų, yra linkę praleisti daugiau laiko prie televizoriaus ekrano.

Kai kurie autoriai kelia prielaidą, kad hiperaktyvūs vaikai nurimsta žiūrėdami televizijos programas, todėl tėvai patys skatina tokį savo mažylių laisvalaikio praleidimo būdą (Anderson & Pempek, 2005; Thompson et al., 2013). Radesky ir kolegų (2015) teigimu, galima išskirti kelias pagrindines priežastis, dėl kurių tėvai leidžia mažiems vaikams leisti laisvalaikį prie IT prietaisų ekranų. Visų pirma, globėjai, palikę savo atžalą naudotis medija, gauna galimybę lengviau užimti vaiką, išlaikyti jį ramų, todėl gali užsiimti namų tvarkymu ar kita norima veikla. Ne mažiau svarbu ir tai, kad kai kurie gimdytojai tiki medijos edukacinėmis galiomis, vadinasi, tėvų nuostatos gali

reikšmingai veikti vaiko IT naudojimo ypatumus. Komplickuotas vaiko elgesys - dar vienas veiksnys, galintis veikti tėvų sprendimą dėl laiko, kurį leidžia savo vaikams praleisti prie ekranų (Radesky et al., 2015). Manoma, kad norėdamos nuraminti arba tiesiog užimti savo aktyvius ir neramius kūdikius, motinos linkusios į pagalbą pasitelkti televiziją, kuri atlieka „elektroninės auklės“ vaidmenį - vaiką tampa lengviau pamaitinti, jis greičiau nurimsta (Thompson et al., 2013). Autoriai pažymi, kad polinkis pasitelkti į pagalbą „elektroninę auklę“ labiau būdingas viršsvorio turinčioms motinoms, kurios yra pasyvesnės ir pačios praleidžia daugiau laiko prie ekranų. Kai kurių tyrėjų (Thompson et al., 2013) teigimu, vaiko temperamentas yra kitas itin svarbus veiksnys, lemiantis tėvų polinkį leisti mažyliui ilgiau naudotis medijos priemonėmis. Thompson ir kolegų (2013) tyrimas atskleidė, kad neramūs ir aktyvūs vaikai dažniau žiūri TV ir yra dažnai maitinami buvimo prie įjungto ekrano metu. Gali būti, kad buvimas prie įjungto televizijos ekrano skatina vaiką sutelkti dėmesį, todėl šis nurimsta ir jį tampa lengviau maitinti.

1.6. Mergaičių ir berniukų IT naudojimas ir emociniai bei elgesio sutrikimai

Kai kurių tyrimų duomenimis, medijos naudojimo ypatumai tarp mergaičių ir berniukų gali skirtis (Anderson et al., 2001; Mundy et al., 2017). Mundy ir kolegų (2017) tyrimo rezultatai atskleidė, kad daugiau kompiuterinių žaidimų žaidžiantys berniukai pasižymi didesne elgesio ir emocinių sutrikimų rizika. Berniukų TV žiūrėjimas buvo susijęs su jų hiperaktyvumo ir dėmesio problemomis, tuo tarpu mergaičių grupėje reikšmingų IT naudojimo ir emocinių ar elgesio sutrikimų simptomatikos sąsajų nebuvo rasta (Mundy et al., 2017). Anderson su kolegomis (2001) taip pat pastebėjo, kad mergaitės ir berniukai naudoja bei reaguoja į televiziją skirtingai. Šių ir kitų tyrėjų teigimu, berniukai linkę daugiau žiūrėti TV nei mergaitės (ypač animacinių ir nuotykių – veiksmo filmų, kuriuose dažniau demonstruojamas smurtas) (Huston & Wright, 1997). Pastebima, kad berniukai kompiuterinius vaizdo žaidimus yra linkę žaisti net dvigubai ilgiau ir dažniau nei mergaitės, taip pat skiriasi skirtingų lyčių vaikų kompiuterinių žaidimų pobūdis (Mundy et al., 2017). Autoriai kelia prielaidą, kad berniukai gali būti labiau imlūs agresyviai medijų turiniui už mergaites. Manoma, kad ikimokyklinio amžiaus berniukai yra labiau linkę į elgesio sutrikimus, prastesnius pasiekimus mokykloje bei agresyvumą nei mergaitės (Mundy et al., 2017). Gali būti, kad lyčių stereotipai, pateikiami žiniasklaidoje, skatina berniukus būti aktyvesnius ar net agresyvesnius, o mergaites būti nuolankias. Nors tyrimai atskleidžia nevienodą medijos turinio poveikį skirtingų lyčių vaikų elgesiui ir neretai randa, kad berniukai prie IT prietaisų praleidžia daugiau laiko nei mergaitės, Downing ir kolegų tyrimas (2017) atskleidė, kad pagal buvimo prie ekranų trukmę ikimokyklinio amžiaus mergaitės ir berniukai nesiskiria (Downing,

Hinkley, Salmon, Hnatiuk & Hesketh, 2017). Taigi, studijų rezultatai skirtingų lyčių vaikų IT naudojimo trukmės klausimu yra prieštaringi, todėl reikalingas tolimesnis domėjimasis.

Kai kurių tyrimų duomenimis, vaiko lytis susijusi ir su didesniu ar mažesniu polinkiu į emocinius ar elgesio sutrikimus. Pavyzdžiui, Michels ir kolegų (2012) atliktas tyrimas parodė, kad mergaitės yra labiau linkusios į problemas reaguoti internaliu, o berniukai – eksternaliu elgesiu. Jusienė ir Raižienė (2006) atlikusios tyrimą taip pat nustatė, kad ikimokyklinio amžiaus berniukai turi daugiau eksternalių (būtent - dėmesio ir agresyvaus elgesio) sunkumų nei mergaitės (Jusienė ir Raižienė, 2006). Egger ir Angold (2006) teigimu, sutrikimai dažnesni tarp berniukų nei mergaičių, tačiau pagal emocinių sutrikimų kiekį skirtumų tarp lyčių nėra – pastarieji panašiai paplitę abiejų lyčių vaikų tarpe (Egger & Angold, 2006). Kiti tyrimai rodo, kad vyriška lytis yra rizikos veiksnys vaikų psichikos sveikatos požiūriu (Egger & Angold, 2006; Furniss, Beyer & Guggenmos, 2006). Vyresnio amžiaus vaikų ir suaugusiųjų tyrimuose lyties diferenciacija emocinių sutrikimų atžvilgiu yra pastovi ir aiški, bet šie skirtumai tampa kiek migloti kalbant apie jaunesnius vaikus (Marakovitz et al., 2011). Tokie mišrūs rezultatai skatina kelti klausimą, ar berniukų ir mergaičių psichikos sutrikimų riziką lemia tie patys veiksniai.

1.7. Buvimo prie IT ekranų sąsajos su vaikų amžiumi

Amerikos Pediatrijos Akademijos siūlymu, jaunesni nei dvejų metų amžiaus vaikai visai neturėtų žiūrėti televizijos, o vyresnių ikimokyklinio amžiaus vaikų laikas turėtų būti griežtai ribojamas (*American Academy of Pediatrics* [AAP], 2001). Egzistuoja daugybė argumentų pastarajam siūlymui pagrįsti. Pavyzdžiui, laikas, praleidžiamas prie įjungto ekrano, galėtų būti naudingiau išnaudojamas užsiimant fiziškai aktyvesnėmis veiklomis (Foster & Watkins, 2010). Schmidt ir Vanderwater (2008) teigimu, atsiradus televizijai JAV vaikai „funkciškai panašias“ veiklas (tokias kaip knygų skaitymas, namų darbų atlikimas) iškeitė į TV programų žiūrėjimą, o tai ilgainiui prisideda prie mokymosi, socializacijos, miego ir kitų sunkumų.

Pastebima, kad vaikų nuo gimimo iki 8 metų amžiaus televizijos žiūrėjimo ir naudojimosi kompiuteriu trukmė auga didėjant amžiui (Lauricella et al., 2014). Tai aiškinama tuo, kad vyresni vaikai daugiau laiko praleidžia nemiegodami (kitaip nei jaunesni), todėl turi daugiau galimybių ilgiau naudotis medijos priemonėmis (Lauricella et al., 2014). Deja, trūksta ir informacijos apie tai, kokia gi mažų vaikų buvimo prie ekranų trukmė yra rizikinga. Gali būti, kad tėvai augančiam vaikui suteikia daugiau galimybių savarankiškai naudotis medija, o tai neretai lemia netinkamą, „saugią“ trukmę

viršijanti buvimą prie ekranų. Pastebima, kad TV žiūrėjimas, naudojimasis kompiuteriu, planšete ar išmaniuoju telefonu, pamažu tampa ne tik vyresnių vaikų, paauglių, suaugusiųjų, bet net ir mažų vaikų laisvo laiko leidimo arba poilsio priemone. Kadangi vaiko amžius galimai lemia naudojimosi IT prietaisais trukmę, tai yra svarbus veiksnys analizuojant buvimo prie ekranų trukmės sąsajas su emocinių ir elgesio sutrikimų rizika.

1.8. Vaikų buvimo prie įjungto ekrano ir emocinių bei elgesio sutrikimų sąsajos su tėvų išsilavinimu

Pastebima, kad daugiau laiko prie ekranų leidžiantys tėvai leidžia ilgiau būti prie ekranų ir savo vaikams (Lauricella et al., 2015). Analizuojant mokslinius straipsnius, dažnai randami labai prieštaringi duomenys apie tai, ar tėvų išsilavinimas gali būti svarbus veiksnys, paaiškinantis vaikų buvimą prie ekranų bei jo ryšį su vaikų simptomatika. Tyrimuose tokių sąsajų nerandama (Vanderwater & Lee, 2009; Paudel et al., 2016) arba randamas neigiamas ryšys (Thompson et al., 2013; Zhang, 2014). Kadangi šias sąsajas būtina tyrinėti skirtingose kultūrose, įvairiose šalyse atskirai (Cristia & Seidl, 2015), svarbu analizuoti tėvų išsilavinimo reikšmę vaikų buvimui prie ekranų ir jo sąsajoms su vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizika Lietuvoje.

Tyrimai rodo, kad laikas, kurį vaikas iki trejų metų amžiaus praleidžia prie televizoriaus ekrano, yra tiesiogiai susijęs ir su vėlesniais vykdomybų funkcijų, dėmesio sutrikimais bei žemesniais pasiekimais mokykloje (Radesky et al., 2014), tačiau neigiami IT padariniai mažų vaikų raidai dažniau pastebimi tarp mažas pajamas turinčių ir žemesnio išsilavinimo šeimų, kurios buvimą prie įjungto ekrano kaip laisvalaikio praleidimo būdą pasitelkia dažniau (Foster & Watkins, 2010). Remiantis Tomopoulou ir kolegų (2007) tyrimų duomenimis, vaikai, augantys žemesnio išsilavinimo ir mažesnes pajamas gaunančiose šeimose, yra linkę praleisti daugiau laiko prie įjungto ekrano (Tomopoulou et al., 2007). Kitas longitudinalinis Mendelsohn ir kolegų (2010) tyrimas patvirtino ankstesnio tyrimo rezultatus – vaikai iš žemesnio socioekonominio statuso šeimų praleidžia daugiau laiko prie ekranų (Mendelsohn et al., 2010). Autoriai nustatė, kad žemo socioekonominio statuso šeimose daugelis vaikų laisvalaikį leidžia prie įjungtų medijos ekranų (Mendelsohn et al., 2010). Thompson ir kolegų (2013) taip pat pastebėjo sąsajas tarp motinų išsilavinimo ir laiko, kurį ikimokyklinukai praleidžia prie TV. Žemesnis tėvų išsilavinimas siejosi su ilgesniu vidutiniu televizijos žiūrėjimo laiku (Thompson et al., 2013). Tyrimų duomenimis, motinų akademiniai pasiekimai ir skurdas, kurį vaikas patiria ankstyvojoje vaikystėje, daro reikšmingą įtaką TV žiūrėjimo trukmei (Foster & Watkins, 2010). Apibendrinus

aptartus tyrimų rezultatus, galima kelti prielaidą, kad mažiau išsilavinę tėvai dažniau linkę savo vaikams leisti žiūrėti televizijos programas užuot skatinę užsiimti kita veikla, o nepritekliuje gyvenantys vaikai dažnai turi mažiau galimybių dalyvauti veiklose už namų ribų (pavyzdžiui, lankyti būrelius), todėl daugiau laiko praleidžia žiūrėdami TV arba naudodamiesi kitomis medijos priemonėmis.

Zhang (2014) atliktas tyrimas Kinijoje parodė, kad tėvų išsilavinimas siejasi su vaiko psichopatologija – internaliais ir eksternaliais sutrikimais. Lietuvos tyrėjos Kajokienė ir Žukauskienė (2007) nustatė sąsajas tarp mažesnių šeimos gaunamų pajamų ir didesnių vaiko emocinių sunkumų. Tikėtina, kad aukštesnis socialinis statusas, suteikiantis tėvams daugiau pasirinkimo bei laisvės, taip pat ir jų vaikams suteikia daugiau galimybių patirti vaikiškus poreikius atitinkančius santykius bei gyventi geriau stimuliuojamoje namų aplinkoje (Kajokienė ir Žukauskienė, 2007). Galima kelti prielaidą, kad tėvų išsilavinimas prisideda ir prie vaiko psichologinių sunkumų prevencijos – aukštesnio išsilavinimo tėvai geriau padeda savo vaikams adaptuotis, todėl mažyliai patiria mažiau sunkumų nei žemesnio išsilavinimo tėvų vaikai. Ochi ir kolegų (2014) tyrime buvo rasti priešingi rezultatai – nustatyta, kad aukštas socioekonominis statusas vaikystėje turi tiesioginį poveikį psichologinių problemų vystymuisi vėlesniais gyvenimo metais (Ochi et al., 2014). Individai, kilę iš aukšto socioekonominio statuso šeimų, dažnai jaučia aukštus tėvų lūkesčius ir spaudimą dėl pasiekimų, kuris nulemia distresą tuo atveju, kai tikslo pasiekti nepavyksta. Kai kurių autorių teigimu, dažniau depresija serga vaikai, augantys žemos socioekonominės padėties šeimose (Wenar & Kerig, 2005; Zhang, 2014). Tai grindžiama tuo, kad šie vaikai dažniau išgyvena tokius stresorius kaip mažos pajamos, edukacinių bei kultūrinių išteklių stoka, nesaugi kaimynystė ir kitus nepalankius raidai veiksnius (Wenar & Kerig, 2005). Apibendrinus, matome, kad šeimos socioekonominės padėties, tėvų išsilavinimo ir vaikų emocinių sutrikimų rizikos ryšys nėra iki galo aiškus, todėl reikalingi papildomi tyrimai.

1.9. Buvimas prie ekranų ir tėvų – vaikų tarpusavio sąveika

Informacinės technologijos labai greitai tapo kiekvienos šeimos kasdienybės dalimi (Roy & Paradis, 2015). Būtent išmanieji telefonai šiandien yra itin paplitę vaikų turinčių šeimų gyvenime – net 75% mažus vaikus auginančių JAV šeimų namuose turi mobiliųjų prietaisų (Rideout, 2013). Išaugusi prieiga prie mobiliųjų įrenginių šeimų namuose lemia ir ilgesnę tėvų bei vaikų buvimo prie ekranų trukmę (Roy & Paradis, 2015). Tokie tyrimų rezultatai skatina analizuoti, kokiose situacijose ir kokiais

tikslais tėvai naudoja IT būdami su vaiku bei svarstyti apie tai, kokią įtaką naudojimasis ledija daro tėvų ir vaikų tarpusavio santykiams bei mažylių raidai.

Bandura (1994) teigė, kad išmokimas yra kitų stebėjimo ir vidinių veiksnių įtakos pasekmė (Bandura, 1994). Tai svarbu atsiminti kalbant apie mažus vaikus, kadangi pastarieji daug laiko praleidžia stebėdami šeimos narius ir mokydami iš jų ne tik sąveikos su kitais, namų ruošos veiksmų, bet taip pat ir naudojimosi ledija įpročių. Pavyzdžiui, kol mama kalba telefonu, mažylis, pasiėmęs planšetinį kompiuterį, gali ją mėgždioti. Pastebima, kad vaikai, kurių tėvai palankiai vertina technologijas, praleidžia daugiau laiko naudodami medijos priemonėmis (Lauricella et al., 2015). Vadinasi, tėvų naudojimosi technologijomis įpročiai ir požiūris į jas gali tiesiogiai veikti ankstyvąją vaiko medijos patirtį (Roy & Paradis, 2015). Tikėtina, kad vaikai, kurie daugiau būna prie ekranų, auga šeimose, kuriose nėra aiškių medijos naudojimo taisyklių - atitinkamai, ilga vaiko buvimo prie IT trukmė galimai atspindi ribų ir taisyklių stoką auklėjime apskritai (Manganello & Taylor, 2009). Pastaruoju metu, išmaniosioms technologijoms skverbiantis į kasdienį mažų vaikų gyvenimą, dalis tėvų savo vaikams nenustato aiškių medijos priemonių naudojimo taisyklių, o tai mažiesiems žiūrovams suteikia galimybę naudotis IT prietaisais savo nuožiūra (tikėtina, viršijant „saugią“ buvimo prie ekrano trukmę).

Nustatyta, kad ilgesnė tėvų buvimo prie ekranų trukmė susijusi ir su ilgesne vaiko IT naudojimo trukme (*Canadian Paediatric Society [CPS]*, 2017). Thompson ir kolegų studija taip pat atskleidė, kad daugiau laiko prie TV leidžiančių motinų vaikai yra linkę daugiau laiko leisti prie televizoriaus ekrano (Thompson et al., 2013). Tokie rezultatai rodo, kad foninis ir tiesioginis buvimas prie įjungto ekrano yra susiję – kuo dažniau mažyliai mato šeimos narius besinaudojančius medijos priemonėmis, tuo daugiau laiko jie patys linkę leisti prie ekranų. Tokie rezultatai kelia susirūpinimą, nes foninis IT naudojimas siejamas su retesnėmis tėvų ir vaikų sąveikomis, prastesne jų komunikacijos kokybe bei retesniu vaiko įsitraukimu į žaidimus (Courage & Howe, 2010; CPS, 2017), o šie veiksniai gali neigiamai paveikti vaiko kognityvinę, socialinę ir emocinę raidą (Radesky et al., 2014; Plowman, McPake & Stephen, 2016).

Pempek ir kolegų (2014) teigimu, foninei televizijai veikiant namuose, tėvai pradeda mažiau kalbėtis su savo vaiku (Pempek et al., 2014). Radesky ir kolegų (2014) atliktas tyrimas atskleidė, kad tėvai, kurie labai įsitraukę į išmaniųjų prietaisų naudojimą vaikui esant šalia, pradeda skirti mažiau dėmesio savo atžaloms arba jas ignoruoti, tuo tarpu jų mažyliai tuo metu yra linkę aktyviai ar net

provokuojančiu elgesiu reikalauti savo gimdytojų dėmesio, o tai gali sukelti šeimos narių susierzinimą ar konfliktus. Pastebima, kad tie tėvai, kurie labai įsitraukia į išmaniųjų prietaisų naudojimą vaikui esant šalia (labai ilgai arba dažnai būna prie ekrano ir tuo metu neskiria dėmesio vaikui), į vaiko dėmesio reikalavimą yra linkę atsakyti griežtai, šiurkščiai, nepastebėdami ar neatliepdami vaiko emocinių poreikių (Radesky et al., 2014). Roy ir Paradis (2015) taip pat pastebėjo, kad tėvai, kurie vaikams iki 4 metų amžiaus leidžia naudotis savo išmaniaisiais telefonais, yra linkę dažniau naudoti išmanųjį telefoną kaip vaiko apdovanojimo, nuraminimo ar dėmesio nukreipimo priemonę. Galiausiai, šie mažyliai pradeda dažniau prašyti gimdytojų telefono, o negavę leidimo – dažniau demonstruoja nepasitenkinimą ar nuliūsta (Roy & Paradis, 2015). Nors medijos priemonės gali būti naudojamos ir šeimos pramogai arba vaiko edukacijai, kadangi suteikia greitą prieigą prie interaktyvių žaidimų ir vaikų dėmesį prikaustančių vaizdų, tai paskatina ekranus naudoti vietoje kitų, naudingesnių veiklų (pvz., realių žaidimų, skaitymo, fiziškai aktyvių veiklų ir pan.) arba kaip vaiko nuraminimo priemonės, padedančias kontroliuoti jo elgesį. Tyrimai rodo, kad pakankamai dažnai vaikui viešose vietose pradėjus elgtis aktyviai, tėvai linkę pasitelkti „elektronines aukles“ – t. y. duoti IT prietaisą vaiko nuraminimui (Radesky et al., 2014). Vadinasi, galima svarstyti apie abipusį vaiko probleminio elgesio ir medijos naudojimo ryšį – aktyviems vaikams tėvai patys duoda IT siekdami juos nuraminti, tačiau negavę leidimo naudotis medijos prietaisais mažyliai gali demonstruoti nepasitenkinimą, liūdesį.

Natūralu, kad išmaniosioms technologijoms besivystant ir skverbiantis į mūsų kasdienybę, jos daro reikšmingą įtaką ir šeimos gyvenimui bei santykiams tarp jos narių (CPS, 2017). Manoma, kad tėvų buvimas prie ekrano būnant viešose vietose (pvz., restoranuose, žaidimų aikštelėse ir pan.) kartu su vaiku gali kelti grėsmę jų atžalos saugumui ir emocinei gerovei dėl tėvų dėmesio sutelkimo į IT prietaisą, bet ne į vaiką. Nemaža dalis tyrimų analizuoja medijos naudojimo poveikį vairavimo saugumui ar pėsčiųjų elgesiui, tačiau tik nedidelė dalis studijų bando atsakyti į klausimą, kaip tėvų buvimas prie ekranų veikia jų elgesį ir santykį su vaiku (Radesky et al., 2014). Radesky ir kolegų (2016) tyrimas atskleidė, kad tėvų naudojimas IT prietaisais vaikui esant šalia lemia retesnes arba neigiamas tėvų ir vaiko tarpusavio sąveikas. Šio tyrimo duomenimis, išmanieji telefonai ribą tarp darbo ir šeiminio gyvenimo padaro neaiškia – vaikus auginantiems tėvams tampa sunku perkelti dėmesį nuo ekranų prie šeimos ir jį paskirstyti, o tai tėvams sukelia įtampą ir apsunkina spontanišką sąveiką su vaiku (Radesky et al., 2016). Nauji tyrimai atskleidžia, kad medijos priemonės dažnai keičia gyvą (angl. *Face-to-face*) tėvų – vaikų bendravimą, kadangi komunikacija tarp šeimos narių jiems būnant prie ekranų tampa retesnė (Pempek, Kirkorian & Anderson, 2014; CPS, 2017). Manganello ir

Taylor (2009) teigimu, šeimose, kuriose vaikų tiesioginė ir foninė buvimo prie IT trukmė yra ilgesnė, yra skiriama mažiau laiko ir dėmesio tokioms veikloms kaip tarpusavio komunikacija, skaitymas ar žaidimas, kurios prisideda prie sveikos vaiko raidos. Atitinkamai, nematydamas „gyvo“ tinkamo elgesio modelio, vaikas gali pradėti demonstruoti probleminį ar net agresyvų elgesį (Mangello ir Taylor, 2009).

Taigi, buvimas prie ekranų gali sukelti vidinės įtampos išgyvenimus tėvams, auginantiems mažus vaikus, tačiau tėvų IT naudojimas ne mažiau paveikia ir jų atžalas, kurioms tenka gimdytojų dėmesiu „dalintis“ su informacinėmis technologijomis, o tai skatina vaikus reikalauti tėvų dėmesio provokuojančio elgesio demonstravimu. Galiausiai, stebime šeimos konfliktus, retesnę „gyvą“ tėvų ir vaikų komunikaciją, vaiko atsitraukimą nuo žaidimų, realaus bendravimo, o tai kelia grėsmę mažo vaiko raidai. Kokios yra ilgalaikės tėvų IT naudojimo (fizinio buvimo šalia vaiko be emocinio įsitraukimo) pasekmės, kol kas tyrimai neatsakė (Radesky et al., 2014), tačiau nemažai studijų pabrėžia tai, kad tėvai turėtų būti tarpininkai ir dalyvauti vaiko medijos naudojime (Cole & Cole, 1993; Courage & Howe, 2010; Yang et al., 2017). Tai reiškia, kad gimdytojai turi būti šalia vaiko, kai pastarasis būna prie ekrano, bei aiškinti medijos programų turinį, kadangi vaikui sutelkus dėmesį į rodomus vaizdus (su sąlyga, kad stebimas turinys atitinka vaiko amžių) sukuriamos palankios sąlygos vykti sėkmingam mokymuisi ir šeimos narių bendravimui, kuris apsaugo vaiką nuo vienišumo jausmo.

1.10. Šeimos patiriamas stresas, vaikų elgesio bei emocinių sutrikimų rizika ir buvimas prie ekranų

Tėvų patiriamas stresas yra labai svarbus vaiko būsenai. Nemažai tyrimų atskleidžia glaudų ryšį tarp šeimos patiriamo streso ir vaiko internalios bei (arba) eksternalios simptomatikos (Campbell et al., 1996; Huaqing Qi & Kaiser, 2003; Vaughan, Feinn, Bernard, Brereton & Kaufman, 2013; Zhang, 2014). Pavyzdžiui, Dougherty ir kolegų (2013) tyrimas atskleidė, kad vaikų su nerimo sutrikimais šeimos per pastaruosius 6 mėnesius patyrė daugiau stresinių įvykių, o jų mamos ir pačios jautė daug nerimo (Dougherty et al., 2013). Huaqing Qi ir Kaiser (2003) teigimu, vaikų su elgesio problemomis motinos teigė patyrusios daugiau stresą sukeliančių gyvenimo įvykių. Taip pat autoriai teigia, kad tėvų stresas leidžia prognozuoti vaiko emocinius bei elgesio sunkumus (Huaqing Qi & Kaiser, 2003). Mokslininkų atlikti tyrimai rodo, kad tėvų konfliktai ir patiriamas stresas padidina vaiko depresijos išsivystymo tikimybę (Wenar & Kerig, 2005).

Zhang (2014) nustatė, kad žemesnio išsilavinimo tėvai, patiriantys daugiau finansinių sunkumų, išgyvena daugiau streso (Zhang, 2014). Tikėtina, kad tokie žemesnio socioekonominio statuso šeimų neretai patiriami veiksniai kaip nepriteklus, skurdas ar nesaugi kaimynystė yra stresoriai, galintys sukelti nerimo ir prislėgtumo išgyvenimus tiek tėvams, tiek jų vaikams. Zhang (2014) teigimu, tėvų patiriamas stresas paskatina šaltesnes ar net agresyvias auklėjimo strategijas ir konfliktus su vaiku, kuris galiausiai pradeda jaustis atstumtas, nevertas meilės ir matyti pasaulį kaip nepatikimą (Zhang, 2014). Gali būti, kad tokiomis sąlygomis augantis vaikas bus labiau linkęs ne tik į emocinius, bet ir į elgesio sunkumus ar net klinikinio lygio sutrikimus. Wenar ir Kerig (2005) taip pat teigia, kad vaikų su depresija šeimos neretai stokoja glaudaus ryšio, tarpusavio paramos, jose vyrauja dažni konfliktai, tėvų atstūmimas ir griežtas auklėjimas (Wenar & Kerig, 2005), neskatinantys sveikos mažo vaiko raidos.

Atlikta labai mažai studijų, analizuojančių patiriamos įtampos ar streso šeimoje ir buvimo prie ekranų ryšį. Henggeler ir kolegų (1991) teigimu, dažnesnis TV žiūrėjimas yra susijęs su šeimoje vyraujančiu stresu (Henggeler et al., 1991). Gali būti, kad įtampą patiriančios šeimos leidamos laiką prie televizoriaus ekrano siekia sumažinti išgyvenamą nerimą, atsikratyti stresą keliančių minčių ir tikisi tokiu būdu praskaidrinti nuotaiką. Vis dėlto, remiantis Jusienės ir kolegų (2017) tyrimo duomenimis, galima svarstyti ir apie priešingą, ne stresą mažinančią, bet skatinančią medijos poveikį, kadangi tyrime dalyvavę vaikai, praleidžiantys daugiausiai laiko prie ekranų, išsiskyrė streso skale (patiriamos įtampos kiekiu) (Jusienė ir kt., 2017). Kai kurie tyrimai taip pat patvirtina, kad išmanieji prietaisai paskatina šeimos narių įtampą dėl įvairių priežasčių. Pavyzdžiui, Sharma ir kolegų (2006) teigimu, kompiuteriniai žaidimai patys savaime gali būti vadinami psichologiniu stresoriumi, kadangi sukelia fiziologinius streso padarinius (padidina kraujo spaudimą, pagreitina širdies ritmą ir skatina kortizolio išsiskyrimą) (Sharma et al., 2006). Tyrimai rodo, kad išmaniosios technologijos gali sukelti įtampą šeimoje dėl vaiko emocinių protrūkių, liūdesio ar nepasitenkinimo demonstravimo išjungus ar atėmus IT prietaisą, kuriuo jis naudojasi (Roy & Paradis, 2015), o tai gali lemti tėvų ir vaiko konfliktus, sukeliančius įtampą visiems šeimos nariams.

Taigi, tėvų patiriamas stresas yra labai susijęs su vaiko emociniais ir elgesio sunkumais ar net sutrikimais. Tikėtina, kad nerimaujantys, emocinę įtampą patiriantys tėvai šiuos savo išgyvenimus atsineša ir į sąveikas su vaiku - santykiyje su savo atžala pradeda stokoti emocinės šilumos, taikyti griežtesnes auklėjimo strategijas ir pan. Kartais stresą patiriantys šeimos nariai nusprendžia mažinti įtampą atsiribodami nuo realaus bendravimo ir leisdami laiką prie ekranų, tačiau tai gali tik dar labiau padidinti išgyvenamą įtampą.

1.11. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Apibendrinant aptartus mokslinius tyrimus ir informaciją, galime teigti, kad ikimokyklinio amžiaus vaikų naudojimąsi informacinėmis technologijomis veikia įvairūs veiksniai, tokie kaip vaiko amžius, tėvų išsilavinimas ir IT naudojimas vaikui esant šalia ar tam tikrose situacijose siekiant vaiką užimti, nuraminti, pralinksinti. Naudojimosi IT priemonėmis poveikis vaikų elgesiui tyrimuose dažniausiai pristatomas kaip labiau neigiamas (siejamas su agresyvumu, dėmesio koncentracijos, savireguliacijos problemomis ir pan.), tuo tarpu vaikų emocinių sutrikimų rizikos sąsajos su buvimu prie įjungtų ekranų kol kas yra mažai tyrinėtos. Randama nemažai tyrimų, kuriuose analizuojamos vaikų laiko prie ekranų ir emocinių ar elgesio problemų (nebūtinai siekiančių klinikinių sutrikimų rizikos lygį) sąsajos, tačiau trūksta studijų, kuriose ieškoma mažų vaikų IT naudojimo ir klinikinių sutrikimų rizikos ryšių.

Šio darbo tikslas yra nustatyti pusantrų – penkerių metų amžiaus vaikų tiesioginio ir foninio informacinių technologijų (televizoriaus, išmaniojo telefono, planšetės, kompiuterio) naudojimo trukmės sąsajas su šių vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika, kartu įvertinant ir kitus tarpininkaujančius veiksnius. Tikslui pasiekti iškeliami šie uždaviniai:

1. Aiškintis vaikų tiesioginio ir foninio IT naudojimo trukmės sąsajas su jų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika bei nustatyti, kokia buvimas prie ekranų trukmė yra rizikinga mažiems vaikams.
2. Patikrinti, ar skirtingų medijos priemonių naudojimas siejasi su vaikų emocinių arba elgesio sutrikimų rizika.
3. Nustatyti tėvų išsilavinimo, vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos bei buvimas prie įjungto ekrano trukmės sąsajas.
4. Nustatyti vaikų laiko, praleidžiamo prie IT, ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajas su lytimi ir amžiumi.
5. Įvertinti ryšį tarp tėvų IT prietaisų davimo vaikams tam tikrose situacijose, vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos bei tėvų išsilavinimo.
6. Palyginti per pastaruosius metus stresą patyrusių ir nepatyrusių šeimų vaikų buvimas prie ekranų trukmę ir elgesio bei emocinių sutrikimų riziką.
7. Nustatyti, kas leidžia prognozuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų riziką.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Šiame darbe naudojami tęstinio projekto „Šiuolaikinės informacinės technologijos ir mažų vaikų sveikata“ (projekto vadovė Roma Jusienė) duomenys, surinkti pirmojo projekto etapo, vykdomo 2017 01 – 2018 01, metu. Tyrimo atlikimui gautas Vilniaus regioninio bioetikos komiteto leidimas (2017-04-11 Nr. 158200-17-906-417). Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-006/2017). Šio darbo autorė nuo projekto vykdymo pradžios yra tyrėjų komandos dalis, taip pat dalyvavusi projekto planavimo, duomenų rinkimo, suvedimo procesuose ir tarpinės pirmojo projekto etapo ataskaitos bei kai kurių publikacijų rengime.

Darbe naudojami 796 tyrimo dalyvių duomenys, gauti apklausus ikimokyklinio amžiaus (nuo 1,5 iki 5 metų) vaikus turinčias šeimas iš įvairių Lietuvos vietovių. Demografiniai tyrimo dalyvių duomenys pateikiami 1 lentelėje. Imtis buvo renkama patogiosios atrankos principu, bendradarbiaujant su ikimokyklinio ugdymo įstaigomis ir vaikų ligų bei šeimos gydytojais. Tyrime dalyvaujančių vaikų amžiaus vidurkis buvo 42,67 mėn. ($SD = 15,33$), amžiaus ribos 18 – 71 mėn. 73,2 proc. ($n = 583$) atvejų informacija apie tyrimo dalyvius buvo gauta užpildžius popierinę anketos formą, o 26,8 proc. ($n = 213$) – elektroninę. Duomenys buvo gauti iš įvairių Lietuvos vietų: visų didžiųjų šalies miestų (64 proc.; $n = 504$), tam tikrų rajonų centrų (9,9 proc.; $n = 78$), miestelių (15,1 proc.; $n = 119$) bei kaimų (11 proc.; $n = 87$).

Atlikta palyginamoji popierine ir elektronine anketos forma surinktų duomenų analizė padėjo nustatyti, ar nėra reikšmingų duomenų pateikimo būdo sąlygotų demografinių ir IT naudojimo kintamųjų skirtumų. Nustatyta, kad vaikų, apie kuriuos informacija buvo gauta popierine anketos forma, amžius mėnesiais ($M = 43,16$, $SD = 15,28$) statistiškai reikšmingai nesiskyrė nuo amžiaus vaikų, apie kuriuos duomenys gauti elektronine forma ($M = 41,31$, $SD = 15,41$) ($p = 0,13$). Taip pat nesiskyrė ir anketą pildžiusio asmens amžius (pildžiusių popierinę anketos formą amžiaus vidurkis $M = 32,92$, $SD = 5,02$, pildžiusių elektroninę formą amžiaus vidurkis $M = 32,49$, $SD = 4,83$) ($p = 0,28$). Tarp tyrimo dalyvių, apie kuriuos informacija surinkta popierine ir elektronine anketos formomis, buvo maždaug po lygiai abiejų lyčių ir skirtingo amžiaus vaikų ($\chi^2 = 0,12$, $df = 1$, $p = 0,73$).

1 lentelė. Demografiniai tyrimo dalyvių duomenys

Kintamieji	% (n)
Vaiko amžius	
1,5 metų	12,3 (98)
2 metai	25,3 (201)
3 metai	20,9 (166)
4 metai	23,2 (185)
5 metai	18,3 (146)
Vaiko lytis	
Berniukas	52,5 (418)
Mergaitė	47,5 (378)
Informaciją apie vaiką pateikė	
Mama	95,1 (757)
Tėvas	4,9 (39)
Tėvų išsilavinimas	
Pagrindinis	1,8 (14)
Vidurinis be profesijos	5,3 (42)
Vidurinis profesinis	11,4 (91)
Aukštasis neuniversitetinis	14,8 (118)
Aukštasis universitetinis	66,7 (531)

2.2. Tyrimo instrumentai

Darbe naudojami duomenys buvo renkami pasitelkus šiuos instrumentus:

1. *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketą*, sudarytą projekto tyrėjų (Jusienės ir kt., 2017) (pateikiama 12 priede), kurioje tyrimo klausimai buvo suskirstyti pagal šias temas:
 - 1) *Sociodemografiniai veiksniai*: amžius, lytis, gyvenamoji vieta, ikimokyklinio ugdymo įstaigos lankymas, tėvų išsilavinimas ir pan.
 - 2) *Informacija apie vaikų fizinę sveikatą*: sergamumą, lėtines ligas, valgymo ir miego ypatumus, fizinį aktyvumą ir pan.
 - 3) *Vaiko naudojimosi informacinėmis technologijomis*: bendra vaiko prie įjungtų ekranų praleidžiamo laiko trukmė; vidutinė laiko trukmė prie atskirų IT prietaisų;

kaip dažnai TV būna įjungtas kaip fonas; kiek tėvai būna prie atskirų ekranų vaikui būnant šalia. Šiame darbe paties vaiko buvimas prie ekranų, kai jis žaidžia, žiūri animacinius filmus ir t.t., vadinamas tiesioginiu buvimu prie ekranų, o kai vaikas būna toje pačioje patalpoje, kurioje tėvai naudojami medijos prietaisais (nors vaikas tuo metu gali užsiimti ir kita veikla) – foniniu buvimu prie ekranų.

2. *Vaiko elgesio aprašą* (*Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5*, Achenbach & Rescorla, 2001), kurį pildė vaiko tėvai arba globėjai. Klausimynas sudarytas iš 99 teiginių, apibūdinančių ikimokyklinio amžiaus vaikų įvairius elgesio ir emocinės savijautos aspektus. Į pateiktus teiginius tėvai turi atsakyti vertindami nuo 0 iki 2 pagal tai, ar aprašomas elgesys labai tinka (2), kartais tinka (1) ar netinka (0) jų vaikui per pastaruosius du mėnesius. Klausimyną sudaro 99 teiginiai, kurie grupuojami į šias subskales: vaiko neigiamo emocionalumo (9 teiginiai), nerimastingumo ir depresiškumo (8 teiginiai), somatinių nusiskundimų (11 teiginių), užsisklendimo (8 teiginiai), dėmesio sunkumų (5 teiginiai), agresyvaus elgesio (19 teiginių), miego sunkumų (7 teiginiai), streso (7 teiginiai) skalės. Keturios pirmos subskalės sudaro internalių (emocinių) sunkumų skalę (vaiko didelis emocinis reagavimas, nerimastingumas, baimingumas, verksmingumas, prislėgtumas, atsiribojimas, užsisklendimas), tuo tarpu dėmesio sunkumų ir agresyvaus elgesio subskalės sudaro eksternalių (elgesio) sunkumų skalę (vaiko didelis aktyvumas, nenustygimas vietoje, agresyvus elgesys, dėmesio reikalavimas ir pan.). Lietuviškos *Vaiko elgesio aprašo* adaptacijos autoriai – Jusienė su kolegomis (2007). Jusienės ir kolegų (2007) nustatyti *Vaiko elgesio aprašo* skalių vidinio suderintumo (Cronbach α) rezultatai yra tokie: internalių sunkumų – 0,83, eksternalių – 0,88 (Jusienė ir kt., 2007). Detalus duomenys apie *Vaiko elgesio aprašo* skalių patikimumą ir validumą pateikiami Jusienės ir kolegų (2007) publikacijoje. Šio tyrimo duomenimis, *Vaiko elgesio aprašo* skalių vidinio suderintumo (Cronbach α) rodikliai yra labai geri (internalių sunkumų – 0,84, eksternalių sunkumų – 0,86).

Šiame darbe matuojami kintamieji:

1. *Tėvų išsilavinimas* buvo nustatomas remiantis tėvų ar globėjų atsakymais į *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketos* (Jusienė ir kt., 2017) klausimus „Koks yra dabartinis Jūsų išsilavinimas?“ ir „Koks dabartinis Jūsų sutuoktinio(-ės)/partnerio(-ės) išsilavinimas?“. Vaikų mamos ir tėčiai buvo suskirstyti į

tris grupes pagal išsilavinimą: pirmajai grupei buvo priskirti turintieji vidurinį ir žemesnį išsilavinimą, antrajai – aukštąjį neuniversitetinį, trečiajai – aukštąjį universitetinį išsilavinimą įgiję tėvai.

2. *Tiesioginio vaiko buvimo prie ekranų trukmė* buvo vertinta remiantis tėvų ar globėjų atsakymais į šiuos *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketos* (Jusienė ir kt., 2017) klausimus: bendra prie įjungtų ekranų vaiko praleidžiamo laiko trukmė (atskirai darbo dienomis ir savaitgaliais; vertinama skalėje nuo 1 („vaikas visai nebūna prie įjungtų ekranų“) iki 7 („4 val. ir daugiau per dieną“)); vaiko naudojimosi atskirais IT prietaisais (TV, kompiuteriu, planšetiniu kompiuteriu, išmaniuoju telefonu, žaidimų konsole) trukmė (vertinama skalėje nuo 1 („vaikas šiuo prietaisu beveik nesinaudoja“) iki 7 („4 val. ir daugiau per dieną“)). Kadangi žaidimų konsole daugelis (97,2%) vaikų nesinaudoja, šis prietaisas į analizę įtrauktas nebuvo.
3. *Foninio vaiko buvimo prie ekranų trukmė* vertinta remiantis tėvų ar globėjų atsakymais į *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketos* (Jusienė ir kt., 2017) klausimus: „Kai kas nors yra namie, kaip dažnai TV būna įjungtas, nors niekas jo nežiūri (kaip fonas)? Įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudami tinkamą atsakymą, kur 1 – beveik niekada, o 5 – beveik visada“; „Kiek vidutiniškai laiko laisvadieniu (savaitgaliais, švenčių dienomis ir atostogų metu) Jūs naudojate šiais IT prietaisais, Jūsų vaikui esant toje pačioje aplinkoje?“ ir „Kiek vidutiniškai laiko laisvadieniu (savaitgaliais, švenčių dienomis ir atostogų metu) Jūsų sutuoktinis(-ė)/partneris(-ė) naudoja šiais IT prietaisais, Jūsų vaikui esant toje pačioje aplinkoje?“; pastaraisiais dviem klausimais vertinamas abiejų vaiko tėvų laikas prie kiekvieno IT prietaiso (TV, kompiuterio, planšetės, išmaniojo telefono, žaidimų konsolės) skalėje nuo 1 („beveik nesinaudoju“) iki 5 („daugiau nei 3 val. per dieną). Kadangi žaidimų konsole daugelis (98,5%) anketą pildžiusių tėvų nesinaudoja, šis prietaisas į analizę įtrauktas nebuvo.
4. *Tėvų IT prietaisų siūlymas arba leidimas naudotis vaikui tam tikrose situacijose (siekiant vaiką užimti, nuraminti, pralinksinti, apdovanoti)* buvo vertinamas remiantis tėvų atsakymais į *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketos* (Jusienė ir kt., 2017) klausimą „Kaip dažnai leidžiate ar siūlote savo vaikui naudotis IT prietaisais tokiais atvejais: atliekate namų ruošos darbus (tvarkotės, gaminate maistą); kalbatės su draugais, pažįstamais, svečiais; esate su vaiku viešose vietose (kirpykloje,

kavinėje ir pan.), kuomet vaikas turi ramiai palaukti, pabūti; vaikas nusiminęs, susierzinęs ir norite jį nuraminti ar pralinksminti; norite apdovanoti už tinkamai atliktas pareigas, gerą elgesį“. Teiginiai vertinami skalėje nuo 1 („niekada arba beveik niekada“) iki 4 („visada arba beveik visada“), tačiau darbe išskirtos dvi grupės tėvų: tie tėvai, kurie šiose situacijose niekada arba beveik niekada neduoda vaikams IT prietaisų ir tėvai, kurie bent kartais šiose situacijose savo vaikams duoda IT prietaisus.

5. *Šeimos patirtas stresas, nelaimingų atsitikimų ar sukrėtimų patyrimas per pastaruosius vienerius metus* buvo nustatomas remiantis tėvų ar globėjų atsakymais į *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketos* (Jusienė ir kt., 2017) klausimą „Ar Jūs arba Jūsų šeima per pastaruosius vienerius metus patyrėte stiprų stresą, nelaimingų atsitikimų, sukrėtimų?“.
6. *Vaiko emocinių sutrikimų rizika* buvo nustatoma pasitelkus *Vaiko elgesio aprašą (Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5)*. Remiantis tarpkultūrinėmis normomis (Achenbach & Rescorla, 2010), tyrime dalyvaujantys vaikai buvo suskirstyti į emocinių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupes pagal emocinių problemų skalės įvertį (vaikai, kurie emocinių sunkumų skalėje viršijo 19 balų ribą, priskiriami emocinių sutrikimų rizikos grupei, tuo tarpu vaikai, surinkę mažiau nei 19 balų, priskiriami ne rizikos grupei). Taigi, tyrime dalyvavę vaikai buvo priskirti emocinių sutrikimų rizikos arba ne rizikos grupėms.
7. *Vaiko elgesio sutrikimų rizika* buvo nustatoma pasitelkus *Vaiko elgesio aprašą (Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5)*. Remiantis tarpkultūrinėmis normomis (Achenbach & Rescorla, 2010), tyrime dalyvaujantys vaikai buvo suskirstyti į elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupes pagal elgesio sunkumų skalės įvertį (vaikai, kurie elgesio sunkumų skalėje viršijo 23 balų ribą, priskiriami elgesio sutrikimų rizikos grupei, tuo tarpu vaikai, surinkę mažiau nei 23 balus, priskiriami ne rizikos grupei). Taigi, tyrime dalyvavę vaikai buvo priskirti elgesio sutrikimų rizikos arba ne rizikos grupėms.

2.3. Tyrimo eiga

Darbe analizuojami duomenys, surinkti pirmojo projekto etapo (vykdomo nuo 2017 m. sausio mėn. iki 2018 m. sausio mėn.) metu. 2017 m. sausio – kovo mėnesiais buvo vykdomas teorinių ir metodologinių tyrimo perspektyvų aptarimas, derinimas su įstaigomis dėl tyrimo atlikimo, tyrimo duomenims rinkti reikalingos dokumentacijos parengimas ir tyrimo medžiagos pateikimas. 2017 m.

balandžio – spalio mėnesiais vyko tyrimo duomenų rinkimas, suvedimas. Nuo 2017 m. lapkričio mėnesio buvo atliekama duomenų analizė.

Tyrimė dalyvaujančios šeimos buvo pasiekiamos tyrėjų komandai bendradarbiaujant su įvairiomis Lietuvos ikimokyklinio ugdymo įstaigomis (lopšeliais, darželiais) ir vaikų ligų bei šeimos gydytojais (poliklinikomis, ligoninėmis), taip pat anketos buvo platinamos tyrėjų artimoje aplinkoje. Pirmiausiai, tyrimė dalyvaujantys tėvai pasirašydavo informuotą sutikimą dalyvauti tyrimė (pateikiamas 11 priede). Tyrimo anketos buvo sukurtos ir platinamos dvejopu pavidalu – elektronine (skleidžiamos projekto internetiniame www.mediavaikai.lt ir „Facebook“ puslapyje) bei popierine (platinamos visoje Lietuvoje tyrėjams išvežiojant į ikimokyklinio ugdymo įstaigas, poliklinikas, ligonines) - formomis. 1, 5 – 2 metų amžiaus vaikų tėvai arba globėjai pildė *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketą*, skirtą 1 – 2 metų amžiaus vaikams (Jusienė ir kt., 2017), tuo tarpu 3 – 5 metų amžiaus vaikų tėvai pildė *Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketą*, skirtą 3 – 5 metų amžiaus vaikams (Jusienė ir kt., 2017). Pastarosios dvi anketų versijos skyrėsi tik klausimais apie vaiko raidą, kurie šiame darbe nėra analizuojami, todėl galima teigti, kad abejoms amžiaus grupėms (1,5 – 2 metų ir 3 – 5 metų) buvo naudojamos identiškos anketos. Tyrimė dalyvavę tėveliai pildė ir *Vaiko elgesio aprašą* (Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5), skirtą vaiko elgesio ir emocijų sunkumų įvertinimui.

2.4. Rezultatų analizė

Gautiems duomenims apdoroti buvo naudojamas *SPSS 22.0 programinis paketas*. Pirma buvo atliktas duomenų normalumo testas. Bendros vaiko prie įjungtų ekranų praleidžiamo laiko trukmės darbo dienomis ir laisvadieniais bei TV kaip fono naudojimo dažnio pasiskirstymas įvertintas kaip normalus, kadangi šių kintamųjų histogramos buvo varpo formos (atspindėjo Gauso skirstinį), eksceso koeficientai buvo nesmarkiai nutolę nuo 0, asimetrijos koeficientai pateko į intervalą tarp – 0,8 ir 0,8, išskirčių nebuvo rasta, matoma pakankamai tiesi linija (Normal Q – Q plots), atspindinti normalų pasiskirstymą (Pakalniškienė, 2012). Nors normalumo testo Kolmogorovo – Smirnovo reikšmingumo lygmuo $p = 0,00$, didelėse tiriamųjų imtyse normalumo testų reikšmingumo lygmuo p dažniausiai būna mažesnis nei 0,05 (Pallant, 2003). Nenormaliai pasiskirstę buvo šie kintamieji: vaiko naudojimosi atskirais IT prietaisais trukmė darbo dienomis ir laisvadieniais bei tėvų laiko, praleidžiamo prie atskirų IT prietaisų, trukmė, tačiau normalumo prielaidos neatitikimas didelėse imtyse (30 ir daugiau) yra galimas ir nesukelia problemų atliekant statistinę duomenų analizę

taikant parametrinius kriterijus (Pallant, 2003). Naudojant *SPSS 22.0 programinį paketą* buvo skaičiuojamas darbe naudojamų *Vaiko elgesio aprašo* (Child Behaviour Checklist, CBCL / 1½ -5) skalių patikimumas vidinio suderintumo būdu (Cronbach α).

Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus padėjo nustatyti, ar į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos zoną patenkantys ir nepatenkantys vaikai skiriasi pagal IT naudojimo trukmę. Siekiant nustatyti, kokia buvimo prie ekranų trukmė vaikams yra rizikinga, jie buvo suskirstyti į 4 grupes pagal buvimo prie ekranų trukmę: iki 30 min. (imtinai), nuo 30 min. iki 1 val. (imtinai), nuo 1 val. iki 2 val. (imtinai) bei daugiau nei 2 val. per dieną. Beveik nesinaudojantys IT prietaisais vaikai priskirti pirmajai, iki 30 min. per dieną prie IT praleidžiančiųjų grupei dėl to, kad šios vaikų grupės tarpusavyje nesiskyrė savo emocinių ($\chi^2 = 0,11$, $df = 1$, $p = 0,74$) ir elgesio problemų ($\chi^2 = 3,11$, $df = 1$, $p = 0,08$) išreikštumu. Siekiant nustatyti, kokia IT naudojimo trukmė per dieną mažiems vaikams yra rizikinga elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos atžvilgiu, buvo taikomas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus. Vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos bei foninio medijos naudojimo ir atskirų IT prietaisų naudojimo trukmės sąsajos buvo vertinamos pasitelkus Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų. Siekiant nustatyti sąsajas tarp tėvų išsilavinimo ir vaikų laiko, praleidžiamo prie ekrano, buvo atlikta Spearman koreliacija. Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus buvo naudojamas siekiant palyginti skirtingo išsilavinimo tėvų vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų riziką. Taip pat Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus padėjo nustatyti, ar berniukai ir mergaitės skiriasi pagal laiką, praleidžiamą prie įjungtų ekranų, bei palyginti skirtingų lyčių ikimokyklinio amžiaus vaikų internalių bei eksternalių sutrikimų riziką. Pritaikius Spearman koreliaciją, buvo nustatytos vaikų amžiaus ir buvimo prie IT trukmės sąsajos. Stjudento t kriterijus nepriklausomoms imtims buvo taikomas siekiant palyginti emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų amžiaus vidurkius. Siekiant nustatyti, ar tėvų leidimas vaikui naudotis IT prietaisais tam tikrose situacijose yra susijęs su vaiko eksternalių ir internalių sutrikimų rizika bei tėvų išsilavinimu, pritaikytas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus. Siekiant palyginti per pastaruosius metus stiprų stresą patyrusių ir nepatyrusių šeimų vaikų buvimo prie ekrano trukmę ir emocinių bei elgesio sutrikimų riziką buvo naudojamas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus. Galiausiai, siekiant nustatyti, kas leidžia prognozuoti vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų riziką, buvo naudojama logistinė regresija.

3. REZULTATAI

3.1. Vaikų tiesioginio ir foninio IT naudojimo trukmės sąsajos su emocinių ir elgesio sutrikimų rizika

Pirmuoju darbo uždaviniu buvo siekiama aiškintis vaikų tiesioginio ir foninio IT naudojimo trukmės sąsajas su jų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika. Pirma, pasitelkus Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo lyginamas emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų laikas prie ekrano darbo dienomis ir laisvadieniais. Nustatyta, kad darbo dienomis eksternalių sutrikimų rizikos grupės vaikai prie ekranų būna ilgiau nei ne rizikos grupės vaikai ($p = 0,018$) (2 lentelė). Laisvadieniais internalių sutrikimų rizikos grupės vaikai linkę daugiau laiko praleisti prie IT ekranų nei ne rizikos grupės vaikai ($p = 0,024$), taip pat ir eksternalių sutrikimų rizikos grupės vaikai laisvadieniais daugiau laiko leidžia prie ekranų nei ne rizikos grupės vaikai ($p = 0,022$) (3 lentelė). Pastebima, kad į ilgiausiai (virš 2 val. per dieną) IT naudojančių vaikų grupę dažniau patenka emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos grupių vaikai (2 ir 3 lentelės).

Aiškinantis, kokia būtent buvimo prie ekrano trukmė vaikams yra rizikinga, buvo pasitelktas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus. Vaikus suskirsčius į dvi laiko, praleidžiamo prie IT, grupes (iki 30 min. ir virš 30 min.), buvo lyginama šių grupių vaikų internalių ir eksternalių sutrikimų rizika. Rezultatai rodo, kad iki 30 min. ir virš 30 min. bei daugiau prie ekranų būnančių vaikų emocinių ($p = 0,049$) ir elgesio ($p = 0,005$) sutrikimų rizika skiriasi statistiškai reikšmingai (4 lentelė). Lyginant iki 1 val. ir virš 1 val. bei iki 2 val. ir virš 2 val. per dieną prie ekranų praleidžiančių vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų riziką, reikšmingų skirtumų nebuvo nustatyta (1 ir 2 priedai). Taigi, mažiems vaikams būnant prie ekranų daugiau nei 30 min. per dieną jų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika auga.

Siekiant nustatyti, ar foninio IT naudojimo trukmė siejasi su internalių ir eksternalių sutrikimų rizika, buvo pasitelktas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus (rezultatai pateikiami 5 lentelėje). Buvo vertinama, ar emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos bei ne rizikos grupių vaikų namuose vienodai dažnai TV būna įjungtas kaip fonas. Nustatyta, kad emocinių sutrikimų rizikos grupės vaikų namuose TV kaip fonas yra įjungiamas dažniau nei ne rizikos grupės vaikų namuose ($p = 0,044$), taip pat ir elgesio sutrikimų rizikos grupės vaikų tėvai dažniau naudoja TV kaip foną ($p = 0,017$). Daugiau nei penktadalis šeimų, turinčių į internalių ar eksternalių sutrikimų rizikos grupę patenkančių vaikų, TV kaip foną palieka beveik visada (5 lentelė).

Taip pat, pritaikius Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo vertinama, ar skiriasi emocijų ir elgesio sutrikimų rizikos bei ne rizikos grupių vaikų tėvų laikas, praleidžiamas prie skirtingų IT prietaisų vaikui esant šalia (3 - 10 priedai). Nustatyta, kad mamos laikas prie TV ekrano siejasi su vaiko elgesio sutrikimų rizika ($p = 0,03$) (3 priedas), o ilgesnė mamos buvimo prie kompiuterio trukmė susijusi su vaiko emocijų sutrikimų rizika ($p = 0,05$) (6 priedas). Tėvo IT naudojimo trukmė nėra susijusi su vaiko internalių ir eksternalių sutrikimų rizika (7 – 10 priedai).

2 lentelė. *Vaikų laiko, praleidžiamo prie įjungto ekrano darbo dienomis, sąsajos su emocijų ir elgesio sutrikimų rizika*

	Iki 30 min. (n = 220)	30 min. – 1 val. (n = 273)	1 - 2 val. (n = 178)	Virš 2 val. (n = 125)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocijų sutrikimų					5,97	3	0,113
Rizikos grupė	18,2% (14)	32,5% (25)	27,3% (21)	22,1% (17)			
Ne rizikos grupė	28,7% (206)	34,5% (248)	21,8% (157)	15% (108)			
Elgesio sutrikimų					10,13	3	0,018*
Rizikos grupė	11,9% (7)	33,9% (20)	32,2% (19)	22% (13)			
Ne rizikos grupė	28,9% (213)	34,3% (253)	21,6% (159)	15,2% (112)			

Pastaba. Statistiškai reikšmingi skirtumai pažymėti žvaigždutėmis (* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$).

3 lentelė. *Vaikų laiko, praleidžiamo prie įjungto ekrano laisvadieniais, sąsajos su emocinių ir elgesio sutrikimų rizika*

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Iki 30 min. (n = 112)	30 min. – 1 val. (n = 145)	1 - 2 val. (n = 254)	Virš 2 val. (n = 284)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų					9,44	3	0,024*
Rizikos grupė	7,8% (6)	9,1% (7)	37,7% (29)	45,5% (35)			
Ne rizikos grupė	14,8% (106)	19,2% (138)	31,3% (225)	34,7% (249)			
Elgesio sutrikimų					9,65	3	0,022*
Rizikos grupė	8,5% (5)	13,6% (8)	23,7% (14)	54,2% (32)			
Ne rizikos grupė	14,5% (107)	18,6% (137)	32,6% (240)	34,2% (252)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

4 lentelė. *Vaikų grupių, per dieną prie ekranų praleidžiančių iki 30 min. ir virš 30 min., emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos palyginimas*

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Iki 30 min. (n = 220)	Virš 30 min. (n = 576)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų			3,8	1	0,049*
Rizikos grupė	18,2% (14)	81,8% (63)			
Ne rizikos grupė	28,7% (206)	71,3% (513)			
Elgesio sutrikimų			7,93	1	0,005**
Rizikos grupė	11,9% (7)	88,1% (52)			
Ne rizikos grupė	28,9% (213)	71,1% (524)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

5 lentelė. TV kaip fono naudojimo dažnis vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupėse

	Beveik niekada (n = 283)	Retai (n = 134)	Kartais (n = 144)	Dažnai (n = 98)	Beveik visada (n = 137)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						8,99	4	0,044*
Rizikos grupė	27,3% (21)	15,6% (12)	13% (10)	20,8% (16)	23,4% (18)			
Ne rizikos grupė	36,4% (262)	17% (122)	18,6% (134)	11,4% (82)	16,6% (119)			
Elgesio sutrikimų						12,1	4	0,017*
Rizikos grupė	18,6% (11)	13,6% (8)	27,1% (16)	20,3% (12)	20,3% (12)			
Ne rizikos grupė	36,9% (272)	17,1% (126)	17,4% (128)	11,7% (86)	17% (125)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

3.2. Skirtingų medijos priemonių naudojimo trukmės sąsajos su vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika

Antruoju darbo uždaviniu buvo siekiama įvertinti, ar atskirų IT prietaisų naudojimo trukmė yra susijusi su vaikų internalių ir eksternalių sutrikimų rizika. Pritaikius Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo palyginta rizikos zonai priskiriamų ir ne rizikos grupės vaikų skirtingų medijos prietaisų naudojimo trukmė. Matome, kad skiriasi internalių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų laikas prie išmaniųjų telefonų ($p = 0,004$) ir planšetinių kompiuterių ($p < 0,001$) – rizikos grupės vaikai dažniau nei ne rizikos grupės mažyliai naudojami šiais IT prietaisais (7 ir 8 lentelės). Eksternalių sutrikimų rizikos grupė lyginant su ne rizikos grupe taip pat ilgiau būna prie išmaniųjų telefonų ($p = 0,002$) ir daugiau laiko leidžia prie kompiuterio ekrano ($p = 0,021$) (7 ir 9 lentelės). Taigi, ilgesnė planšetės naudojimo trukmė siejasi su emocinių sutrikimų rizika, buvimo prie kompiuterio ekrano trukmė susijusi su elgesio sutrikimų rizika, o išmaniojo telefono naudojimo trukmė susijusi tiek su internalių, tiek su eksternalių sutrikimų rizika.

6 lentelė. *Emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų TV naudojimo trukmės skirtumai*

	Iki 30 min. (n = 378)	30 min. – 1 val. (n = 214)	1 - 2 val. (n = 135)	Virš 2 val. (n = 69)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų					2,26	3	0,52
Rizikos grupė	44,2% (34)	24,7% (19)	18,2% (14)	13% (10)			
Ne rizikos grupė	47,8% (344)	27,1% (195)	16,8% (121)	8,2% (59)			
Elgesio sutrikimų					6,93	3	0,074
Rizikos grupė	32,2% (19)	30,5% (18)	23,7% (14)	13,6% (8)			
Ne rizikos grupė	48,7% (359)	26,6% (196)	16,4% (121)	8,3% (61)			

7 lentelė. *Emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų išmaniojo telefono naudojimo trukmės skirtumai*

	Iki 30 min. (n = 646)	30 min. – 1 val. (n = 90)	1 - 2 val. (n = 39)	Virš 2 val. (n = 21)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų					13,6	3	0,004**
Rizikos grupė	70,1% (54)	18,2% (14)	3,9% (3)	7,8% (6)			
Ne rizikos grupė	82,3% (592)	10,6% (76)	5% (36)	2,1% (15)			
Elgesio sutrikimų					15,02	3	0,002**
Rizikos grupė	62,7% (37)	20,3% (12)	10,2% (6)	6,8% (4)			
Ne rizikos grupė	82,6% (609)	10,6% (78)	4,5% (33)	2,3% (17)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

8 lentelė. *Emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų planšetės naudojimo trukmės skirtumai*

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Iki 30 min. (n = 653)	30 min. – 1 val. (n = 86)	1 - 2 val. (n = 36)	Virš 2 val. (n = 21)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų					20,77	3	<0,001***
Rizikos grupė	72,7% (56)	13% (10)	3,9% (3)	10,4% (8)			
Ne rizikos grupė	83% (597)	10,6% (76)	4,6% (33)	1,8% (13)			
Elgesio sutrikimų					4,51	3	0,211
Rizikos grupė	76,3% (45)	11,9% (7)	5,1% (3)	6,8% (4)			
Ne rizikos grupė	82,5% (608)	10,7% (79)	4,5% (33)	2,3% (17)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

9 lentelė. *Emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų kompiuterio naudojimo trukmės skirtumai*

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Iki 30 min. (n = 715)	30 min. – 1 val. (n = 49)	1 - 2 val. (n = 22)	Virš 2 val. (n = 10)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų					4,83	3	0,185
Rizikos grupė	87% (67)	6,5% (5)	2,6% (2)	3,9% (3)			
Ne rizikos grupė	90,1% (648)	6,1% (44)	2,8% (20)	1% (7)			
Elgesio sutrikimų					9,7	3	0,021*
Rizikos grupė	81,4% (48)	10,2% (6)	3,4% (2)	5,1% (3)			
Ne rizikos grupė	90,5% (667)	5,8% (43)	2,7% (20)	0,9% (7)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

3.3. Tėvų išsilavinimo, vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos bei buvimo prie įjungto ekrano trukmės sąsajos

Trečiuoju darbo uždaviniu buvo siekiama įvertinti tėvų išsilavinimo, vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos bei buvimo prie įjungto ekrano trukmės sąsajas. Pirma, pasitelkus Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo ieškoma sąsajų tarp tėvų išsilavinimo ir vaikų internalių bei eksternalių sutrikimų. Nustatyta, kad mamos išsilavinimas siejasi su vaiko eksternalių sutrikimų rizika – mamos su aukštesniu universitetiniu išsilavinimu daug dažniau turi į elgesio sutrikimų rizikos grupę nepatenkančių vaikų nei žemesnio išsilavinimo motinos ($p = 0,004$) (10 lentelė). Tėvo išsilavinimas su vaiko internalių ir eksternalių sutrikimų rizika nesisiejo (11 lentelė).

Siekiant nustatyti sąsajas tarp tėvų išsilavinimo ir vaiko tiesioginio bei foninio IT naudojimo trukmės buvo atlikta Spearman koreliacija. Matome, kad mamos ir tėvo išsilavinimas yra susiję su vaiko tiesiogine buvimo prie ekranų trukme darbo dienomis ir laisvadieniais - žemesnio išsilavinimo tėvų vaikai darbo dienomis ir laisvadieniais daugiau laiko praleidžia prie įvairių ekranų. Žemesnio išsilavinimo motinų vaikai daugiau būna prie TV, o žemesnio išsilavinimo tėčių vaikai daugiau laiko praleidžia naudodamiesi TV ir išmaniuoju telefonu (12 lentelė). Tėvų išsilavinimas susijęs ne tik su tiesiogine, bet ir su fonine vaiko buvimo prie įjungto ekrano trukme - labiau išsilavinę tėčiai dažniau naudojami kompiuteriu vaikui esant šalia, tuo tarpu žemesnio išsilavinimo tėvai dažniau palieka TV kaip foną ir patys daugiau laiko praleidžia TV ir išmaniųjų telefonų ekranų (13 lentelė). Apibendrinus, galime teigti, kad kuo žemesnis tėvų išsilavinimas, tuo ilgiau jų vaikai būna prie įvairių ekranų ir praleidžia daugiau laiko prie įjungtų TV ir išmaniųjų telefonų ekranų „foniniu“ režimu.

10 lentelė. Mamų išsilavinimo ir vaikų emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Vidurinis ir žemesnis	Aukštasis neuniversitetinis	Aukštasis universitetinis	χ^2	df	p
	(n = 145)	(n = 115)	(n = 536)			
Emocinių sutrikimų				2,33	2	0,312
Rizikos grupė	23,4% (18)	16,9% (13)	59,7% (46)			
Ne rizikos grupė	17,7% (127)	14,2% (102)	68,2% (490)			
Elgesio sutrikimų				11,07	2	0,004**
Rizikos grupė	33,9% (20)	8,5% (5)	57,6% (34)			
Ne rizikos grupė	17% (125)	14,9% (110)	68,1% (502)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

11 lentelė. Tėvų išsilavinimo ir vaikų emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Vidurinis ir žemesnis	Aukštasis neuniversitetinis	Aukštasis universitetinis	χ^2	df	p
	(n = 228)	(n = 113)	(n = 376)			
Emocinių sutrikimų				5,32	2	0,07
Rizikos grupė	45% (27)	11,7% (7)	43,3% (26)			
Ne rizikos grupė	30,6% (201)	16,1% (106)	53,3% (350)			
Elgesio sutrikimų				2,92	2	0,232
Rizikos grupė	43,2% (19)	11,4% (5)	45,5% (20)			
Ne rizikos grupė	31,1% (209)	16% (108)	52,9% (356)			

12 lentelė. Tėvų išsilavinimo ir vaiko tiesioginio IT naudojimo trukmės sąsajos (Spearman koreliacijos koeficientai)

Vaikų laikas prie IT	Darbo dienomis	TV	Išmanusis tel.	Planšetė	Kompiuteris	Laisva-dieniais	TV	Išmanusis tel.	Planšetė	Kompiuteris
Mamos išsilavinimas	-0,134**	-0,143**	-0,025	-0,068	0,051	-0,131**	-0,083*	-0,029	-0,043	0,065
Tėvo išsilavinimas	-0,134**	-0,155**	-0,117**	-0,027	-0,003	-0,146**	-0,106**	-0,118**	0,015	-0,02

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

13 lentelė. Tėvų išsilavinimo ir vaiko foninio IT naudojimo sąsajos (Spearman koreliacijos koeficientai)

	Mamos išsilavinimas	Tėvo išsilavinimas
TV kaip fonas	-0,228**	-0,272**
Mamos laikas prie:		
TV	-0,232**	-0,258**
Išmaniojo telefono	-0,114**	-0,096*
Planšetės	0,03	0,081*
Kompiuterio	0,06	0,96*
Tėvo laikas prie:		
TV	-0,153**	-0,208**
Išmaniojo telefono	-0,084*	-0,041
Planšetės	0,04	-0,108**
Kompiuterio	0,097**	0,132**

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

3.4. Vaikų laiko, praleidžiamo prie IT, ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos su lytimi ir amžiumi

Ketvirtuoju darbo uždaviniu buvo nustatyti vaikų laiko, praleidžiamo prie IT, ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos su lytimi ir amžiumi. Pritaikius Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, nustatyta, kad mergaičių ir berniukų medijos naudojimo trukmė nesiskiria nei darbo dienomis, nei laisvadieniais (14 lentelė). Siekiant palyginti, ar ikimokyklinio amžiaus mergaitėms ir berniukams vienodai būdinga internalių ir eksternalių sutrikimų rizika, buvo taikomas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus. Matome, kad emocinių ir elgesio sutrikimų rizika tarp mergaičių ir berniukų nesiskiria (15 lentelė).

Rezultatai atskleidžia, kad kuo vaikai vyresni, tuo daugiau laiko jie praleidžia naudodamiesi IT prietaisais (ypač – žiūrėdami TV), tačiau laikas, praleidžiamas prie populiariųjų išmaniųjų telefonų, priklausomai nuo amžiaus nesiskiria (16 lentelė). Galiausiai, pritaikius Stjudento t testą nepriklausomoms imtims, nustatyta, kad internalių ir eksternalių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų amžiaus vidurkiai nesiskiria (17 ir 18 lentelės). Taigi, vaikų amžius ir laikas, praleidžiamas prie įjungto ekrano, yra susiję, tuo tarpu emocinių ir elgesio sutrikimų rizika su vaiko amžiumi nesisieja.

14 lentelė. *Mergaičių ir berniukų laiko, praleidžiamo prie įjungto ekrano, skirtumai*

Laikas prie IT	Iki 30 min.	30 min. – 1 val.	1 - 2 val.	Virš 2 val.	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)			
Darbo dienomis					0,14	3	0,987
Mergaitės	27,8% (105)	33,9% (128)	22,2% (84)	16,1% (61)			
Berniukai	27,5% (115)	34,7% (145)	22,5% (94)	15,3% (64)			
Laisvadieniais					0,99	3	0,802
Mergaitės	13,6% (51)	18,4% (70)	31,7% (126)	36,3% (131)			
Berniukai	14,8% (61)	18% (75)	30,4% (128)	36,7% (154)			

15 lentelė. Mergaičių ir berniukų emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos palyginimas

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Mergaitės (n = 378)	Berniukai (n = 418)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų			0,68	1	0,41
Rizikos grupė	10,6% (40)	8,9% (37)			
Ne rizikos grupė	89,4% (338)	91,1% (381)			
Elgesio sutrikimų			2,66	1	0,103
Rizikos grupė	5,8% (22)	8,9% (37)			
Ne rizikos grupė	94,2% (356)	91,1% (381)			

16 lentelė. Vaikų amžiaus ir buvimo prie IT trukmės sąsajos (Spearman koreliacijos koeficientai)

Vaikų laikas prie IT	Darbo dienomis	TV	Išmanusis tel.	Planšetė	Kompiuteris	Laisvalaisiais	TV	Išmanusis tel.	Planšetė	Kompiuteris
Vaiko amžius	0,13**	0,174**	-0,032	0,078*	0,103**	0,3**	0,291**	0,037	0,119**	0,146**

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

17 lentelė. Emocinių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų amžiaus vidurkių palyginimas

Amžius (mėnesiais)	Rizikos grupė (n = 77)	Ne rizikos grupė (n = 719)	t	df	p
	M (SD)	M (SD)			
	45,73 (15,77)	42,28 (15,25)	-1,89	794	0,06

Pastaba: M – vidurkis, SD – standartinis nuokrypis.

18 lentelė. Elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų amžiaus vidurkių palyginimas

	Rizikos grupė	Ne rizikos grupė	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
	(<i>n</i> = 59)	(<i>n</i> = 737)			
	<i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>M</i> (<i>SD</i>)			
Amžius (mėnesiais)	43,69 (14,78)	42,59 (15,38)	-0,53	794	0,593

Pastaba: *M* – vidurkis, *SD* – standartinis nuokrypis.

3.5. Situacijos, kuriose tėvai siūlo arba leidžia vaikui naudotis IT prietaisais, vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų rizika bei tėvų išsilavinimas

Penktuoju darbo uždaviniu buvo siekiama nustatyti, ar tėvų medijos priemonių siūlymas arba leidimas vaikui naudotis IT siekiant jį užimti, nuraminti, pralinksinti ar apdovanoti yra susijęs su eksternalių ir internalių sutrikimų rizika bei tėvų išsilavinimu. Pritaikius Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo nustatyta, kad atlikdami namų ruošos darbus IT prietaisus tėvai dažniau linkę duoti eksternalių sutrikimų rizikos grupės vaikams ($p = 0,025$) (20 lentelė). Kalbėdamiesi su draugais, pažįstamais ar turėdami svečių savo mažyliams dažniau duoda arba siūlo medijos prietaisus dažniau tie tėvai, kurių vaikai priklauso internalių ($p = 0,012$) ir eksternalių ($p = 0,017$) sutrikimų rizikos grupėms (19 ir 20 lentelės). Norėdami nuraminti ar pralinksinti savo vaiką, IT prietaisus tėvai dažniau linkę siūlyti internalių sutrikimų ($p = 0,009$) ir eksternalių sutrikimų ($p < 0,001$) rizikos grupės vaikams (19 ir 20 lentelės). Būdami viešose vietose su vaikais ir siekdami apdovanoti už gerą elgesį internalių bei eksternalių rizikos ir ne rizikos zonos vaikų tėvai vienodai dažnai duoda savo vaikams IT prietaisus.

Siekiant palyginti skirtingo išsilavinimo tėvų leidimą naudotis IT vaikui tam tikrose situacijose, buvo pritaikytas Chi kvadrato homogeniškumo kriterijus. Matome, kad vidurinio ir žemesnio išsilavinimo mamos labiau nei aukštojo išsilavinimo motinos yra linkusios duoti medijos prietaisus savo vaikams tam, kad juos nuramintų, pralinksintų ($p < 0,001$) arba apdovanotų už gerą elgesį ($p = 0,024$) (21 lentelė). Žemesnio išsilavinimo tėčiai dažniau nei aukštojo universitetinio išsilavinimo tėvai duoda IT prietaisus savo vaikams atlikdami namų ruošos darbus ($p = 0,007$), siekdami nuraminti, pralinksinti savo mažylius ($p < 0,001$) (22 lentelė).

19 lentelė. Tėvų leidimas naudotis IT vaikui tam tikrose situacijose emocinių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupėse

Leidimas naudotis IT	Rizikos grupė (n = 77)	Ne rizikos grupė (n = 719)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Atliekant namų ruošos darbus	76,6% (59)	69,5% (492)	1,69	1	0,194
Kalbantis su draugais ar turint svečių	62,3% (48)	47,2% (334)	6,33	1	0,012*
Viešose vietose	53,2% (41)	50,1% (355)	0,27	1	0,605
Nuraminimui ar pralinksminimui	50,6% (39)	35,5% (251)	6,84	1	0,009**
Apdovanojimui už gerą elgesį	37,7% (29)	37,8% (267)	0	1	0,986

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

20 lentelė. Tėvų leidimas naudotis IT vaikui tam tikrose situacijose elgesio sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupėse

Leidimas naudotis IT	Rizikos grupė (n = 59)	Ne rizikos grupė (n = 737)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Atliekant namų ruošos darbus	83,1% (49)	69,1% (502)	5,04	1	0,025*
Kalbantis su draugais ar turint svečių	63,8% (37)	47,5% (345)	5,69	1	0,017*
Viešose vietose	59,3% (35)	49,7% (361)	2,01	1	0,156
Nuraminimui ar pralinksminimui	54,5% (35)	35,4% (255)	13,65	1	<0,001***
Apdovanojimui už gerą elgesį	42,4% (25)	37,4% (271)	0,58	1	0,447

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

21 lentelė. Skirtingo išsilavinimo motinų leidimas naudotis IT vaikui tam tikrose situacijose

Leidimas naudotis IT	Vidurinis ir žemesnis	Aukštasis neuniversitetinis	Aukštasis universitetinis	χ^2	df	p
	(n = 145)	(n = 115)	(n = 536)			
	% (n)	% (n)	% (n)			
Atliekant namų ruošos darbus	72,3% (102)	70,2% (80)	69,6% (369)	0,39	2	0,822
Kalbantis su draugais ar turint svečių	46,8% (65)	44,2% (50)	50,2% (267)	1,58	2	0,455
Viešose vietose	44,6% (62)	48,2% (55)	52,4% (279)	2,97	2	0,227
Nuraminimui ar pralinksminimui	41,1% (72)	51,1% (42)	32,5% (202)	17,34	2	<0,001***
Apdovanojimui už gerą elgesį	47,9% (67)	36,6% (41)	35,3% (188)	7,46	2	0,024*

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

22 lentelė. Skirtingo išsilavinimo tėvų leidimas naudotis IT vaikui tam tikrose situacijose

Leidimas naudotis IT	Vidurinis ir žemesnis	Aukštasis neuniversitetinis	Aukštasis universitetinis	χ^2	df	p
	(n = 228)	(n = 113)	(n = 376)			
	% (n)	% (n)	% (n)			
Atliekant namų ruošos darbus	77,8% (175)	67,9% (76)	65,7% (243)	9,99	2	0,007**
Kalbantis su draugais ar turint svečių	46,6% (104)	48,2% (54)	49,1% (182)	0,34	2	0,849
Viešose vietose	48,4% (108)	45% (50)	53,1% (198)	2,69	2	0,26
Nuraminimui ar pralinksminimui	45,5% (101)	27,7% (31)	31,5% (117)	15,37	2	<0,001***
Apdovanojimui už gerą elgesį	43,3% (97)	33,3% (37)	34,2% (127)	5,68	2	0,058

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

3.6. Per pastaruosius metus stiprų stresą patyrusių ir nepatyrusių šeimų vaikų buvimo prie ekranų trukmė ir elgesio bei emocinių sutrikimų rizika

Šeštuoju darbo uždaviniu buvo vertinami per pastaruosius metus patyrusių ir nepatyrusių stiprių stresų ar sukrėtimų šeimų vaikų buvimo prie ekrano trukmės ir elgesio bei emocinių sutrikimų rizikos

skirtumai. Pritaikius Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų, buvo lyginama vaikų, kurių šeimos nepatyrė stipraus streso ir vaikų, kurių šeimos per pastaruosius metus stresą patyrė, buvimo prie IT trukmė darbo dienomis ir laisvadieniais. Matome, kad darbo dienomis šeimose, kurios patyrė žymių stresų, vaikams leidžiama būti prie ekranų ilgiau nei streso nepatyrusių šeimų mažyliams ($p = 0,04$), tuo tarpu laisvadieniais abiejų grupių vaikų laikas prie ekranų nesiskiria (23 lentelė).

Emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos skirtumai tarp stresų nepatyrusių ir stresų patyrusių šeimų vaikų buvo vertinami pritaikius Chi kvadrato homogeniškumo kriterijų. Rezultatai atskleidžia, kad patyrusiose sukrėtimų šeimose yra statistiškai reikšmingai daugiau vaikų su internalių sutrikimų ($p < 0,001$) ir eksternalių sutrikimų ($p = 0,003$) rizika (24 lentelė). Pagal mamos išsilavinimą, stresą patyrusios ir nepatyrusios šeimos nesiskyrė ($\chi^2 = 0,12$, $df = 2$, $p = 0,94$), pagal tėvo išsilavinimą skirtumų taip pat nebuvo rasta ($\chi^2 = 0,25$, $df = 2$, $p = 0,88$). Taigi, šeimos streso patyrimas siejasi su ilgesne vaikų buvimo prie ekranų trukme darbo dienomis ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizika.

23 lentelė. *Patyrusių ir nepatyrusių stiprų stresą per pastaruosius metus šeimų vaikų buvimo prie ekranų skirtumai*

Laikas prie IT	Iki 30 min.	30 min. – 1 val.	1 - 2 val.	Virš 2 val.	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)			
Darbo dienomis					8,3	3	0,04*
Patyrę stresą	21,1% (28)	30,1% (40)	29,3% (39)	19,5% (26)			
Nepatyrę streso	29% (192)	35,1% (233)	21% (139)	14,9% (99)			
Laisvadieniais					3,29	3	0,35
Patyrę stresą	9,8% (13)	16,7% (22)	36,4% (48)	37,1% (49)			
Nepatyrę streso	14,9% (99)	18,6% (123)	31,1% (206)	35,4% (235)			

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

24 lentelė. Patyrusių ir nepatyrusių stiprų stresą per pastaruosius metus šeimų vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika

Sutrikimų rizika	Patyrę stresą (n = 133)	Nepatyrę streso (n = 663)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų			20,64	1	<0,001***
Rizikos grupė	20,3% (27)	7,5% (50)			
Ne rizikos grupė	79,7% (106)	92,5% (613)			
Elgesio sutrikimų			8,72	1	0,003**
Rizikos grupė	13,5% (18)	6,2% (41)			
Ne rizikos grupė	86,5% (115)	93,8% (622)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

3.7. Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos prognostiniai veiksniai

Septintuoju darbo uždaviniu buvo siekiama nustatyti, kas geriausiai leidžia prognozuoti ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų riziką: tiesioginė, foninė buvimo prie įjungto ekrano trukmė, tėvų išsilavinimas, tėvų IT prietaisų davimas vaikui tam tikrose situacijose ar šeimos patirtas stresas per paskutinius metus (kintamieji į logistinę regresiją buvo atrinkti remiantis teoriniu darbo pagrindu ir nustatytais sąsajomis su priklausomu kintamuoju; kai kurie nereikšmingi kintamieji buvo pašalinti iš regresijos siekiant geresnių modelio rezultatų). Kadangi buvo nustatyta, kad vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizikai atsirasti svarbi ilgesnė nei 30 min. per dieną buvimo prie ekranų trukmė, atliekant logistinę regresiją nenormaliai pasiskirstę kintamieji (vaiko laikas prie atskirų IT prietaisų) buvo paversti į dichotominius kintamuosius (iki 30 min. arba virš 30 min. buvimo prie atskirų IT prietaisų per dieną trukmė). Matome, kad internalių sutrikimų riziką prognozuoja šeimos patirtas stresas per pastaruosius metus ($p < 0,001$) (logistinės regresijos tikslų spėjimų procentas – 90,1, bendras duomenų sklaidos paaiškinimo procentas – 9,5) (25 lentelė). Eksternalių vaiko sutrikimų riziką prognozuoja vaiko ilgesnė nei 30 min. per dieną buvimo prie išmaniojo telefono ekrano trukmė ($p = 0,019$), mamos išsilavinimas ($p = 0,045$), IT naudojimas vaiko nuraminimui ar pralinksminimui ($p = 0,049$) ir šeimos patirtas stresas per pastaruosius metus ($p = 0,006$) (regresijos modelio tikslų spėjimų procentas – 92,7, bendras duomenų sklaidos paaiškinimo

procentas – 11,1) (26 lentelė). Kadangi ne visos regresijos modelių charakteristikos rodo gerą tikimą duomenims, gautus rezultatus reikėtų vertinti atsargiai.

25 lentelė. *Vaikų emocinių sutrikimų rizikos prognostiniai veiksniai. Logistinės regresijos rezultatai*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Emocinių sutrikimų rizika			
	<i>OR</i>	<i>p</i>	χ^2	<i>p</i>
Išmanusis telefonas virš 30 min.	1,54	0,132	5,58	0,561
Planšetė virš 30 min.	1,55	0,131		
TV kaip fonas	1,13	0,147		
IT naudojimas vaikui nuraminti ar pralinksminti	1,44	0,158		
IT naudojimas vaikui užimti (kalbantis su draugais, svečiais)	1,59	0,072		
Šeimos stresas	3,05	<0,001***		

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Bendra vaiko buvimo prie ekranų trukmė laisvadieniais, mamos laikas prie kompiuterio vaikui esant šalia buvo pašalinti iš modelio kaip nereikšmingi kintamieji, siekiant geresnių regresijos rezultatų.

26 lentelė. *Vaikų elgesio sutrikimų rizikos prognostiniai veiksniai. Logistinės regresijos rezultatai*

Nepriklausomi kintamieji	Priklausomas kintamasis			
	Elgesio sutrikimų rizika			
	<i>OR</i>	<i>p</i>	χ^2	<i>p</i>
Išmanusis telefonas virš 30 min.	2,06	0,019*	9,95	0,191
Kompiuteris virš 30 min.	1,75	0,139		
Mamos išsilavinimas	0,79	0,045*		
IT naudojimas vaikui nuraminti ar pralinksminti	1,8	0,049*		
IT naudojimas vaikui užimti (kalbantis su draugais, svečiais)	1,66	0,086		
Šeimos stresas	2,34	0,006**		

Pastaba. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Bendra vaiko buvimo prie ekranų trukmė laisvadieniais, TV kaip fono naudojimo dažnis, mamos laikas prie TV ir tėvų IT davimas vaikui atliekant namų ruošos darbus buvo pašalinti iš modelio kaip nereikšmingi kintamieji, siekiant geresnių regresijos rezultatų.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Šiame darbe buvo siekiama nustatyti pusantrų – penkerių metų amžiaus vaikų tiesioginio ir foninio informacinių technologijų (televizoriaus, išmaniojo telefono, planšetės, kompiuterio) naudojimo sąsajas su šių vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika, kartu įvertinant ir kitus tarpininkaujančius veiksnius (vaikų lytį ir amžių, tėvų išsilavinimą, tėvų IT prietaisų naudojimą ir leidimą jais naudotis vaikams tam tikrose situacijose, šeimos streso patyrimą per pastaruosius metus). Atlikus duomenų analizę, buvo nustatytos vaikų laiko prie ekrano darbo dienomis ir internalių sutrikimų rizikos sąsajos, taip pat rastas ryšys tarp buvimo prie IT laisvadieniais ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos. Mažų vaikų elgesio ir emocinių sutrikimų rizikai siejasi su ilgesne nei 30 min. buvimo prie ekranų trukme. Foninio TV naudojimo dažnis siejasi su vaikų internalių ir eksternalių sutrikimų rizika. Mamos laikas prie TV vaikui esant šalia siejasi su vaiko elgesio sutrikimų rizika, o mamos kompiuterio naudojimo trukmė – su vaiko emocinių sutrikimų rizika. Įvertinus atskirų IT prietaisų naudojimo trukmės sąsajas su vaikų sutrikimų rizika, buvo rasta, kad išmaniojo telefono naudojimo trukmė yra susijusi su emocinių ir elgesio sutrikimų rizika, buvimo prie planšetės ekrano trukmė siejasi su internalių, o kompiuterio naudojimo trukmė – su eksternalių sutrikimų rizika. Įvertinus tarpininkaujančius veiksnius, nustatyta, kad mamos išsilavinimas siejasi su vaiko eksternalių sutrikimų rizika, tuo tarpu tėvo išsilavinimas su vaiko internalių ir eksternalių sutrikimų rizika nesisiejo. Tėvų išsilavinimas siejasi su vaikų tiesiogine ir fonine IT naudojimo trukme - kuo žemesnis tėvų išsilavinimas, tuo daugiau laiko jų vaikai praleidžia prie ekranų tiesiogiai ir „foniniu“ režimu. Vaikų laikas prie IT ir emocinių bei elgesio sutrikimų rizika su vaiko lytimi nesisieja. Nustatyta, kad kuo vaikai vyresni, tuo daugiau laiko jie praleidžia naudodamiesi IT prietaisais (ypač – žiūrėdami TV), tačiau laikas prie populiariųjų išmaniųjų telefonų su amžiumi nesikeičia. Taip pat rasta, kad vaikams, patenkantiems į emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos grupes, tėvai dažniau leidžia naudotis IT prietaisais tam tikrose situacijose (pvz., kalbėdamiesi su draugais, pažįstamais ar turėdami svečių, norėdami nuraminti ar pralinksinti savo mažylius). Žemesnio išsilavinimo tėvai labiau linkę duoti IT prietaisus savo vaikams atlikdami namų ruošos darbus, siekdami mažylius nuraminti, pralinksinti arba apdovanoti už gerą elgesį. Taip pat nustatyta, kad šeimos streso patyrimas per pastaruosius metus siejasi su ilgesne vaikų buvimo prie ekranų trukme darbo dienomis ir vaikų emocinių bei elgesio sutrikimų rizika. Galiausiai, nustatyta, kad internalių sutrikimų riziką leidžia prognozuoti šeimos patirtas stresas per pastaruosius metus, tuo tarpu eksternalių vaiko sutrikimų riziką prognozuoja vaiko

ilgesnė nei 30 min. per dieną buvimo prie išmaniojo telefono trukmė, mamos išsilavinimas, IT naudojimas vaiko nuraminimui ar pralinksminimui ir šeimos patirtas stresas per pastaruosius metus.

Ikimokyklinio amžiaus vaikų laikas, praleidžiamas prie ekrano, susijęs su jų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika. Galima kelti prielaidą, kad daugiau emocinių ar elgesio problemų turintiems vaikams tėvai dažniau leidžia būti prie ekranų tokiu būdu siekdami juos nuraminti ar nukreipti mažylių dėmesį, kaip parodė Thompson ir kolegų (2013) bei Radesky ir kolegų (2014) tyrimų rezultatai. Tikėtina, kad tėvai savo neramiems, aktyviems mažyliams leidžia būti prie ekranų ilgiau, nes tokiu būdu gauna ramybės ir galimybę užsiimti savo veiklomis. Taip pat aktyvų vaiką, nukreipus jo dėmesį į ekraną, tampa lengviau pamaitinti, jis greičiau nurimsta. Galima svarstyti, kad tam tikri vaiko temperamento bruožai (pvz., emocionalumas) gali paskatinti tėvus leisti mažyliui ilgiau žiūrėti animacinius filmukus per TV ar žaisti kompiuterinius žaidimus, tačiau negalima atmesti galimybės, kad prie ekranų leidžiamas laikas ateityje gali lemti didesnes elgesio ir emocines problemas ar net padidinti internalių bei eksternalių sutrikimų riziką. Kadangi prie ekranų daugiau būnantys mažyliai, jų tėvų vertinimu, yra nerimastingesni, labiau užsisklendę, depresiški, galima kelti prielaidą, kad laisvalaikio skirdami mažiau laiko kitoms veikloms ir tarpasmeninėms sąveikoms, bendravimui su šeimos nariais ar bendraamžiais, vaikai pamažu socialiai izoliuojasi, todėl galiausiai tampa prislėgti, užsisklendę ar nerimastingi. Darbo dienomis internalių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių vaikų buvimo prie IT trukmė nesiskyrė. Tokie rezultatai galėjo rasti dėl to, kad darbo dienomis didžioji dalis mažų vaikų lanko ugdymo įstaigą ar (ir) užimtumo užsiėmimus bei, tikėtina, turi mažiau galimybių naudotis medijos priemonėmis nei savaitgaliais, atostogų (t. y. laisvadienių) metu, todėl darbo dienomis emocinių sutrikimų rizikos ir ne rizikos grupių mažylių IT naudojimo trukmė tampa panaši.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad žalingas gali būti ir foninis IT prietaisų naudojimas, kuris taip pat siejasi su vaikų internalių ir eksternalių sutrikimų rizika. Šiame darbe nustatyta, kad mamos laikas prie TV ir kompiuterio vaikui esant šalia bei TV kaip fono naudojimas namuose siejasi su ikimokyklinukų elgesio ir emocinių sutrikimų rizika. Kiti tyrėjai (pvz., Gentile et al., 2012; Rosen et al., 2014; Radesky et al., 2014) taip pat atskleidė tiesioginio laiko prie TV sąsajas su vaikų dėmesio sutrikimais ir eksternaliomis problemomis. Vis dėlto, šiuose tyrimuose buvo analizuojamas vaikų tiesioginis, bet ne foninis buvimas prie televizoriaus ekrano. Galima teigti, kad tuo metu, kai vaikas namuose užsiima tam tikromis veiklomis (pvz., piešia, konstruoja, žaidžia ir pan.), ir tuo pačiu metu yra veikiamas foninių IT prietaisų garsų bei vaizdų, jis yra stipriai sensoriškai stimuliuojamas. Tuo tarpu stipri stimuliacija, kurią sukelia kintantys ir ryškūs televizijos vaizdai ir garsai, daro neigiamą įtaką vaiko smegenų raidai ir

ilgainiui prisideda prie sunkumų kontroliuoti savąjį elgesį, emocijas bei dėmesį, kaip rodo kai kurie užsienio autorių (Radesky et al., 2014) ir Lietuvos autorių atlikti tyrimai (Jusienė, Breidokienė ir Kalvis, 2013). Dažnai foninis vaiko laikas prie ekranų yra tiesioginis tėvų medijos naudojimas, todėl tikėtina, kad IT prietaisams veikiant vadinamuoju foniniu režimu, globėjų dėmesys būna sutelktas į ekranus, o ne į vaiką, kuris tuo metu yra pamirštas ar net ignoruojamas ir gali jaustis vienišas ar nesaugus. Galima svarstyti, kad tose šeimose, kuriose vaikų tėvai leidžia daugiau laiko prie ekranų, galimai yra skiriama mažiau laiko tarpusavio bendravimui, vaiką lavinančių veiklų atlikimui ar žaidimui drauge, kurie reikalingi sveikai mažylio raidai, todėl didėja vaiko elgesio ir emocinių sutrikimų rizika.

Nustatyta, kad šiandien vis populiarėjančio išmaniojo telefono naudojimas siejasi su internalių ir eksternalių sutrikimų rizika. Taip pat pastebima, kad jo naudojimo trukmė nesikeičia priklausomai nuo vaiko amžiaus – vadinasi, tiek vyresniems, tiek dar labai mažiems vaikams tėvai vienodai leidžia būti prie išmaniojo telefono ekrano. Kadangi išmanieji telefonai šiomis dienomis yra labai paplitę ir naudojami daugelio šeimų vis dažniau (Rideout, 2013; Roy & Paradis, 2015; Kabali et al., 2015), gali būti, kad dažnai turėdami šį prietaisą su savimi tiek namų, tiek kitose aplinkose, tėvai leidžia savo mažyliams juo naudotis vis jaunesniame amžiuje. Tikėtina, kad buvimo prie išmaniojo telefono ir internalių bei eksternalių sutrikimų rizikos sąsajos randamos dėl didelio mobiliųjų prietaisų populiarumo ir ankstyvo tėvų leidimo ar net siūlymo jais naudotis savo vaikams. Nustatyta, kad planšetės naudojimo trukmė siejasi su internalių sutrikimų rizika. Kadangi planšetė analizuojamoje tyrimo dalyvių imtyje yra populiariausias vaikų turimas nuosavas prietaisas, tai galimai lemia ir dažnesnį, savarankišką, tėvų rečiau kontroliuojamą jos naudojimą bei vaiko atsitraukimą, užsisklendimą. Neatmetama ir galimybė, kad labiau užsisklendusiems vaikams tėvai dažniau nuperka asmeninį planšetinį kompiuterį taip siekdami vaiką paguosti ar nudžiuginti.

Panašiai kaip ir kai kuriuose kituose tyrimuose (pvz., Thompson et al., 2013; Cristia & Seidl, 2015), taip ir šiame darbe buvo rasta, kad ilgiau prie ekranų vaikams leidžia būti žemesnio išsilavinimo tėvai. Žemesnio išsilavinimo tėvai ir patys linkę daugiau laiko praleisti prie televizoriaus ir išmaniųjų telefonų ekranų, dažniau palieka TV kaip foną. Thompson ir kolegų (2013) tyrime taip pat buvo rastos sąsajos tarp mamų išsilavinimo ir laiko, kurį jų vaikai praleidžia prie įjungto ekrano. Foster ir Watkins (2010) taip pat teigia, kad žemesnio išsilavinimo šeimose naudojimas technologijomis kaip laisvalaikio leidimo būdas pasitelkiamas dažniau nei aukštesnio išsilavinimo šeimose. Galima kelti prielaidą, kad žemesnio išsilavinimo šeimoms dažniau tenka gyventi nepritekliaje, todėl jų vaikai turi

mažiau galimybių dalyvauti veiklose už namų ribų (pvz., važiuoti į stovyklas, lankyti būrelius), todėl daugiau laiko praleidžia prie ekranų. Gali būti, kad aukštesnio išsilavinimo tėvai patys rodo tinkamą buvimo prie ekranų pavyzdį savo vaikams (pvz., patys trumpiau naudojami IT prietaisais, rečiau palieka arba visai nepalieka TV kaip foną) arba dažniau nustato aiškias medijos naudojimo taisykles savo vaikams nei žemesnio išsilavinimo tėvai. O gal žemesnio išsilavinimo tėvai dėl kokių nors priežasčių (pvz., žinių apie galimus IT pavojus vaikams stoko) turi palankesnes nuostatas į medijos prietaisus ir dėl to leidžia vaikams būti daugiau prie ekranų? Kaip ir Zhang (2014) tyrime, taip pat ir šiame darbe buvo nustatytos sąsajos tarp mamos išsilavinimo ir vaiko eksternalių sunkumų. Galima svarstyti apie tai, kad labiau išsilavinusios mamos sukuria palankesnę aplinką vaiko raidai - labiau struktūruoja savo vaiko elgesį, pakankamai paskatina ir padrąsina, moko tinkamai kontroliuoti savo elgesį arba pačios yra gero elgesio modelis.

Priešingai nei Mundy ir kolegų (2017) tyrime, šiame darbe nebuvo rasta mergaičių ir berniukų medijos naudojimo trukmės skirtumų. Gauti rezultatai patvirtina Drowning ir kolegų (2017) studijos rezultatus, atskleidusius, kad ikimokyklinio amžiaus mergaitės ir berniukai prie ekranų praleidžia vienodai laiko. Kadangi tyrimo imtyje daugiau tyrimo dalyvių yra iš aukšto išsilavinimo šeimų, abiejų lyčių vaikams galėjo būti sudarytos panašios IT prietaisų naudojimo sąlygos. Kaip ir Lauricella bei kolegų (2014) studijoje, taip ir šiame darbe nustatyta, kad vaikų amžiui didėjant vaikai daugiau būna prie ekranų. Tikėtina, kad vyresni vaikai, praleisdami daugiau laiko nemiegodami, turėdami daugiau galimybių savarankiškai naudotis IT prietaisais ar net jau turėdami nuosavas medijos priemones, prie ekranų praleidžia vis daugiau laiko.

Pastebima, kad siekdami užimti, nuraminti ar pralinksinti savo mažylius tėvai dažniau linkę duoti IT prietaisus emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos grupės vaikams. Rezultatai taip pat atskleidžia, kad tėvų leidimas vaikui būti prie įjungto ekrano atliekant namų ruošos darbus, siekiant jį nuraminti, pralinksinti susijęs ir su tėvų išsilavinimu. Žemesnio išsilavinimo tėvai dažniau leidžia savo vaikams naudotis IT prietaisais, kai nori, kad jų mažyliai nurimtų, pralinksintų. Taip pat mažiau išsilavinę vaikų tėčiai dažniau pasitelkia į pagalbą „elektroninę auklę“ savo vaikams atlikdami namų ruošos darbus. Tokie rezultatai skatina sugrįžti prie svarstymų apie tai, ar elektroninės medijos naudojimas didina internalių ir eksternalių sutrikimų riziką (vaikas gauna mažiau tėvų dėmesio, trikdomas „gyvas“ tarpusavio santykis, būtinas sveikai raidai), ar vaikams, turintiems labiau išreikštų emocinių ir elgesio problemų, tėvai dažniau siūlo IT prietaisus, tokiu būdu perkeldami auklėjimo atsakomybę elektronei medijai (tėvai nesijaučia pajėgūs arba neranda būdų patys susitvarkyti su labai aktyviu, nepaklusniu

mažyliu arba pralinksinti prislėgtą, veiksmingą vaiką). Gali būti, kad siūlymas arba leidimas vaikams būti prie ekranų siejasi su mažiau veiksmingais ugdymo ar tėvystės būdais. Taip pat tikėtina, kad tėvai, turintys palankias nuostatas IT naudojimo atžvilgiu, siūlo savo vaikams medijos prietaisus, nes tiki, kad tai yra tinkama ar net naudinga užimtumo priemonė vaikui.

Šeimos sukrėtimų, nelaimių ir stresų patyrimas per pastaruosius metus siejasi su vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizika – vaikams iš stiprių sukrėtimų patyrusių šeimų dažniau būdinga emocinių ir elgesio sutrikimų rizika. Šeimos stresas yra labai svarbus veiksnys, kuris leidžia prognozuoti vaikų internalių bei eksternalių sutrikimų riziką. Kiti autoriai (pvz., Dougherty et al., 2013; Zhang, 2014; Miranda et al., 2015) taip pat randa sąsajas tarp tėvų patiriamos streso bei vaikų psichopatologijos, internalių bei eksternalių sunkumų. Tikėtina, kad išgyvendami stiprius sukrėtimus ar stresus, tėvai jaučiasi prislėgti arba nerimauja, o tokia jų būseną neigiamai atsiliepia ir vaiko savijautai. Galima svarstyti, kad sukrėsti ar stresą patiriantys tėvai pradeda rečiau arba griežčiau bendrauti su mažyliu, kuris dėl to patiria kančią ir jaučiasi atstumtas ar nevertas meilės. Taip pat nustatyta, kad didelių sukrėtimų per pastaruosius metus patyrusiose šeimose darbo dienomis vaikai ilgiau būna prie ekranų. Kyla klausimas, galbūt tokiu būdu, atsiribodami nuo bendravimo su vaiku ir nukreipdami mažylį nuo realaus į virtualų pasaulį, tėvai sprendžia iškilusius sunkumus? O gal tėvai tiki, kad technologijos padės apsaugoti vaiką nuo šeimą ištikusio streso, nes nukreips jo dėmesį, nuramins arba pralinksmins? Kaip bebūtų, mažų vaikų buvimas prie IT susijęs su internalių ir eksternalių sutrikimų rizika, o laikas prie išmaniojo telefono ekrano ir IT naudojimas siekiant vaiką nuraminti, pralinksinti prognozuoja elgesio sutrikimų riziką, todėl tėvai turėtų būti budrūs ir riboti mažylių naudojimosi medijos prietaisais trukmę. Taigi, kol kas lieka neaišku, ar elektroninės medijos naudojimas didina emocinių ir elgesio sutrikimų riziką, ar vaikai, turintys internalių bei eksternalių problemų, daugiau laiko praleidžia naudodamiesi IT prietaisais. Gali būti, kad besaikis buvimas prie įjungtų ekranų veda prie socialinės izoliacijos ir paskatina emocinių ar elgesio sunkumų raidą. Vis dėlto, negalima atmesti ir galimybės, kad internalių ar eksternalių sutrikimų rizikos grupių vaikai, patirdami sunkumų bendraudami su bendraamžiais, yra dažniau skatinami tėvų rinktis nuošalesnį buvimą prie ekranų.

4.1. Tyrimo ribotumai ir gairės ateities tyrimams

Galiausiai, svarbu aptarti tyrimo ribotumus ir pristatyti gaires ateities tyrimams. Šiame tyrime buvo naudojama vienu informacijos apie vaiko buvimą prie IT ir emocines bei elgesio problemas šaltiniu – mamų arba tėčių atsakymais. Tėvų pastebėjimais paremti metodai dažnai naudojami

tyrimuose dėl to, kad nereikalauja didelių išteklių, tačiau šis informacijos surinkimo būdas gali būti kritikuojamas dėl galimo tėvų subjektyvumo. Kadangi įprastai tyrimuose pateikiami socialiai pageidaujami atsakymai, o vertinant bendrą buvimo prie IT trukmę ji dažniau pateikiama sumažinta, tikėtina, kad iš tiesų maži vaikai leidžia prie ekranų daugiau laiko nei atskleidė rezultatų analizė. Ateityje, tiriant ikimokyklinio amžiaus vaikus, svarbu remtis daugiau nei vieno šaltinio teikiama informacija, kadangi taip rezultatai apsaugomi nuo galimo šališkumo. Taip pat ateityje svarbu tyrinėti vaikų buvimą prie ekranų ne tik kiekybės aspektu (vertinant IT naudojimo trukmę), bet ir kiekybės požiūriu (atsižvelgiant į naudojamų programų kokybę). Ne mažiau svarbu ir tai, kad šiame darbe tyrimo duomenys buvo analizuojami pasitelkus koreliacinę analizę, neparodančią priežastingumo ir jo krypties, todėl priežastinių ryšių atradimas gali būti dar vienas svarbus ateities uždavinys.

4.2. Rekomendacijos specialistams ir mažus vaikus auginantiems tėvams

Šio tyrimo rezultatai skatina atkreipti ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančių tėvų ir specialistų dėmesį, kad mažų vaikų buvimas prie IT prietaisų ekranų siejasi su jų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika, todėl ikimokyklinio amžiaus vaikų laikas, praleidžiamas prie ekranų, turėtų būti griežtai ribojamas iki „saugios“ pusvalandžio per dieną IT naudojimo ribos. Kai vaikai leidžia mažiau laiko prie IT, lieka daugiau galimybių bendravimui, vaikai gali stebėti realius elgesio modelius ir mokytis iš jų. Sveikatos specialistai ir ugdytojai, susidūrę su neramiais, labai užsisklendusiais ar dėmesio reikalaujančiais mažais vaikais, turėtų atkreipti dėmesį į tai, kiek laiko šie vaikai praleidžia naudodamiesi IT prietaisais ir pateikti konkrečias rekomendacijas tėvams, kiek riboti vaikų buvimo prie ekranų laiką. Vaikų tėvai ir globėjai turėtų kiek įmanoma dažniau būti šalia vaiko jam naudojantis IT prietaisais, kadangi tokiu būdu suaugusieji gali padėti vaikams geriau suprasti programų turinį, atskirti realybę nuo fantazijų ir mažinti vaiko vienišumo jausmą, kuris gali rasti naudojantis medija vienumoje. Kadangi vaiko raida vyksta per santykį su žmonėmis, o ne atliekant pasyvią veiklą prie elektroninių prietaisų, būtina pabrėžti, kad ekranais žmogiškas bendravimas ir santykis negali būti pakeistas. Visiškai uždrausti vaikui naudotis vis populiarejančiais išmaniaisiais prietaisais sunkiai įmanoma, todėl tėvai turėtų rūpintis savo atžalos stebimų programų kokybe ir riboti buvimo prie ekranų trukmę, kad ši neviršytų „saugios“ ribos. Šeimos nariai, besinaudojantys IT prietaisais vaikui esant toje pačioje aplinkoje, turėtų rūpestingai atsirinkti stebimas programas, kurių turinys yra tinkamas mažiesiems žiūrovams. Medijos naudojimas ikimokyklinio amžiaus vaikus auginančiose šeimose turėtų būti sąmoningas - namuose turi būti aiškiai apibrėžtos IT naudojimo taisyklės (pvz., viešose vietose, šeimos ritualų metu, kurie suteikia galimybę mokytis ir kurių metu randasi erdvės šeimos narių

komunikacijai, vaikui neturėtų būti leidžiama būti prie ekranų). Ne mažiau svarbu ir tai, kad tėvai patys turi modeliuoti tinkamą medijos naudojimą – riboti savo laiką prie IT, nenaudodami medijos prietaisų juos išjungti (nepalikti veikti kaip fonu), o į sąveikas su vaikais įnešti daugiau žaidimų, aktyvių veiklų ir pokalbių. Svarbu nenaudoti IT prietaisų kaip vaiko pralinksminimo ar apdovanojimo priemonės – tėvai turėtų pasiūlyti vaikui kitų, alternatyvių veiklų, (pavyzdžiui, ėjimą kartu į parduotuvę nusipirkti ledų, valandą žaidimų aikštelėje, tačiau pirmiausia – savo meilę ir dėmesį).

IŠVADOS

1. Tiesioginio ir foninio IT naudojimo trukmė yra susijusi su vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika. Emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos grupių vaikai prie IT būna ilgiau nei ne rizikos grupių vaikai. Vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika siejasi su ilgesne nei 30 min. per dieną buvimo prie ekranų trukmė. TV kaip fono naudojimo dažnis ir mamos buvimas prie kompiuterio ir TV ekranų yra susiję su vaiko emocinių ir elgesio sutrikimų rizika.
2. Skirtingų IT prietaisų naudojimo trukmė siejasi su vaikų emocinių ir elgesio sutrikimų rizika: laikas, praleistas prie planšetės ekrano, siejasi su emocinių sutrikimų rizika, kompiuterio naudojimo trukmė – su elgesio sutrikimų rizika, o laikas prie išmaniojo telefono siejasi ir su emocinių, ir su elgesio sutrikimų rizika.
3. Tėvų išsilavinimas siejasi su tiesiogine ir fonine vaikų buvimo prie ekranų trukme: žemesnio išsilavinimo tėvai dažniau palieka TV kaip foną ir daugiau laiko praleidžia TV ir išmaniųjų telefonų ekranų. Mamos išsilavinimas susijęs su vaiko elgesio sutrikimų rizika, tuo tarpu tėvo išsilavinimas su vaiko emocinių ir elgesio sutrikimų rizika nesisieja.
4. Mergaitės ir berniukai pagal laiką, praleidžiamą prie ekranų, ir emocinių bei elgesio sutrikimų riziką nesiskiria. Vaikų amžius susijęs su ilgesne buvimo prie TV, kompiuterio ir planšetės ekranų trukme, bet nesusijęs su buvimo prie išmaniųjų telefonų trukme.
5. IT prietaisus siekdami vaiką užimti, nuraminti ar pralinksinti tėvai dažniau duoda emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos grupės vaikams. Žemesnio išsilavinimo tėvai labiau linkę leisti savo vaikams naudotis IT prietaisais atlikdami namų ruošos darbus, siekdami juos nuraminti, pralinksinti ar apdovanoti už gerą elgesį.
6. Šeimų, per pastaruosius metus patyrusių stresą, vaikai dažniau patenka į elgesio ir emocinių sutrikimų rizikos grupes bei praleidžia daugiau laiko prie ekranų darbo dienomis.
7. Mažų vaikų emocinių sutrikimų riziką prognozuoja šeimos patirtas stresas per pastaruosius metus. Vaikų elgesio sutrikimų riziką prognozuoja ilgesnė nei 30 min. per dieną buvimo prie išmaniojo telefono trukmė, mamos išsilavinimas, IT naudojimas vaiko nuraminimui ar pralinksminimui ir šeimos patirtas stresas per pastaruosius metus.

LITERATŪRA

- Achenbach, T. M., & Rescorla, L. A. (2010). *Multicultural Supplement to the Manual for ASEBA Preschool Forms & Profiles*. Burlington, VT: University of Vermont, Research Center for Children, Youth & Families.
- Anderson, D. R., & Pempek, T. (2005). Television and Very Young Children. *American Behavioural Scientist*, 48, 505-522.
- Atkin, A. J., Corder, K., & Sluijs, E. M. (2013). Bedroom Media, Sedentary Time and Screen-time in Children: a Longitudinal Analysis. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10 (137).
- Bandura, A. (1994). *Social Cognitive Theory of Mass Communication*. In J. Bryant & D. Zillman (Eds.), *Media effects: Advances in theory and research*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Bathory, E., & Tomopoulos, S. (2017). Sleep regulation, physiology and development, sleep duration and patterns, and sleep hygiene in infants, toddlers, and preschool-age children. *Current Problems in Pediatric and Adolescent Health Care*, 47, 29 - 42. <http://dx.doi.org/10.1016/j.cppeds.2016.12.001>
- Campbell, S.B., Pierce, E.W., Moore, G.A., & Newby, K. (1996). Boys' externalizing problems at elementary school age: Pathways from early behavior problems, maternal control, and family stress. *Development and Psychopathology*, 8 (4), 701 – 719. doi: 10.1017/S0954579400007379
- Canadian Paediatric Society (2017). Screen time and young children: Promoting health and development in a digital world. *Paediatrics & Child Health*, 22 (8), 461 – 468. <https://doi.org/10.1093/pch/pxx123>
- Charmaine, B. L., Waring, M. E., Pagoto, Sh. L., & Lemon, S. C. (2015). A television in the bedroom is associated with higher weekday screen time among youth with attention deficit hyperactivity disorder (ADD/ADHD). *Preventive Medicine Reports*, 2, 1 – 3.
- Chassiakos, Y., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M.A., & Cross, C. (2016). Children and Adolescents and Digital Media. *Pediatrics*, 138 (5).
- Christakis, D. A., Zimmerman, F.J., DiGiuseppe, D.L., & McCarty, C.A. (2004). Early Television Exposure and Subsequent Attentional Problems in Children. *Pediatrics*, 113.

- Cristia, A., & Seidl, A. (2015). Parental reports on touch screen use in early childhood. *Plos One*, *10* (6). <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0128338>
- Cole, M., & Cole, S. (1993). *The Development of Children*. Second Edition. New York: Scientific American Books.
- Courage, M.L., & Howe, M.L. (2010). To watch or not to watch: Infants and toddlers in a brave new electronic world. *Developmental Review*, *30* (2), 101-115.
- Dinleyici, M., Carman, K. B., Ozturk, E., & Sahin-Dagli, F. (2016). Media Use by Children, and Parents' Views on Children's Media Usage. *Interactive Journal of Medical Research*, *5*(2).
- Dougherty, L.R., Tolep, M.R., Bufferd, S.J., Olino, T.M., Dyson, M., Traditi, J., Klein, D.N.. (2013). Preschool Anxiety Disorders: Comprehensive Assessment of Clinical, Demographic, Temperamental, Familial, and Life Stress Correlates. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *42*(5), 577–589. DOI: 10.1080/15374416.2012.759225
- Downing, K.L, Hinkley, T., Salmon, J., Hnatiuk, J.A., & Hesketh, K.D. (2017). Do the correlates of screen time and sedentary time differ in preschool children? *BMC Public Health*, *17* (285). DOI 10.1186/s12889-017-4195-x
- Duch, H., Fisher, A.M., Ensari, I., & Harrington, E. (2013). Screen time use in children under 3 years old: a systematic review of correlates. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, *10* (102). doi: 10.1186/1479-5868-10-102.
- Egger, H. L., & Angold, A. (2006). Common emotional and behavioral disorders in preschool children: presentation, nosology, and epidemiology. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*; *47* (3/4), 313 – 337.
- Foster, E. M., & Watkins, S. (2010). The Value of Reanalysis: TV Viewing and Attention Problems. *Child Development*, *81*, 368 – 375.
- Furniss, T., Beyer, T., & Guggenmos J. (2006). Prevalence of behavioural and emotional problems among six-years-old preschool children. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, *41*, 394–99.

- Gentile, D.E., Swing, E.L., Lim, Ch. G., & Khoo, A. (2012). Video Game Playing, Attention Problems, and Impulsiveness: Evidence of Bidirectional Causality. *Psychology of Popular Media Culture, 1*(1), 62–70.
- Griffiths, L.J., Dowda, M., Dezaux, C., & Pate, R. (2010). Associations Between Sport and Screen-Entertainment with Mental Health Problems in 5-Year-Old Children. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity.*
- Henggeler, S. W., Cohen, R., Edwards, J. J., Summerville, M. B., et al. (1991). Family stress as a link in the association between television viewing and achievement. *Child Study Journal, 21* (1), 1-10.
- Huaqing Qi, C., & Kaiser, A.P. (2003). *Behavior Problems of Preschool Children From Low-Income Families: Review of the Literature, 23* (4), 188–216.
- Hill, D., Ameenuddin, N., & Chassiakos, Y.R., (2016). Media Use in Schoolaged Children and Adolescents. *Pediatrics, 138*.
- Jusienė, R. ir Raižienė, S. (2006). Ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio ir emocinių sunkumų įvertinimas: motinų, tėčių ir auklėtojų vertinimų lyginamoji analizė. *Psichologija, 33*.
- Jusienė, R., Raižienė, S., Barkauskienė, R., Bieliauskaitė, R. ir Bongarzoni, A. (2007). Ikimokyklinio amžiaus vaikų emocinių ir elgesio sunkumų rizikos veiksniai. *Visuomenės sveikata, 4* (39), 46 – 54.
- Jusienė, R., Breidokienė, R. ir Kalvis, V. (2013). Kiek laiko prie TV ir kompiuterių ekranų praleidžia mažyliai? *Spectrum, 19* (2), p. 16-19.
- Jusiene, R. ir Surnickytė, A. (2017, September). *Screen Time Use and Self-Regulation in Young Children*. Oral presentation at 18th European Conference on Developmental Psychology. Utrecht, Netherlands.
- Jusienė, R., Laurinaitytė, I., Pajėdienė, A., Rakickienė, L. ir Urbonas, V. (2017). Ikimokyklinio amžiaus vaikų buvimas prie ekranų: kada tai tampa vaikų sveikatos rizikos veiksnium? *Sveikatos mokslai, 27* (6), p. 134 – 143. DOI: <https://doi.org/10.5200/sm-hs.2017.109>.
- Maras, D. Flament, M.F., Murray, M., Buchholz, A., Henderson, K.A., Obeid, N., & Goldfield, G.S. (2015). Screen time is associated with depression and anxiety in Canadian youth. *Preventive Medicine, 133* (8).

- Mundy, L.K., Canterford, L., Olds, T., Allen, N.B., & Patton, G.C. (2017). The Association Between Electronic Media and Emotional and Behavioral Problems in Late Childhood. *Academic Pediatrics, 17* (6).
- Kabali, H.K., Irigoyen, M.M., Nunez-Davis, R., Budacki, J.G., Mohanty, S., Leister, K.P., & Bonner, R.L. (2015). Exposure and Use of Mobile media Devices by Young Children. *Pediatrics, 136*(6).
- Kajokienė, I. ir Žukauskienė, R. (2007). 6 – 18 m. vaikų reprezentacinės ir klinikinės imčių emocinių ir elgesio sunkumų sąsajų palyginimas su šeimos socialiniais, ekonominiais ir demografiniais veiksniais. *Psichologija; 36*, p. 24 – 43.
- Kappos, A. D. (2007). The impact of electronic media on mental and somatic children's health. *Int J Hyg Environ Health; 210*(5):555-62. doi: 10.1016/j.ijheh.2007.07.003.
- Landhuis, C.E., Poulton, R., Welch, D., & Hancox, R.J. (2007). Does Childhood Television Viewing Lead to Attention Problems in Adolescence? Results From a Prospective Longitudinal Study. *Pediatrics, 120*. doi: 10.1542/peds.2007-0978
- Lauricella, A. R., Wartella, E., & Rideout, V. J. (2015). Young children's screen time: The complex role of parent and child factors. *Journal of Applied Developmental Psychology, 36*, 11–17.
- Manganello, J.A., & Taylor, C.A. (2009). Television exposure as a risk factor for aggressive behavior among 3-year-old children. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 163* (11), 1037 – 1045.
- Marakovitz, S.E., Wagmiller, R.L., Mian, N., & Carter, M. (2011). Lost Toy? Monsters Under the Bed? Contributions of Temperament and Family Factors to Early Internalizing Problems in Boys and Girls. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 40*(2), 233 – 244.
- Mendelsohn, A. L., Berkule, S. B., Tomopoulos, S., Tamis-LeMonda, C.S., Huberman, H.S., Alvir, J., & Dreyer, B.P. (2008). Infant Television and Video Exposure Associated with Limited Parent-Child Verbal Interactions in Low Socioeconomic Status Households. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine, 162* (5), 411 – 417. doi:10.1001/archpedi.162.5.411
- Michels, N., Vanaelst, B., Stoppie, E., Huybrechts, I., Bammann, K., Henauw, S., & Sioen, I. (2012). Parental and children's report of emotional problems: agreement, explanatory factors and event-emotion correlation. *Child and Adolescent Mental Health, 18* (3), 180–186. doi: 10.1111/j.1475-3588.2012.00672.

- Miranda, A., Colomer, C., Fernandez, M.I., Presentacion, M.J., & Rosello, B. (2015). Analysis of Personal and Family Factors in the Persistence of Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Results of a Prospective Follow-Up Study in Childhood. *Plos One*. doi:10.1371/journal.pone.0128325.
- Mistry, K. B., Minkovitz, C. S., Strobino, D. M., & Borzekowski, D. L. (2007). Children's television exposure and behavioral and social outcomes at 5.5 years: does timing of exposure matter? *Pediatrics*, *120* (4).
- Murray, J.P., Liotti, M., Ingmundson, P.T., Mayberg, H.S., Pu, Y., Zamarripa, F., Fox, P.T. (2009) Children's Brain Activations While Viewing Televised Violence Revealed by Fmri. *Media Psychology*, *8* (1), 25 - 37, DOI: 10.1207/S1532785XMEP0801_3
- Ochi, M., Fujiwara, T., Mizuki, R., Kawakami, N., & World Mental Health Japan Survey Group (2014). Association of socioeconomic status in childhood with major depression and generalized anxiety disorder: results from the World Mental Health Japan survey 2002–2006. *BMC Public Health*.
- Pakalniškienė, V. (2012). *Tyrimo ir įvertinimo priemonių patikimumo ir validumo nustatymas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Pallant, J. (2003). *SPSS Survival Manual: A step by step to data analysis using SPSS for Windows (Version 10 and 11) (3rd ed.)*. Philadelphia: St Edmundsbury Press Ltd.
- Paudel, S., Leavy, J., & Jancey, J. (2016). Correlates of mobile screen media use among children aged 0–8: protocol for a systematic review. *BMC Public Health*, *17* (5). <https://doi.org/10.1186/s12889-017-4849-8>.
- Pempek, T.A., Kirkorian, H.L., & Anderson, D.R. (2014). The Effects of Background Television on the Quantity and Quality of Child-Directed Speech by Parents. *Journal of Children and Media*, *8* (3), 211-222, DOI: 10.1080/17482798.2014.920715.
- Plowman, L, McPake, J., & Stephen, C. (2010). The technologisation of childhood? Young children and technology in the home. *Children and Society*, *24* (1), 63-74.

- Poitras, V. J., Gray, C. E., Janssen, X., Aubert, S., Carson, V., Faulkner, G.,...Tremblay, M. S. (2017). Systematic review of the relationships between sedentary behaviour and health indicators in the early years (0–4 years). *BMC Public Health*, *17*. <http://doi.org/10.1186/s12889-017-4849-8>
- Radesky, J.S., Silverstein, M., Zuckerman, B., & Christakis, D.A. (2014). Infant Self-Regulation and Early Childhood Media Exposure. *Pediatrics*, *133*, 1172 – 1178.
- Radesky, J.S., Kristin, C.J., Zuckerman, B., Nitzberg, K., Gross, J., Kaplan–Sanoff, M., Silverstein, M. (2014). Patterns of Mobile Device Use by Caregivers and Children During Meals in Fast Food Restaurants. *Pediatrics*, *133*(4).
- Radesky, J.S., Kistin, C., Eisenberg, S., Gross, J. Block, G., Zuckerman, B., & Silverstein, M. (2016). Parent Perspectives on Their Mobile Technology Use: The Excitement and Exhaustion of Parenting While Connected. *Journal of Developmental & Behavioral Pediatrics*, *37* (9), 694 – 701.
- Rideout, V.J. (2013). *Zero to eight: Children's media use in America 2013*. San Francisco, CA: Common Sense Media.
- Rosen, L. D, Lim, A. F., Felt, J., Carrier, L. M., Cheever, N. A., Lara – Ruiz, J. M.,Rokkum, J. (2014). Media and technology use predicts ill-being among children, preteens and teenagers independent of the negative health impacts of exercise and eating habits. *Computers Human Behavior*; *35*; 364 – 375. doi:10.1016/j.chb.2014.01.036.
- Roy, R., & Paradis, G. (2015). *Smartphone Use in the Daily Interactions Between Parents and Young Children*. Philadelphia: Society for Research in Child Development.
- Shiue, Y. (2015). Duration of daily TV/screen watching with cardiovascular, respiratory, mental and psychiatric health: Scottish Health Survey, 2012–2013. *International Journal of Cardiology*, *186*, 241 – 246.
- Schmidt, M.E., & Vanderwater, E.A. (2008). Media and attention, cognition, and school achievement. *Future Child*, *18* (1), 63 - 85.
- Schmidt, M.E., Pempek, T.A., Kirkorian, H.L., Lund, A.F., & Anderson, D.R. (2008). The effects of background television on the toy play behavior of very young children. *Child Dev*, *79* (4), 1137 - 1151

- Sharma, R., Khera, S., Mohan, A., Gupta, N., & Ray, R.B. (2006). Assessment of computer game as a psychological stressor. *Indian Journal of Physiology and Pharmacology*, 50 (4), 367 - 74.
- Syrnickytė, A. (2016). *Ikimokyklinio amžiaus vaikų savireguliacijos ir laiko, praleisto prie įjungto TV ir kompiuterio ekrano, sąsajos* (Bakalauro darbas). Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Thompson, A. L., Adair, L. S., & Bentley, M. E. (2013). Maternal Characteristics and Perception of Temperament Associated with Infant TV Exposure. *Pediatrics*, 131, 390 – 397. doi: 10.1542.
- Tomopoulos, S., Dreyer, B.P., & Valdez, P. (2007). Media content and externalizing behaviors in Latino toddlers. *Ambulatory Pediatrics*, 7(3), 232 – 238.
- Tomopoulos, S., Dreyer, B., Berkule, S., Fierman, A. H., Brockmeyer, C., & Mendelsohn, A.L. (2010). Infant Media Exposure and Toddler Development. *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*, 164 (12), 1105 – 1111. doi:10.1001/archpediatrics.2010.235.
- Vanderwater, E. A., Rideout, V. J., Wartella, E.A., Huang, X., Lee, J.H., & Shim, M-s. (2007). Digital childhood: electronic media and technology use among infants, toddlers, and preschoolers. *Pediatrics*, 119, 1006 - 1015.
- Vanderwater, E.A., & Lee, S. J. (2009). Measuring children's media use in the digital age. *American Behavioral Scientist*, 52 (8), 1152 - 1176.
- Vaughan, E. L., Feinn, R., Bernard, S., Brereton, M., & Kaufman, J. S. (2013). Relationships between Child Emotional and Behavioral Symptoms and Caregiver Strain and Parenting Stress. *Journal of Family Issues*, 34(4), 534 – 556. <http://doi.org/10.1177/0192513X12440949>
- Waldman, M, Nicholson, S., & Adilov, N. (2006). *Does Television Cause Autism?* Cambridge: National bureau of economic research.
- Yang, X., Chen, Zh., Wang, Zh., & Zhu, L. (2017). The Relations between Television Exposure and Executive Function in Chinese Preschoolers: The Moderated Role of Parental Mediation Behaviors. *Frontiers in psychology*, 8. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01833.
- Zhang, X. (2014). Family income, parental education and internalizing and externalizing psychopathology among 2–3-year-old Chinese children: The mediator effect of parent–child conflict. *International Journal of Psychology*, 49 (1), 30–37. DOI: 10.1002/ijop.12013

- Zhang, G., Wu, L., Zhou, L., Lu, W., & Mao, C. (2016). Television watching and risk of childhood obesity: A meta-analysis. *Public Health*, *26*, 13 – 8.
- Zimmerman, F. J., & Christakis, D. A. (2007). Associations between content types of early media exposure and subsequent attentional problems. *Pediatrics*, *120*, 986 – 992. doi:10.1542/peds.2006-3322.

PRIEDAI

1 priedas. *Vaikų grupių, per dieną prie ekranų praleidžiančių iki 1 val. ir virš 1 val., emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos palyginimas*

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Iki 1 val. (n = 496)	Virš 1 val. (n = 300)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų			2,19	1	0,14
Rizikos grupė	54,5% (42)	45,5% (35)			
Ne rizikos grupė	63,1% (454)	36,9% (265)			
Elgesio sutrikimų			3,57	1	0,06
Rizikos grupė	50,8% (30)	49,2% (29)			
Ne rizikos grupė	63,2% (466)	36,8% (271)			

2 priedas. *Vaikų grupių, per dieną prie ekranų praleidžiančių iki 2 val. ir virš 2 val., emocinių ir elgesio sutrikimų rizikos palyginimas*

Vaikų sutrikimų rizikos grupės	Iki 2 val. (n = 671)	Virš 2 val. (n = 125)	χ^2	df	p
	% (n)	% (n)			
Emocinių sutrikimų			2,62	1	0,11
Rizikos grupė	77,9% (60)	22,1% (17)			
Ne rizikos grupė	85% (611)	15% (108)			
Elgesio sutrikimų			1,93	1	0,17
Rizikos grupė	78% (46)	22% (13)			
Ne rizikos grupė	84,8% (625)	15,2% (112)			

3 priedas. Mamos laiko, praleidžiamo prie TV ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 176)	Iki 1 val. (n = 133)	1 – 2 val. (n = 166)	2 – 3 val. (n = 143)	Virš 3 val. (n = 178)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						7,94	4	0,09
Rizikos grupė	16,9% (13)	18,2% (14)	14,3% (11)	16,9% (13)	33,8% (26)			
Ne rizikos grupė	22,7% (163)	16,6% (119)	21,6% (155)	18,1% (130)	21,1% (152)			
Elgesio sutrikimų						1,16	4	0,03*
Rizikos grupė	8,5% (5)	23,7% (14)	15,3% (9)	20,3% (12)	32,2% (19)			
Ne rizikos grupė	23,2% (171)	16,1% (119)	21,3% (157)	17,8% (131)	21,6% (159)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

4 priedas. Mamos laiko, praleidžiamo prie išmaniojo telefono, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 73)	Iki 1 val. (n = 248)	1 – 2 val. (n = 227)	2 – 3 val. (n = 105)	Virš 3 val. (n = 143)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						5,17	4	0,27
Rizikos grupė	7,8% (6)	28,6% (22)	26% (20)	10,4% (8)	27,3% (21)			
Ne rizikos grupė	9,3% (67)	31,4% (226)	28,8% (207)	13,5% (97)	17% (122)			
Elgesio sutrikimų						3,53	4	0,47
Rizikos grupė	8,5% (5)	22% (13)	35,6% (21)	11,9% (7)	22% (13)			
Ne rizikos grupė	9,2% (68)	31,9% (235)	28% (206)	13,3% (98)	17,6% (130)			

5 priedas. Mamos laiko, praleidžiamo prie planšetės, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 670)	Iki 1 val. (n = 73)	1 – 2 val. (n = 33)	2 – 3 val. (n = 12)	Virš 3 val. (n = 8)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						4,07	4	0,4
Rizikos grupė	84,4% (65)	10,4% (8)	2,6% (2)	0% (0)	2,6% (2)			
Ne rizikos grupė	84,1% (605)	9% (65)	4,3% (31)	1,7% (12)	0,8% (6)			
Elgesio sutrikimų						1,79	4	0,77
Rizikos grupė	83,1% (49)	6,8% (4)	6,8% (4)	1,7% (1)	1,7% (1)			
Ne rizikos grupė	84,3% (621)	9,4% (69)	3,9% (29)	1,5% (11)	0,9% (7)			

6 priedas. *Mamos laiko, praleidžiamo prie kompiuterio ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos*

	Beveik nesinaudoja (n = 440)	Iki 1 val. (n = 193)	1 – 2 val. (n = 98)	2 – 3 val. (n = 38)	Virš 3 val. (n = 27)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						9,3	4	0,05*
Rizikos grupė	54,5% (42)	23,4% (18)	10,4% (8)	2,6% (2)	9,1% (7)			
Ne rizikos grupė	55,4% (398)	24,3% (175)	12,5% (90)	5% (36)	2,8% (20)			
Elgesio sutrikimų						6,42	4	0,17
Rizikos grupė	50,8% (30)	25,4% (15)	8,5% (5)	6,8% (4)	8,5% (5)			
Ne rizikos grupė	55,6% (410)	24,2% (178)	12,6% (93)	4,6% (34)	3% (22)			

Pastaba. * p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

7 priedas. Tėvo laiko, praleidžiamo prie TV ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 172)	Iki 1 val. (n = 129)	1 – 2 val. (n = 153)	2 – 3 val. (n = 142)	Virš 3 val. (n = 132)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						8,47	4	0,08
Rizikos grupė	19,7% (13)	13,6% (9)	22,7% (15)	13,6% (9)	30,3% (20)			
Ne rizikos grupė	24% (159)	18,1% (120)	20,8% (138)	20,1% (133)	16,9% (112)			
Elgesio sutrikimų						6,4	4	0,17
Rizikos grupė	11,8% (6)	21,6% (11)	19,6% (10)	19,6% (10)	27,5% (14)			
Ne rizikos grupė	24,5% (166)	17,4% (118)	21,1% (143)	19,5% (132)	17,4% (118)			

8 priedas. Tėvo laiko, praleidžiamo prie išmaniojo telefono, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 91)	Iki 1 val. (n = 187)	1 – 2 val. (n = 207)	2 – 3 val. (n = 113)	Virš 3 val. (n = 128)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						4,48	4	0,48
Rizikos grupė	15,4% (10)	15,4% (10)	30,8% (20)	16,9% (11)	21,5% (14)			
Ne rizikos grupė	12,2% (81)	26,7% (177)	28,2% (187)	15,4% (102)	17,2% (114)			
Elgesio sutrikimų						1,94	4	0,89
Rizikos grupė	14% (7)	18% (9)	32% (16)	18% (9)	18% (9)			
Ne rizikos grupė	12,4% (84)	26,3% (178)	22,8% (191)	15,3% (104)	17,6% (119)			

9 priedas. Tėvo laiko, praleidžiamo prie planšetės, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 589)	Iki 1 val. (n = 55)	1 – 2 val. (n = 42)	2 – 3 val. (n = 20)	Virš 3 val. (n = 13)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						3,26	4	0,66
Rizikos grupė	78,8% (52)	10,6% (7)	6,1% (4)	4,5% (3)	0% (0)			
Ne rizikos grupė	82% (547)	7,3% (58)	5,8% (38)	2,6% (17)	2% (13)			
Elgesio sutrikimų						4,73	4	0,45
Rizikos grupė	76,5% (39)	7,8% (4)	9,8% (5)	5,9% (3)	0% (0)			
Ne rizikos grupė	82,1% (550)	7,6% (51)	5,5% (37)	2,5% (17)	1,9% (13)			

10 priedas. Tėvo laiko, praleidžiamo prie kompiuterio ekrano, ir vaiko emocinių bei elgesio sutrikimų rizikos sąsajos

	Beveik nesinaudoja (n = 323)	Iki 1 val. (n = 158)	1 – 2 val. (n = 120)	2 – 3 val. (n = 54)	Virš 3 val. (n = 68)			
Vaikų sutrikimų rizikos grupės	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	% (n)	χ^2	df	p
Emocinių sutrikimų						3,92	4	0,56
Rizikos grupė	52,3% (34)	21,5% (14)	12,3% (8)	3,1% (2)	10,8% (7)			
Ne rizikos grupė	43,8% (289)	21,8% (144)	17% (112)	7,9% (52)	9,2% (61)			
Elgesio sutrikimų						3,56	4	0,61
Rizikos grupė	54% (27)	20% (10)	16% (8)	2% (1)	8% (4)			
Ne rizikos grupė	43,9% (296)	21,9% (148)	16,6% (112)	7,9% (53)	9,5% (64)			

11 priedas. Informuoto sutikimo forma

Tiriamųjų tėvams / globėjams

Maloniai kviečiame Jus ir Jūsų vaiką/globotinį (toliau – vaiką) dalyvauti biomediciniame ir psichologiniame tyrime:

ŠIUOLAIKINĖS INFORMACINĖS TECHNOLOGIJOS IR MAŽŲ VAIKŲ SVEIKATA

pirmajame ir antrajame etape.

Tyrimą atlieka Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Psichologinio konsultavimo ir mokymų centro (PKMC) mokslininkų grupė: dr. Roma Jusienė, dr. Ilona Laurinaitytė, dr. Rūta Praninskienė, dr. Lauryna Rakickienė, dr. Vaidotas Urbonas. Tyrimo vadovė PKMC vedėja ir vyr.mokslo darbuotoja, Bendrosios psichologijos katedros profesorė dr. Roma Jusienė.

Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. GER-17050)

Adresas:

PKMC, 116 kab.

Filosofijos fakultetas

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 9/1, Vilnius LT- 01513

Kontaktai pasiteiravimui:

Tel. nr. 8 52687254

El. paštas: mediavaikai@gmail.com, pkmc@fsf.vu.lt.

Kokia šio dokumento paskirtis?

Šioje formoje pateikiama Jums skirta informacija apie biomedicininį ir psichologinį tyrimą, aptariamos tyrimo atlikimo priežastys, nauda, rizika, galimi nepatogumai ir kita svarbi informacija. Jei nuspręsite dalyvauti, prašysime Jūsų pasirašyti šią sutikimo formą. Pasirašydami šį dokumentą, sutinkate dalyvauti moksliniame tyrime. Neskubėkite ir atidžiai perskaitykite šį dokumentą, jei nesupratote kokio nors žodžio ar teiginio, visus iškilusius klausimus būtinai užduokite tyrimo komandos nariams.

Kodėl atliekamas šis tyrimas?

Šiuo projektu mes siekiame sužinoti mažų (nuo pusantrų metų amžiaus iki beveik šešių metų amžiaus) vaikų šiuolaikinių informacinių technologijų naudojimo reikšmę vaikų fizinei ir psichikos sveikatai, raidai, bei teikti moksliniais tyrimais grįstas rekomendacijas sveikatos priežiūros specialistams, ugdytojams, plačiai visuomenei.

Kokie asmenys pasirenkami dalyvauti šiame tyrime?

Kviečiame Jus dalyvauti tyrime, nes atitinkate pagrindinį tyrimo kriterijų – auginate vaiką/-us, kuriam(-iai) šiuo metu yra ne mažiau kaip vieneri su puse metų ir ne daugiau kaip penki metai vienuolika mėnesių

Ką Jums reikės daryti?

Tyrimas vyksta dviem etapais. Pirmajame etape prašysime Jūsų šio tyrimo tikslais užpildyti specialiai sudarytą anketą, kurioje reikės nurodyti socialinius–demografinius duomenis, šiuolaikinių informacinių technologijų prieinamumą namų ūkyje, Jūsų vaiko miego ir fizinės sveikatos bei raidos ypatumus. Taip pat prašysime atsakyti į keletą klausimų apie Jūsų emocinę būklę ir sveikatą. Pagaliau, prašysime Jūsų užpildyti ir Vaiko elgesio tyrimo lapą, tai yra Lietuvoje adaptuotą ir standartizuotą klausimyną ikimokyklinio amžiaus vaikų elgesio bei emocijų sunkumams vertinti. Klausimyne ir anketoje nereikia nurodyti asmenį identifikuojančių duomenų (pavardės ar asmens kodo), remiantis ja nebus įmanoma nustatyti Jūsų tapatybės. Be to, šio tyrimo pagrindiniai vykdytojai įsipareigoja saugoti bet kokios tyrimo metu gautos informacijos konfidencialumą, skelbti tiktai apibendrintus tyrimo rezultatus.

Jums sutikus dalyvauti antrajame tyrimo etape, po metų vėl pateiksime tokią pačią anketą ir vaiko elgesio tyrimo lapą. Be to, jeigu Jūsų vaikui tuo metu bus 4 – 6 metai, kviesime vieną kartą atvykti ir atlikti Jūsų vaiko pažintinių gebėjimų (samprotavimo) bei savireguliacijos (emocijų ir elgesio suvaldymo) ir vykdomųjų funkcijų (darbinės atminties, planavimo gebėjimų) testavimą ir paprašysime užpildyti IT prietaisų naudojimo dienoraštį. Dienoraštį prašysime pildyti vieną savaitę (pavyzdžiui, nuo trečiadienio iki trečiadienio) kiekvieną dieną atsakant į klausimus, kiek tą dieną laiko vaikas praleido prie IT prietaisų ir ką veikė būdamas prie jų. Dienoraščio pildymas truks ne daugiau kaip 5 min per dieną. Vaikų psichologinis testavimas bus atliekamas VU Filosofijos fakulteto laboratorijoje. Psichologinio testavimo metu vaikams pateikiamos patrauklios, įdomios, jų amžių atitinkančios užduotys. Vidutinė testavimo trukmė – pusvalandis. Vaiko testavimo metu Jūs galėsite būti gretimame kambaryje, kuriame veidrodinės sienos pagalba arba specialios vaizdo įrangos pagalba galėsite stebėti vaiko testavimą.

Kiek truks Jūsų dalyvavimas šiame tyrime?

Bendra tyrimo trukmė – dveji metai. Jūs ir Jūsų vaikas pirmajame tyrimo etape dalyvausite vienkartinai, t. y. kai pasirašysite informuoto asmens sutikimo formą ir užpildysite klausimyną. Jeigu sutiksime dalyvauti antrajame tyrimo etape, Jums vėl išsiųsime anketą ir bus atliekamas Jūsų vaiko (jeigu jam ar jai tuo metu bus 4 – 6 metai) pažintinių gebėjimų bei savireguliacijos ir vykdomųjų funkcijų testavimas.

Kiek tiriamųjų dalyvaus šiame tyrime?

Tikimasi, kad šiame moksliniame tyrime pirmajame etape dalyvaus apie 800 1 – 6 metų amžiaus vaikų. Antrajame etape kviesime dalyvauti tuos pačius vaikus, o į psichologinį testavimą kviesime ne mažiau kaip 200 4 – 6 metų amžiaus vaikų.

Ar dalyvavimas biomediciniame ir psichologiniame tyrime Jums bus naudingas?

Konkrečiai Jūsų vaikui šis tyrimas nebus naudingas, tačiau tyrimo rezultatai tyrėjams padės teikti rekomendacijas specialistams bei visuomenei, siekiant sveiko ir saugaus informacinių technologijų naudojimo ankstyvoje vaikystėje. Jeigu pageidausite, po pirmojo ir antrojo tyrimo etapų Jums suteiksime individualų grįžtamąjį ryšį apie Jūsų vaiko emocinius ir elgesio sunkumus, jų išreikštumą, bei rekomendacijas dėl jų. Jeigu Jūsų vaikas dalyvaus psichologiniame testavime, supažindinsime su Jūsų vaiko testavimo rezultatais.

Kokia su dalyvavimu šiame tyrime susijusi rizika ir nepatogumai?

Šio biomedicininio ir psichologinio tyrimo metu bus taikomi tik neintervenciniai tyrimo metodai, kurie nekeltų rizikos Jūsų vaiko sveikatai.

Ar galėsite nutraukti dalyvavimą tyrime?

Jei Jūs ar Jūsų vaikas nebenorės ar negalės dalyvauti tyrime, turite teisę pasitraukti iš tyrimo bet kuriuo metu.

Ar dalyvaujant šiame tyrime patirsite kokių nors išlaidų?

Dalyvaujant šiame tyrime negausite finansinės naudos, tačiau ir nepatirsite jokių papildomų išlaidų.

Ar Jūsų asmens duomenys bus konfidencialūs?

Siekiant apsaugoti duomenų konfidencialumą, Jums ir Jūsų vaikui bus suteiktas specialus kodas, kuris bus nurodomas visuose dokumentuose, išskyrus sutikimo formą. Sąrašą, kuriame Jūsų vaiko vardas ir pavardė susiejami su kodu, saugos pagrindinis tyrėjas seife/rakinamoje spintoje, į kurią prieigą turi tik jis ir įgaliotas tyrėjas.

Kompiuteriai, kuriuose saugomi elektroniniai tyrimo dokumentai ir duomenys, apsaugoti slaptažodžiu. Prisijungimo kodus žino tik tyrėjai.

Jūs turite teisę susipažinti, kokie Jūsų vaiko duomenys buvo surinkti, taip pat galite reikalauti ištaisyti, sunaikinti ar sustabdyti Jūsų vaiko duomenų tvarkymo veiksmus, jei nuspręsite nebedalyvauti tyrime. Jūs galite bet kada atsisakyti dalyvauti tyrime, tuomet reikia kreiptis į pagrindinę tyrėją Romą Jusienę su šiuo prašymu išreiškiant pageidavimus raštu laisva forma, nenurodant atsisakymo dalyvauti tyrime priežasties. Vaikas, kuris nebenori dalyvauti tyrime, irgi turi teisę nutraukti dalyvavimą tyrime. Tuomet tyrėjai neberinks naujos informacijos apie Jūsų vaiką, tačiau negalės sunaikinti iki tol surinktų duomenų.

Kiek laiko bus saugomi tyrimo metu surinkti duomenys ir kas už tai bus atsakingas?

Visa informacija bus užrašoma specialiai moksliniam tyrimui sudaromuose elektroniniuose ir popieriniuose dokumentuose ir tyrimo centre saugoma 10 metų pasibaigus tyrimui. Už dokumentų saugojimą tyrimo centre bus atsakingas pagrindinis tyrėjas.

Į ką kreiptis, jeigu iškiltų klausimų?

Prašome kreiptis į pagrindinę tyrėją: Romą Jusienę, el. paštas: mediavaikai@gmail.com, pkmc@fsf.vu.lt arba roma.jusiene@fsf.vu.lt.

Dėl savo kaip tyrimo dalyvio teisių galite kreiptis į leidimą atlikti šį biomedicininį tyrimą liudijimą išdavusį Lietuvos bioetikos komitetą, Vilniaus g. 16, LT-01402 Vilnius, tel. (8-5) 2124565, el. paštas: lbe@bioetika.sam.lt.

SUTIKIMAS DALYVAUTI MOKSLINIAME TYRIME

Aš perskaičiau šią Informuoto asmens sutikimo formą ir supratau man pateiktą informaciją.

Man buvo suteikta galimybė užduoti klausimus ir gavau mane tenkinančius atsakymus.

Supratau, kad asmuo, dėl kurio dalyvavimo biomedicininiame ir psichologiniame tyrime aš duodu sutikimą, gali bet kada pasitraukti iš tyrimo, nenurodydamas priežasčių.¹

Patvirtinu, kad turėjau užtektinai laiko apsvarstyti man suteiktą informaciją apie tyrimą.

Supratau, kad dalyvavimas šiame tyrime yra savanoriškas.

Patvirtinu, kad sutikimą dalyvauti šiame moksliniame tyrime duodu laisva valia.

Leidžiu naudoti asmens duomenis ta apimtimi ir būdu, kaip nurodyta Informuoto asmens sutikimo formoje.

Patvirtinu, kad gavau Informuoto asmens sutikimo formos egzempliorių, pasirašytą tyrėjo / kito jo įgalioto biomedicininį ir psichologinį tyrimą atliekančio asmens.

Asmuo (ar kitas sutikimą turintis teisę duoti asmuo)

vardas *pavardė* *atstovavimo* *parašas* *pasirašymo data*
pagrindas

vardas *pavardė* *atstovavimo* *parašas* *pasirašymo data*
pagrindas

Patvirtinu, kad suteikiau informaciją apie mokslinį tyrimą aukščiau nurodytam asmeniui.

Patvirtinu, kad asmeniui (ar kitam sutikimą duoti turinčiam teisę asmeniui) buvo skirta pakankamai laiko apsispręsti dalyvauti biomedicininiame ir psichologiniame tyrime, atsižvelgiant į tyrimo pobūdį, taip pat įvertinus kitas aplinkybes, galinčias daryti įtaką priimamam sprendimui.

Aš skatinau asmenį (ar kitą sutikimą turintį teisę duoti asmenį) užduoti klausimus ir į juos atsakiau.

Tyrėjas ar kitas jo įgaliotą biomedicininį tyrimą atliekantis asmuo

vardas *pavardė* *pareigos tyrime* *parašas* *pasirašymo data*

1

Jei sutikimą dalyvauti tyrime duoda kitas asmuo

12 priedas. Vaiko naudojimosi IT prietaisais, raidos ir socialinės aplinkos anketa

Prašome atsakyti į anketos klausimus apie Jūsų vaiką, jo ar jos aplinką, raidą bei naudojimąsi IT (informacinių technologijų) prietaisais. IT prietaisais šiame tyrime vadiname įvairius elektroninių medijų prietaisus: televizorius, planšetes, kompiuterius, išmaniuosius telefonus, žaidimų konsoles. Jūsų nuoširdūs atsakymai į klausimus padės mums įvertinti mažų vaikų naudojimosi IT prietaisais trukmę, dažnį, pobūdį, o taip pat šių reikšmę vaikų sveikatai. Anketą sudarė Vilniaus universiteto mokslininkų grupė (dr. Roma Jusienė, dr. Ilona Laurinaitytė, dr. Rūta Praninskienė, dr. Lauryna Rakickienė, dr. Vaidotas Urbonas), tyrimą remia Lietuvos mokslo taryba (sutarties nr. GER-17050). Dėkojame už dalyvavimą mūsų tyrime!

A1. Jūsų vaiko vardas **A2. Jūsų vaiko amžius**

A3. Jūsų vaiko lytis (apibraukite tinkamą atsakymą): 1) Mergaitė 2) Berniukas

A4. Klausimyną pildė (apibraukite tinkamą atsakymą):

1) Vaiko mama 2) Vaiko tėtis 3) Kita (įrašykite).....

A5. Jūsų amžius (įrašykite).....

Pirmiausia norime užduoti klausimus apie Jūsų vaiko ugdymą, sveikatą, miegą, laisvalaikio veiklas.

R1. Ar Jūsų vaikas lanko ikimokyklinio ugdymo įstaigą?

- 1) Taip, privačią (parašykite, nuo kokio amžiaus lanko)
- 2) Taip, valstybinę (parašykite, nuo kokio amžiaus lanko)
- 3) Ne (pereikite prie R5 klausimo)

R2. Kiek vidutiniškai laiko per dieną Jūsų vaikas praleidžia ikimokyklinio ugdymo įstaigoje?

- 1) Kasdien visą darbo dieną
- 2) Kasdien dalį darbo dienos
- 3) Ne kasdien visą darbo dieną
- 4) Ne kasdien dalį darbo dienos

R3. Ar ikimokyklinio ugdymo įstaigoje leidžiama naudotis IT prietaisais?

- 1) Ne
- 2) Taip (įrašykite, kuo leidžiama naudotis).....

R4. Ar Jūsų vaikas nešasi kokį nors IT prietaisą į ikimokyklinio ugdymo įstaigą?

- 1) Ne
- 2) Taip (įrašykite, ką nešasi)

R5. Jeigu Jūsų vaikas visai nelanko ikimokyklinio ugdymo įstaigos, su kuo jis paprastai būna namuose darbo dienomis?

- 1) Su mama
- 2) Su tėčiu
- 3) Su aukle
- 4) Kita (įrašykite).....

R6. Ar Jūsų vaikas šiuo metu lanko papildomo ugdymo užsiėmimus (pvz., muzikos mokyklėlę, dailės studiją ir pan.)?

- 1) Ne
- 2) Taip (pažymėkite visus tinkamus atsakymus):
 - a. Sportinius
 - b. Meninius
 - c. Kitus (įrašykite, kokius).....

R7. Įrašykite Jūsų vaiko ūgį(cm) ir svorį (kg) dabartiniu metu.

R8. Įrašykite savo ūgį (cm) ir svorį(kg) dabartiniu metu.

R9. Įrašykite savo sutuoktinio(-ės) ar partnerio (-ės) ūgį (cm) ir svorį (kg) dabartiniu metu.

R10. Kaip dažnai Jūsų vaikas serga ūminėmis ligomis (pvz., kvėpavimo takų, žarnyno ir pan.)?

- 1) Rečiau nei 6 kartus per metus
- 2) 6 – 12 kartų per metus
- 3) Kartą per mėnesį ir dažniau

R11. Kokių sveikatos problemų turi Jūsų vaikas (pasirinkite visus tinkamus atsakymus)?

- 1) Regėjimo:
 - a. Trumparegystė
 - b. Toliaregystė
 - c. Astigmatizmas
- 2) Klausos (susilpnėjusi klausa arba klausos sutrikimas)
- 3) Alergiškas (odos, kvėpavimo, maisto alergija)
- 4) Serga lėtine liga (įrašykite, kokia).....
- 5) Kita (įrašykite)

R12. Kaip dažnai Jūsų vaikas patiria šiuos simptomus:

	Niekada	Kartais	Dažnai	Labai dažnai
Pykinimas	☐	☐	☐	☐
Atsirūgimai	☐	☐	☐	☐
Vidurių užkietėjimas (t. y. tuštinasi rečiau nei du kartus per savaitę, kietos išmatos, kelnaičių tepiojimas išmatomis)	☐	☐	☐	☐
Viduriavimas (t. y. tuštinasi dažniau nei tris kartus per dieną, skystos išmatos)	☐	☐	☐	☐
Pilvo skausmai	☐	☐	☐	☐

R13. Kaip dažnai Jūsų vaikas valgo šiuos produktus?

	Labai retai arba beveik niekada	Vieną-du kartus per mėnesį rečiau	Vieną-du kartus per savaitę	Tris-keturi kartus per savaitę	Labai dažnai ar beveik kasdien
Traškučiai	☐	☐	☐	☐	☐
Saldinti gėrimai	☐	☐	☐	☐	☐
Saldumynai	☐	☐	☐	☐	☐
„Greitas“ maistas (pvz., mėsainiai, dešrainiai ir pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Kepiniai (pvz., sausainiai, bandelės)	☐	☐	☐	☐	☐

R14. Kaip dažnai Jūsų vaikas būdamas su Jumis valgo naudodamasis planšete, išmaniuoju telefonu, kompiuteriu ar kitu IT prietaisu?

- 1) Beveik niekada arba niekada
- 2) Kelis kartus per mėnesį
- 3) Kelis kartus per savaitę
- 4) Beveik kasdien
- 5) Kiekvieno maitinimo metu arba visada

R15. Kaip dažnai Jūsų vaikas tuštinasi, sėdi ant puoduko ar tualete naudodamasis planšete, išmaniuoju telefonu, kompiuteriu ar kitu IT prietaisu?

- 1) Beveik niekada arba niekada
- 2) Kelis kartus per mėnesį
- 3) Kelis kartus per savaitę
- 4) Beveik kasdien
- 5) Kiekvieno tuštinimosi metu

R16. Kuris teiginys apie jūsų vaiko miegojimą atrodo labiausiai tinkamas:

- 1) Vaikas įprastai kasdien užmiega ir atsibunda panašiu metu (su pusvalandžio paklaida)
- 2) Vaiko miego režimas darbo dienomis ir savaitgaliais (švenčių dienomis, atostogomis) skiriasi
- 3) Vaikas paprastai neturi pastovaus miegojimo režimo

R17. Kiek vidutiniškai valandų Jūsų vaikas miega naktį?

- 1) 11 val. ir ilgiau
- 2) 10 val.
- 3) 9 val.
- 4) 8 val.
- 5) 7 val. ir mažiau
- 6) Kita (*įrašykite*)

R18. Per kiek laiko Jūsų vaikas vidutiniškai užmiega?

- 1) Trumpiau nei per 15 min.
- 2) Per 15 – 30 min.
- 3) Per 31 – 45 min.
- 4) Per 46 – 60 min.
- 5) Daugiau nei per 60 min.
- 6) Kita (*įrašykite*).....

R19. Ar jūsų vaikas miega dienos metu?

- 1) Taip, kasdien (*įrašykite, kiek vidutiniškai valandų*)
- 2) Kartais (*įrašykite, kaip dažnai ir kiek vidutiniškai valandų*)
- 3) Ne

R20. Kaip dažniausiai migdomas Jūsų vaikas (pasirinkite visus Jums tinkamus atsakymus)?

- 1) Skaitoma knyga / sekama pasaka
- 2) Dainuojama lopšinė
- 3) Vaikas glostomas / laikomas už rankutės
- 4) Vaikas paliekamas užmigti vienas
- 5) Vaikas žiūri filmukus per TV ar planšetę (kitą IT prietaisą)
- 6) Vaikas žaidžia žaidimus per planšetę (ar kitą IT prietaisą)
- 7) Klausosi muzikos per IT prietaisą
- 8) Kita (*įrašykite*)

R21. Kiek vidutiniškai laiko per parą Jūsų vaikas sportuoja, bėgioja, žaidžia judrius žaidimus?

- 1) Mažiau nei 30 min.
- 2) 30 – 60 min.
- 3) Daugiau nei 60 min.

R22. Kiek vidutiniškai laiko per parą Jūsų vaikas praleidžia lauke?

- 1) Mažiau nei 30 min.
- 2) 30 – 60 min.
- 3) Daugiau nei 60 min.

R23. Įvertinkite, kaip dažnai Jūsų vaikas užsiima žemiau išvardintomis veiklomis:

	<i>Labai retai arba beveik niekada</i>	<i>Vieną-du kartus per mėnesį ar rečiau</i>	<i>Vieną-du kartus per savaitę</i>	<i>Tris- keturis kartus per savaitę</i>	<i>Labai dažnai ar beveik kasdien</i>
Piešia arba spalvina	☐	☐	☐	☐	☐
Skaito knygutes, žurnalus, atlieka jų užduotėles	☐	☐	☐	☐	☐
Konstruoja (pvz., su Lego kaladėlėmis)	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidžia vaidmeninius (siužetinius) žaidimus, pvz., šeimą, karą, gydytoją	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidžia judrius, fiziškai aktyvius žaidimus	☐	☐	☐	☐	☐
Dėlioja dėliones	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidžia stalo žaidimus	☐	☐	☐	☐	☐

Galbūt mes nepaminėjome ko nors, kuo dar mėgsta užsiimti Jūsų vaikas. Prašome įrašyti, kokiomis dar veiklomis užsiima Jūsų vaikas ir įvertinkite, kaip dažnai (įrašykite veiklą):

	Labai retai				Labai dažnai
.....	1	2	3	4	5
.....	1	2	3	4	5

Kiti klausimai yra daugiau apie Jus, vaiko tėvus, ir Jūsų šeimą. Atsakymai į šiuos klausimus mums padės suprasti, kokia yra artimiausia vaiką supanti aplinka.

R24. Kiek asmenų, įskaitant Jus ir Jūsų vaiką, gyvena kartu Jūsų namuose? Įrašykite skaičių:.....

R25. Kiek ir kokio amžiaus brolių ar seserų Jūsų vaikas turi? (išvardinkite, nurodydami lytį ir amžių, pvz. merg14, bern7).....

R26. Kiek gyvenamųjų kambarių turi Jūsų šeima? (įrašykite)

R27. Jūsų gyvenamoji vieta:

- 1) Didmiestis
- 2) Rajono centras
- 3) Miestelis
- 4) Kaimas

R28. Ar Jūs arba Jūsų šeima per pastaruosius vienerius metus patyrėte stiprų stresą, nelaimingų atsitikimų, sukrėtimų?

- 1) Ne
- 2) Taip (įrašykite, kokių)

R29. Ar Jūs patyrėte kokių nors svarbių gyvenimo ir (ar) šeimos pasikeitimų per pastaruosius metus (pvz., pakeitėte gyvenamąją vietą, pradėjote studijuoti, dirbti, susituokėte, išsiskyrėte, pastojote, atsirado naujas šeimos narys)?

- 1) Ne
- 2) Taip (*trumpai įvardinkite, kas pasikeitė*).....

R30. Koks yra dabartinis Jūsų išsilavinimas?

- 1) Aukštasis universitetinis
- 2) Aukštasis neuniversitetinis
- 3) Vidurinis profesinis
- 4) Vidurinis be profesijos
- 5) Pagrindinis
- 6) Kita (*įrašykite*)

R31. Ar Jūs pastaruosius vienerius metus dirbate?

- 1) Taip, dirbu darbe (*įrašykite, kiek valandų per savaitę dirbate*).....
- 2) Taip, dirbu namuose (*įrašykite, kiek valandų per savaitę dirbate*).....
- 3) Ne
- 4) Kita (*įrašykite*).....

R32. Kaip dažnai per pastaruosius pusę metų Jūs patyrėte šiuos dalykus? (pažymėkite po vieną langelį kiekvienoje eilutėje):

	<i>Beveik kiekvieną dieną</i>	<i>Dažniau nei kartą per savaitę</i>	<i>Beveik kiekvieną savaitę</i>	<i>Beveik kiekvieną mėnesį</i>	<i>Retai arba niekada</i>
Fizinius skausmus ar negalavimus (pvz. galvos, skrandžio ar pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Liūdesį, prislėgtumą	☐	☐	☐	☐	☐
Irzlumą, blogą nuotaiką	☐	☐	☐	☐	☐
Nervinę įtampą, susirūpinimą	☐	☐	☐	☐	☐
Sunkumą užmigti	☐	☐	☐	☐	☐
Mieguistumą, aktyvumo stoką	☐	☐	☐	☐	☐

R33. Kaip Jūs jaučiatės galvodama(-s) apie savo dabartinį gyvenimą? (Įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudama tinkamą atsakymą, kur 1 – esu labai nelaiminga(-s), 2 – nesijaučiu laiminga(-s), 3 – nesijaučiu nei laiminga(-s), nei nelaiminga(-s), 4 – jaučiuosi pakankamai laiminga(-s), 5 – jaučiuosi labai laiminga(-s)):

Esu labai nelaiminga(-s) 1 2 3 4 5 Jaučiuosi labai laiminga(-s)

R34. Ką dažniausiai veikiate Jūs su vaiku užsiimdami kokiomis nors veiklomis ir kaip dažnai tai darote? (išvardinkite keletą dažniausių laisvalaikio ar ugdymo veiklų; čia nerašykite kasdienių dalykų, kaip guldymas miegoti, valgytas ar prausimasis)

Veikla (<i>įrašykite</i>)	<i>Beveik kiekvieną dieną</i>	<i>Dažniau nei kartą per savaitę</i>	<i>Beveik kiekvieną savaitę</i>	<i>Beveik kiekvieną mėnesį</i>	<i>Retai arba niekada</i>
	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐

R35. Kokia yra Jūsų dabartinė šeimyninė padėtis?

- 1) Gyvenu registruotoje santuokoje
- 2) Gyvenu su draugu(-e) / partneriu(-e)
- 3) Gyvenu viena(-s) su vaiku (vaikais) (*pereikite prie R43 klausimo*)
- 4) Kita (*įrašykite*)

R36. Ar Jūsų sutuoktinis (-ė) / partneris(-ė) yra biologinis Jūsų vaiko tėvas (motina)?

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Vaikas yra įvaikintas
- 4) Kita (*įrašykite*)

R37. Ar Jūsų sutuoktinis (-ė) / partneris(-ė) dirba?

- 1) Taip, dirba darbe (*įrašykite, kiek valandų per savaitę dirba*).....
- 2) Taip, dirba namuose (*įrašykite, kiek valandų per savaitę dirba*).....
- 3) Ne, nedirba
- 4) Kita (*įrašykite*).....

R38. Koks dabartinis Jūsų sutuoktinio(-ės) / partnerio(-ės) išsilavinimas?

- 1) Aukštasis universitetinis
- 2) Aukštasis neuniversitetinis
- 3) Vidurinis profesinis
- 4) Vidurinis be profesijos
- 5) Pagrindinis
- 6) Kita (*įrašykite*)

R39. Įvertinkite savo santykius su sutuoktiniu (-e) / partneriu(-e) per pastaruosius vienerius metus skalėje nuo 1 iki 5, tinkamą atsakymą apibraudami (1 – labai prasti santykiai, o 5 – labai geri santykiai):

Labai prasti 1 2 3 4 5 Labai geri

R40. Kaip dažnai per pastaruosius pusę metų Jūsų sutuoktinis(-ė) / partneris(-ė) patyrė šiuos dalykus? (pažymėkite po vieną langelį kiekvienoje eilutėje):

	<i>Beveik kiekvieną dieną</i>	<i>Dažniau nei kartą per savaitę</i>	<i>Beveik kiekvieną savaitę</i>	<i>Beveik kiekvieną mėnesį</i>	<i>Retai arba niekada</i>
Fizinius skausmus ar negalavimus (pvz. galvos, skrandžio ar pan.)	☐	☐	☐	☐	☐
Liūdesį, prislėgtumą	☐	☐	☐	☐	☐
Irzlumą, blogą nuotaiką	☐	☐	☐	☐	☐
Nervinę įtampą, susirūpinimą	☐	☐	☐	☐	☐
Sunkumą užmigti	☐	☐	☐	☐	☐
Mieguistumą, aktyvumo stoką	☐	☐	☐	☐	☐

R41. Ką dažniausiai Jūsų sutuoktinis(-ė) ar partneris(-ė) veikia su vaiku užsiimdami kokiomis nors veiklomis ir kaip dažnai tai daro? (išvardinkite keletą dažniausių laisvalaikio ar ugdymo veiklų; čia nerašykite kasdienių dalykų, kaip guldymas miegoti, valgymas ar prausimasis)

Veikla (įrašykite)	Beveik kiekvieną dieną	Dažniau nei kartą per savaitę	Beveik kiekvieną savaitę	Beveik kiekvieną mėnesį	Retai arba niekada
	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐

R42. Bendrai mes, abu vaiko tėvai (ar sutuoktiniai, partneriai), sutariame dėl vaiko ugdymo, auklėjimo, priežiūros (įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5, kur 1 – visiškai nesutinku, o 5 – visiškai sutinku).

Visiškai nesutinku 1 2 3 4 5 Visiškai sutinku

Toliau norime užduoti keletą klausimų apie Jūsų vaiko raidą:

R43. Kada Jūsų vaikas pradėjo vaikščioti savarankiškai, nesilaikydamas (įrašykite amžių mėnesiais).....

R44. Toliau pateikiami teiginiai, apibūdinantys mažų vaikų raidos aspektus. Šalia kiekvieno teiginio atitinkamame langelyje pažymėkite, ar Jūsų vaikas jau tai daro, atlieka, ar dar ne:

	Taip	Ne
Bėgioja (ne tik vaikšto)	☐	☐
Lipa laiptais keturiomis	☐	☐
Lipa laiptais (prisilaikydamas, bet ne keturiomis)	☐	☐
Valgo pats naudodamasis šaukštu	☐	☐
Valgo pats naudodamasis šakute	☐	☐
Pats (-i) pasiprašo ant puoduko ar į tualetą	☐	☐
Bando daryti tai, ką suaugusieji, mėgdžioja juos	☐	☐
Piešia ar keverzoja, bando kopijuoti linijas, apskritimus	☐	☐
Varto knygelę, domisi paveikslukais	☐	☐
Įdeda detales į stambias dėliones	☐	☐
Atsega dideles sagas	☐	☐
Pastato kaladėlių bokštą (bent 3-4 kaladėles)	☐	☐
Taria vienskiemenius žodžius, kalba „sava“ kalba	☐	☐
Naudoja dviskiemenius atskirus žodžius daiktams ar veiksams įvardinti	☐	☐
Kalba trumpais sakiniais (2-3 žodžių)	☐	☐
Supranta ir paprastai daro tai, ko prašomas (-a)	☐	☐
Moka pasakyti savo vardą	☐	☐

R45. Galbūt mes nepaklausėme kažko, ką būtų svarbu žinoti apie Jūsų vaiką, Jūsų šeimą arba Jus. Labai prašome pasidalinti kitais savo pastebėjimais apie Jūsų vaiko raidą ar ugdymą:

Toliau norime užduoti keletą klausimų apie Jūsų vaiko naudojimąsi IT prietaisais

K1. Kiek vidutiniškai laiko per vieną dieną Jūsų vaikas praleidžia prie įjungtų ekranų (televizoriaus, išmaniojo telefono, kompiuterio, planšetės ir pan.)?

	<i>Vaikas visai nebūna prie įjungtų ekranų</i>	<i>15 - 30 min. per dieną</i>	<i>30 min -1 val. per dieną</i>	<i>1 – 2 val. per dieną</i>	<i>2 – 3 val. per dieną</i>	<i>3 – 4 val. per dieną</i>	<i>4 val. ir daugiau per dieną</i>
Darbo dieną	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Laisvadienį (savaitgalį, atostogų metu)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

K2. Ką dažniausiai Jūsų vaikas veikia būdamas prie įjungto ekrano? Išranguokite šias veiklas 5 balų skalėje nuo dažniausiai atliekamų (1) iki rečiausiai atliekamų (5) šalia įrašydami atitinkamus skaičius. Jeigu Jūsų vaikas šios veiklos neatlieka, žymėkite N raide:

- Žiūri animacinius filmukus, vaikams skirtas programas
- Žaidžia pagal amžių tinkamus žaidimus
- Naudojasi edukacinėmis programėlėmis, mokosi piešti, rašyti, skaičiuoti ir pan.
- Naršo internete
- Kalbasi su artimaisiais „Skype“ ar kitomis pokalbių programomis

K3. Ar Jūsų vaikas moka naudotis internetu (pvz., parsiųsiųsti žaidimą, atsidaryti „Youtube“ puslapį ir pan.)?

- 1) Ne
- 2) Taip (įrašykite, nuo kokio amžiaus).....

K4. Pažymėkite, kiek vidutiniškai laiko per dieną darbo dienomis vaikas praleidžia naudodamasis kiekvienu iš šių IT prietaisų?

	<i>Vaikas šiuo prietaisu beveik nesinaudoja</i>	<i>15 - 30 min. per dieną</i>	<i>30 min -1 val. per dieną</i>	<i>1 – 2 val. per dieną</i>	<i>2 – 3 val. per dieną</i>	<i>3 – 4 val. per dieną</i>	<i>4 val. ir daugiau per dieną</i>
Televizoriumi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Išmaniuoju telefonu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Planšete	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kompiuteriu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidimų konsolė	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

K5. Pažymėkite, kiek vidutiniškai laiko per dieną laisvadieniais (savaitgalį, atostogų metu) vaikas praleidžia naudodamasis kiekvienu iš šių IT prietaisų?

	<i>Vaikas šiuo prietaisu beveik nesinaudoja</i>	<i>15 - 30 min. per dieną</i>	<i>30 min -1 val. per dieną</i>	<i>1 – 2 val. per dieną</i>	<i>2 – 3 val. per dieną</i>	<i>3 – 4 val. per dieną</i>	<i>4 val. ir daugiau per dieną</i>
Televizoriumi	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Išmaniuoju telefonu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Planšete	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Kompiuteriu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidimų konsolė	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

K6. Kaip dažnai vaikas naudojasi vienu metu daugiau nei vienu IT prietaisu (pvz., žaidžia mobiliuoju telefonu ir žiūri animacinį filmuką per televizorių) (įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudami tinkamą atsakymą, kur 1 – beveik niekada, o 5 – beveik visada)?

Beveik niekada 1 2 3 4 5 Beveik visada

K7. Kokius iš žemiau išvardintų IT prietaisų turite namuose (pažymėkite visus tinkamus atsakymus ir prie kiekvieno įrašykite, kiek veikiančių atitinkamos rūšies prietaisų yra Jūsų namuose)?

- 1) Televizoriai.....vnt.
- 2) Mobilūs išmanieji įrenginiai:
 - a. išmanieji telefonai.....vnt.
 - b. planšetės (iPad, iPod, Kids Tablet, Kindle eBook skaitytuvas, Samsung Galaxy planšetė ir pan.....vnt.
- 3) Stacionarūs ar nešiojami kompiuteriai.....vnt.
- 4) Žaidimų konsolės ir pan. (X-box, Playstation, Wii, Gameboy, PSP, Nintendo DS ir pan.).....vnt.

K8. Ar Jūsų namuose naudojama interneto ryšiu (pažymėkite visus tinkamus variantus)?

- 1) Ne, nesinaudojame
- 2) Taip, naudojames bevieliu internetu (Wi-fi)
- 3) Taip, naudojames mobiliuoju internetu
- 4) Taip, naudojames stacionaria interneto prieiga (laidiniu internetu)

K9. Kai kas nors yra namie, kaip dažnai TV būna įjungtas, nors niekas jo nežiūri (kaip „fonas“) (įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudami tinkamą atsakymą, kur 1 –beveik niekada, o 5 – beveik visada)?

Beveik niekada 1 2 3 4 5 Beveik visada

K10. Kokius savo nuosavus IT prietaisus turi Jūsų vaikas (pažymėkite visus tinkamus atsakymus)?

- 1) Vaikas savo nuosavų IT prietaisų neturi
- 2) Televizorių
- 3) Išmanųjį telefoną
- 4) Planšetę
- 5) Kompiuterį
- 6) Žaidimų konsolę
- 7) Kita (įrašykite).....

K11. Koks buvo pirmasis vaiko gautas nuosavas IT prietaisas ir kokio amžiaus jis buvo, kai jį gavo?

IT prietaisas:.....Amžius:.....

K12. Kokie IT prietaisai yra laikomi vaiko kambaryje (ar kambaryje, kuriame vaikas miega ir ilsisi)?

- 1) Vaiko kambaryje nėra laikomi IT prietaisai
- 2) Televizorius
- 3) Išmanusis telefonas
- 4) Planšetė
- 5) Kompiuteris
- 6) Kita (įrašykite).....

K13. Kiek vidutiniškai laiko laisvadieniu (savaitgaliais, švenčių dienomis ir atostogų metu) Jūs naudojate šiais IT prietaisais, Jūsų vaikui esant toje pačioje aplinkoje?

	<i>Beveik nesinaudoju</i>	<i>Iki valandos per dieną</i>	<i>1 – 2 val. per dieną</i>	<i>2 – 3 val. per dieną</i>	<i>Daugiau nei 3 val. per dieną</i>
Televizoriumi	☐	☐	☐	☐	☐
Išmaniuoju telefonu	☐	☐	☐	☐	☐
Planšete	☐	☐	☐	☐	☐
Kompiuteriu	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidimų konsolė	☐	☐	☐	☐	☐

K14. Ką Jūs dažniausiai veikiate prie IT prietaiso, Jūsų vaikui esant toje pačioje aplinkoje (pasirinkite visus tinkamus atsakymus)?

- 1) Žiūriu filmus, laidas, serialus
- 2) Žaidžiu žaidimus
- 3) Dirbu
- 4) Ieškau informacijos internete
- 5) Bendrauju socialiniuose tinkluose
- 6) Kita (*įrašykite*).....

K15. Kiek vidutiniškai laiko laisvadieniu (savaitgaliais, švenčių dienomis ir atostogų metu) Jūsų sutuoktinis/partneris naudojami šiais IT prietaisais, Jūsų vaikui esant toje pačioje aplinkoje? Pastaba: jeigu sutuoktinio ar partnerio neturite, į šį klausimą galite neatsakyti.

	<i>Beveik nesinaudoja</i>	<i>Iki valandos per dieną</i>	<i>1 – 2 val. per dieną</i>	<i>2 – 3 val. per dieną</i>	<i>Daugiau nei 3 val. per dieną</i>
Televizoriumi	☐	☐	☐	☐	☐
Išmaniuoju telefonu	☐	☐	☐	☐	☐
Planšete	☐	☐	☐	☐	☐
Kompiuteriu	☐	☐	☐	☐	☐
Žaidimų konsolė	☐	☐	☐	☐	☐

K16. Ką Jūsų sutuoktinis/partneris dažniausiai veikia prie IT prietaiso, Jūsų vaikui esant toje pačioje aplinkoje (pasirinkite visus tinkamus atsakymus)? Pastaba: jeigu sutuoktinio ar partnerio neturite, į šį klausimą galite neatsakyti.

- 1) Žiūri filmus, laidas, serialus
- 2) Žaidžia žaidimus
- 3) Dirba
- 4) Ieško informacijos internete
- 5) Bendrauja socialiniuose tinkluose
- 6) Kita (*įrašykite*).....

K17. Ar Jūsų vaikas naudojami IT prietaisais pats vienas be suaugusiųjų priežiūros (tuo metu suaugusieji, pvz. Jūs, tėvai, esate užsiėmę kuo nors kitu)?

- 1) Ne, niekada
- 2) Kartais
- 3) Dažnai
- 4) Beveik visada

K18. Ar būna, kad Jūsų vaikas pradeda naudotis IT prietaisu Jūsų neatsiklausęs (pvz., slapčia)?

- 1) Ne, niekada
- 2) Kartais
- 3) Dažnai
- 4) Beveik visada

K19. Kaip greitai (sklandžiai) Jums pavyksta susitarti su vaiku, kad jis nustotų naudotis IT prietaisu (įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudami tinkamą atsakymą):

Iš karto pavyksta, 1 2 3 4 5 Ilgai nepavyksta, tenka atimti piktuoju gražiuoju

K20. Jeigu vaikas priverstas nedelsiant nutraukti naudojimąsi IT prietaisu, nurodykite kaip stipriai neigiamai jis reaguoja (įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudami tinkamą atsakymą):

Nerodo nepasitenkinimo 1 2 3 4 5 Stipriai nepatenkintas, labai

K21. Nurodykite, koku IT prietaisu Jūsų vaikui yra sunkiausia nustoti naudotis (pasirinkite visus tinkamus atsakymus)?

- 1) Vaikui nekyla sunkumų nustoti naudotis bet koku IT prietaisu
- 2) Televizoriumi
- 3) Planšete
- 4) Išmaniuoju telefonu
- 5) Kompiuteriu
- 6) Žaidimų konsole
- 7) Kita (įrašykite).....

K22. Ar Jūsų namuose yra taisyklės, apibrėžiančios, kiek laiko ir kuriuo metu Jūsų vaikas gali naudotis šiais IT prietaisais?

	<i>Nėra taisyklių, vaikas gali laisvai naudotis šiuo prietaisu</i>	<i>Yra taisyklės, tačiau ne visada pavyksta jų laikytis</i>	<i>Yra taisyklės, kurių nuosekliai laikomės</i>	<i>Vaikas šiuo prietaisu nesinaudoja arba neleidžiama naudotis</i>
Televizoriumi	☐	☐	☐	☐
Išmaniuoju telefonu	☐	☐	☐	☐
Planšete	☐	☐	☐	☐
Kompiuteriu	☐	☐	☐	☐
Žaidimų konsole	☐	☐	☐	☐

K23. Trumpai įvardinkite vieną ar dvi taisykles, apibrėžiančias Jūsų vaiko naudojimąsi IT prietaisais (net jeigu tų taisyklių nepavyksta nuosekliai laikytis):

K24. Kaip dažnai leidžiate ar siūlote vaikui naudotis IT prietaisais tokiais atvejais:

	<i>Niekada arba beveik niekada</i>	<i>Kartais</i>	<i>Dažnai</i>	<i>Visada arba beveik visada</i>
Atliekate namų ruošos darbus (tvarkotės, gaminate maistą)	☐	☐	☐	☐
Kalbatės su draugais, pažįstamais, svečiais	☐	☐	☐	☐
Esate su vaiku viešose vietose (kirpykloje, kavinėje ir pan.) kuomet vaikas turi ramiai palaukti, pabūti	☐	☐	☐	☐
Vaikas nusiminęs, susierzinęs ir norite jį nuraminti ar pralinksinti	☐	☐	☐	☐
Norite apdovanoti už tinkamai atliktas pareigas, gerą elgesį	☐	☐	☐	☐

K25. Ar sutinkate su teiginiu, kad galimybė vaikams naudotis IT prietaisais palengvina tėvystę (įvertinkite skalėje nuo 1 iki 5 apibraudami tinkamą atsakymą, kur 1 – visiškai nesutinku, o 5 – visiškai sutinku)?

Visiškai nesutinku 1 2 3 4 5 Visiškai sutinku

K26. Kokią įtaką įvairiems mažų vaikų (ikimokyklinio amžiaus) gebėjimams, emocijoms ir elgesiui, Jūsų manymu, daro IT prietaisų naudojimas? Įvertinkite skalėje nuo -3 iki 3 apibraudami tinkamą atsakymą, kur -3 – neigiama įtaka, o 3 – teigiama įtaka:

- 1) Kalbiniams gebėjimams ar kalbos raidai:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 2) Loginiams gebėjimams ar mąstymui:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 3) Gebėjimams valdyti ranką rašant ar piešiant (smulkiajai motorikai):
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 4) Bendravimo (socialiniams) gebėjimams:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 5) Dėmesio koncentracijai:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 6) Kūrybiškumui:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 7) Gebėjimui valdyti emocijas:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka
- 8) Elgesiui:
Neigiama įtaka -3 -2 -1 0 1 2 3 Teigiama įtaka

K27. Iki kokio amžiaus idealiu atveju, Jūsų nuomone, vaikas turėtų visai nesinaudoti šiais IT prietaisais:

- 1) Televizoriumi (įrašykite amžių).....
- 2) Išmaniuoju telefonu (įrašykite amžių).....
- 3) Planšete (įrašykite amžių).....
- 4) Kompiuteriu (įrašykite amžių).....
- 5) Žaidimų konsole (įrašykite amžių).....
- 6) Internetu (įrašykite amžių).....

K28. Galbūt mes nepaklausėme ko nors svarbaus apie Jūsų vaiko naudojimąsi IT prietaisais? Galite čia įrašyti:

Čia galite parašyti kitas savo pastabas ar pasiūlymus:

Jeigu pageidaujate gauti informaciją apie tyrimą, jo rezultatus arba individualų grįžtamąjį ryšį apie Jūsų vaiką, prašome nurodyti el. paštą ar kitus kontaktus, kuriais turėtume su Jumis susiekti.

El. paštas

Kiti kontaktai (nebūtina)

Labai dėkojame Jums už atsakymus!

Pasiteiravimui apie tyrimą ir jo rezultatus rašykite mediavaikai@gmail.com